

Valtiolaivan kapteenit

Suomen presidenttien johtajuuskäsitykset uudenvuodenpuheissa ja valtiopäivien avajaisissa

Yleinen valtio-oppi
pro gradu -tutkielma

Laatija:
Juuso Marttila

30.1.2025

Turku

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu
Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Pro gradu -tutkielma

Oppiaine: Yleinen valtio-oppi

Tekijä(t): Juuso Marttila

Otsikko: Valtiolaivan kapteenit – Suomen presidenttien johtajuuskäsitykset uudenvuodenpuheissa ja valtiopäivien avajaisissa

Ohjaaja(t): Elina Kestilä-Kekkonen

Sivumäärä: 114 sivua

Päivämäärä: 30.1.2025

Suomen tasavallan presidentin valtaoikeuksia on kavennettu Mauno Koiviston presidenttikaudesta lähtien ja erityisesti vuoden 2000 perustuslain muutoksissa. Kuitenkin instituutio nauttii suurta luottamusta ja suosiota kansalaisten keskuudessa, ja sen toimintakenttä on laajentunut globalisaation sekä EU- ja Nato-jäsenyyksien myötä. Tutkimuksen teemana on presidentin poliittisen johtajuuden luonne ja tutkimusongelmana edellisen rakentuminen. Tutkimuksessa oletetaan, että presidentin johtajuus toimii suosionsa vuoksi esikuvana suurelle yleisölle, jolloin johtajuuden luonnetta ja rakentumista on tarkasteltava kriittisesti.

Tutkimusongelmaa ratkotaan kahden tutkimuskysymyksen kautta: millaisia johtajuuskäsityksiä Suomen presidenteillä on ollut (ja ovatko ne vaihdelleet politiikan eri aihealueissa), ja miten eri aikakausien presidenttien johtajuuskäsitys sopii aikansa käsityksiin johtajuudesta? Tutkimuskohteina ovat P. E. Svinhufvud, Mauno Koivisto sekä Tarja Halonen, ja analysoitavana aineistona heidän uudenvuodenpuheensa ja valtiopäivien avajaisissa pitämänsä puheet.

Teoreettisena viitekehystenä toimii Simon Westernin teoretisoimat johtajuusdiskurssit (kontrolleri, terapeutti, messias ja ekojohtajuus), joita hyödyntämällä presidenttien johtajuuskäsityksistä voidaan havainnoida heidän käsityksiään johtamisen tavoista ja tavoitteista, johdettavan organisaation luonteesta sekä johdettavista itsestään. Western myös ajoittaa diskurssien valtakaudet 1900-luvulta 2000-luvulle, jolloin toiseen tutkimuskysymykseen voidaan vastata.

Tutkimuksen metodina toimii Kenneth Burken dramatismista johdettu retorinen analyysi. Dramatismin teoriassa elämää ja sen kuvauksia voidaan tulkita draaman termistöllä, kuten käsikirjoituksena tai rooleina. Tarkennettuna analyysissä hyödynnetään Burken pentadista rakennetta eli tekstien purkamista aktin, toimijan, välineen, kulissin ja tarkoituksen elementteihin. Purettua tekstiä ja sen osia tulkitaan tämän jälkeen teoreettisen viitekehysten avulla.

Analyysin tulosten perusteella Halonen ilmentää erityisesti kestävästä kehitystä ja verkottuneisuutta painottavaa ekojohtajuutta, kun taas Svinhufvud ja Koivisto tehokkuutta tavoittelevaa kontrolleridiskurssia sekä poliittisten ristiriitojen yläpuolelle nousevaa messiaanista johtajuusdiskurssia. Tutkimuksen presidentit kuitenkin ilmentävät kaikkia Westernin diskursseja joissain määrin riippuen puheenaiheesta (lukuun ottamatta Svinhufvudia ja ekojohtajuuden diskurssia). Tällöin presidenttien johtajuuskäsityksien ei voida sanoa olevan täysin yhteneviä aikansa vallitseviin käsityksiin, lukuun ottamatta Halosen ekojohtajuutta.

Tutkimuksen kaksi kriittisintä havaintoa ovat presidentin valta-asemaan liittyvä retoriikka sekä kansalaisen asema. Tutkimuksen presidentit hyödyntävät messiaanista diskurssia varmistaakseen asemansa poliittisessa järjestelmässä käyttämällä retoriikkaa, jossa he ottavat roolin neutraalina poliittisten kriisien ratkojana ja ”takuumiehinä” esimerkiksi ulkopoliittikan johtamisessa. Kansalaisten rooli jää presidenttien puheissa erityisesti talousaiheissa kontrolleridiskurssille ominaiseksi ”koneiston osaksi”, jonka osana on palvella Suomen ja sen talouden intressejä.

Avainsanat: diskurssit, dramatismi, Kenneth Burke, Mauno Koivisto, P. E. Svinhufvud, poliittinen johtajuus, presidentit, retoriikka, Suomi, Simon Western, Tarja Halonen

Sisällys

1	Johdanto	1
1.1	Tutkimusongelma ja aiheen raja	2
1.2	Aiheen tausta	4
1.2.1	Suomalaisen presidentti-instituution kehityskaari.....	4
1.2.2	Presidentin vallankäyttötavat – tribuuni, neuvotteleva ja retorinen presidenttiys.....	5
2	Teoreettinen viitekehys	8
2.1	Poliittisen johtajuuden tutkimuksen perusasetelma	8
2.2	Simon Westernin johtajuusdiskurssit	12
2.2.1	Kontrolleridiskurssi.....	13
2.2.2	Terapeuttidiskurssi.....	15
2.2.3	Messiasdiskurssi.....	17
2.2.4	Ekojohtajuuden diskurssi.....	21
3	Kenneth Burken retoriikka ja sen soveltaminen	27
3.1	Burken retoriikan teoria	27
3.1.1	Politiikka ja johtajuus performanssina ja draamana.....	27
3.1.2	Kielen pragmaattinen luonne, identifikaatio ja retoriikan tarkoitus.....	28
3.1.3	Identifikaation seuraukset: hierarkiat ja retoriikan ”nurja puoli”.....	30
3.2	Burken retoriikka tutkimusmetodina: pentadi ja sen elementtien suhteet	32
3.3	Analyysin eteneminen	34
4	Aineisto	37
4.1	Analysoitavan aineiston luonne	37
4.2	Pehr Evind Svinhufvudin kausi 1931–1937	38
4.3	Mauno Koiviston kaudet 1981–1994	40
4.4	Tarja Halosen kaudet 2000–2012	43
5	Analyysi	47
5.1	P. E. Svinhufvud	47
5.1.1	Uudenvuodenpuheet.....	47
5.1.2	Valtiopäivien avajaispuheet.....	51
5.1.3	Svinhufvudin puheet kokonaisuutena.....	56
5.2	Mauno Koivisto	57
5.2.1	Uudenvuodenpuheet.....	57

5.2.2	Valtiopäivien avajaispuheet	68
5.2.3	Koiviston puheet kokonaisuutena	79
5.3	Tarja Halonen	80
5.3.1	Uudenvuodenpuheet	80
5.3.2	Valtiopäivien avajaispuheet	86
5.3.3	Halosen puheet kokonaisuutena	91
6	Tulokset ja niiden tulkinta	93
7	Lopuksi	98
8	Lähteet	100
8.1	Kirjallisuuslähteet	100
8.2	Tutkimusaineisto.....	105

1 Johdanto

[k]oko työ on ollut pääasiassa herrojen ansiota. Minä olen ollut siinä vain päällekatsojana niin kuin tehtaan tirehtööri, jolla on sikari suussa ja kädet taskussa, ja toiset ovat tehneet työt sillä aikaa.

P. E. Svinhufvud Toivo Kivimäen hallitukselle 1936 (Hallberg ym. 2009, 104)

Suomen poliittisessa järjestelmässä presidentti-instituutio nauttii suurta kansalaisten luottamusta vuodesta toiseen. Esimerkiksi valtio-opin professori Tapio Raunio on viitannut presidentti Sauli Niinistön galluplukuihin vitsikkäästi ”pohjoiskorealaisina” lukuina (Kankaanpää 2017; Sirkkanen 2017). Kuitenkaan presidentillä ei ole suomalaisen nykymuotoisen parlamentarismien vuoksi juurikaan suoraa poliittista valtaa päätöksentekoon, lukuun ottamatta ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa. Erityisesti vuoden 2000 perustuslakiuudistuksen jälkeen presidentin valtaa voidaan pitää lähinnä symbolisena. Presidentin veto-oikeutta lainsäädäntötyössä heikennettiin huomattavasti, eri virkojen nimitysoikeus siirrettiin valtioneuvostolle tai muille instituutiolle, ja ulko- ja turvallisuuspolitiikkakin hoidetaan yhdessä valtioneuvoston kanssa. Ilman suoraa päätöksentekovaltaa presidentin on siis muilla tavoilla osoitettava olevansa tärkeä osa poliittista järjestelmää ja siten pidettävä suosionsa korkealla.

Myös politiikan tekemisen paikat ovat laajentuneet globalisaation myötä. Kansainvälistynyt Suomi toimii YK:sta Euroopan Unioniin. Samalla omaa kansallista politiikkaa ei tehdä enää tyhjiössä, vaan sitä tehdään erityisesti eurooppalaisessa kontekstissa esimerkiksi EU:n direktiivien puitteissa. Presidentti-instituution kohdalla tämä on merkinnyt toisaalta laajentumista kylmän sodan loputtua ja toisaalta kaventumista EU-asioiden siirryttyä valtioneuvoston harteille. Myös Suomen NATO-jäsenyys avaa presidentille uusia politiikan tekemisen paikkoja, kun turvallisuus- ja puolustuspolitiikka nousevat uudella tavalla suomalaiseen poliittiseen keskusteluun.

Valtaoikeuksien ja toimintakentän kaventumisesta huolimatta presidentti on edelleen perustuslain mukaan valtion päämies, jolla on merkitystä. Presidentti-instituutio on edelleen kansalaisten hyvin arvostama, ja presidentinvaaleihin osallistuminen on huomattavasti vilkkaampaa kuin lainsäädännön ja arkielämän kannalta merkittävämpiin eduskunta-, kunnallis-, alue- ja EU-vaaleihin. Presidentin mielipidettä kuunnellaan, ja esimerkiksi presidentti Niinistöä kuvailtiin virassaan ”unilukkarina, joka herättelee päättäjiä kantamaan vastuunsa” (Lakka 2023).

Kuunteluhaluista kertoo myös se, että enemmistö suomalaisista (58 %) kaipaa vahvoja johtajia, jotka kykenevät palauttamaan ”kurin ja järjestyksen” (Haavisto 2023, 9–10).

Vahvat johtajat voidaan määritellä henkilöiksi, jotka ovat halukkaita voittamaan yhteiskunnalliset ongelmat keinolla millä hyvänsä (Sprong ym. 2019), mutta vaikka heillä olisikin potentiaalia ratkaista ongelmia, heillä voi myös olla huonoja puolia (Case ja Maner 2014). Joskus vahva johtajuus voi tuottaa enemmän hyötyä kuin haittaa, mutta on myös historiallisia esimerkkejä johtajista, joilla on ollut katastrofaalisia seurauksia itselleen ja seuraajilleen (esim. Adolf Hitler ja Josif Stalin) (Aruguete ja McCutcheon 2021, 173).

Ei siis ole yhdentekevää, kenellä on johtovastuu, sillä kapeasta toimenkuvastaan huolimatta Suomen presidentti voi viedä yhteiskuntaa omalta osaltaan eteenpäin viestimällä suoraan kansalaisille. Kansalaiset voivat kuulla suoraan häneltä, millainen Suomi on ja mihin suuntaan sitä pitäisi viedä. Koska presidentillä on vaikutusvaltaa ainakin kansansuosionsa perusteella, on tarpeen tarkastella presidentin käsitystä poliittisesta johtajuudesta. Tässä tutkimuksessa tarkastellaankin *presidentin poliittisen johtajuuden luonnetta*.

1.1 Tutkimusongelma ja aiheen rajaus

Yleisempää teemaa, presidentin poliittisen johtajuuden luonnetta, voidaan tarkentaa tarkemmaksi tutkimusongelmaksi. Itsenäisessä Suomessa on ollut kaksitoista presidenttiä, omine henkilöhistorioineen, poliittisine taustoineen ja kulloisenkin perustuslain suomine valtaoikeuksineen. Lisäksi presidenttien kausien aikana ovat vallinneet erilaiset maailmanpoliittiset ja taloudelliset tilanteet. *Ilmenevätkö nämä seikat presidentin tavassa johtaa tai hänen näkemyksissään johtajuuden luonteesta, eli miten tavat ja näkemykset ovat rakentuneet?* Ongelmaan kytkeytyy muun muassa johtamisen keinovalikoima, sen jakaminen muiden ihmisten kanssa ja suhtautuminen johdettaviin. Perustuuko johtaminen kepin tai porkkanan käyttöön? Onko poliittinen valta jaettava muiden poliitikkojen kanssa, ja ovatko kansalaiset poliittiseen päätöksentekoon osallistettavia yksilöitä tai vain kuuliaisista hallintoalamaisista? Tutkimusongelmat jakautuvat edelleen seuraaviin tutkimuskysymyksiin ja alakysymyksiin:

1. *Millaisia johtajuuskäsityksiä Suomen presidenteillä on ollut?*

Tutkimuksen teoreettiseksi viitekehyykseksi tämän kysymyksen ratkaisemiseksi valikoituvat Simon Westernin teoretisoimat neljä johtajuuden diskurssia. Viitekehys pureutuu käsityksiin

muun muassa johtajien ja johdettavien välisestä suhteesta, johtajuuden tavoitteista ja johdettavan organisaation luonteesta. Western tiivistää diskurssinsa kontrollerin, terapeutin, messiaan ja ekojohtajuuden käsitteisiin (Western 2019).

Presidentit ovat kuitenkin ottaneet kantaa ja keskustelleet aiheesta kuin aiheesta. Voidaan ajatella, että presidentin käsitys johtajuudesta voi mukautua kulloisenkin politiikan sektorin mukaan, kuten puolustus-, ulko- tai talouspolitiikassa. Jotta ensimmäisen tutkimuskysymyksen vastaus ei jäisi liian yksipuoliseksi, voidaan sitä tarkentaa alakysymyksellä:

1.1 Vaihtelevatko presidenttien johtajuuskäsitykset politiikan eri aihealueissa?

Tutkimuskysymyksen kannalta viitekehys pystyy vastaamaan myös siihen, onko tutkittavien presidenttien johtajuus yhtenevä *yleisten* johtajuustrendien kanssa, ei siis vain *poliittisen* johtajuuden kanssa. Koska Western esittää edellä mainituille johtajuusdiskursseille syntymähetken, kukoistuksen ajan ja mahdollisen hiipumisen, voidaan tutkimuskysymystä täydentää toisella kysymyksellä:

2. Miten eri aikakausien presidenttien johtajuuskäsitys sopii aikansa käsityksiin johtajuudesta?

Tutkimuskohteiksi rajautuvat P.E. Svinhufvudin, Mauno Koiviston sekä Tarja Halosen presidenttikaudet. Svinhufvud ja Koivisto olivat presidentteinä ns. vanhan perustuslain aikaan, jolloin heillä oli laajemmat valtaoikeudet, mutta Koivisto aloitti kaudellaan presidentin valtaoikeuksien vähentämisen. Halonen puolestaan oli ensimmäinen presidentti uuden perustuslain tultua voimaan. Valinnan etuna on siis kohteiden ajallinen etäisyys toisistaan sekä erilaiset valtaoikeudet.

Tutkimuksen aineistoksi on valittu presidenttien pitämät uudenvuodenpuheet sekä valtiopäivien avajaispuheet. Uudenvuodenpuheet ovat presidentin merkittävin kanava puhua kansalle, ja valtiopäivien avajaispuheet on taas osoitettu kansanedustajille. Kahden eri puhetyypin valinnassa on, että puheista voidaan havaita presidentin johtajaroolin mahdollinen vaihtelu hänen puhutellessaan kansanedustajia tai Suomen kansaa, vaikka hän puhuisi samasta aiheesta.

Koska erityisesti poliitikot omaksuvat erilaisia rooleja, kuten edellä mainittu unilukkari, tutkimuksen metodina käytetään Kenneth Burken teoretisoimaa *dramatismia* ja siitä johdettu retorista analyysia. Dramatismin oletus on, että politiikkaa voidaan tarkastella draaman termein,

kuten roolin, näyttämön tai käsikirjoituksen näkökulmasta. Burken retorisessa analyysissä tarkastellaan puheiden niin sanottua *pentadista* rakennetta, jonka eri elementeistä, esimerkiksi toimijasta ja akteista, tehdään tulkintoja teoreettista viitekehystä vasten.

1.2 Aiheen tausta

Koska suomalainen presidentti-instituutio on yli sata vuotta vanha ja kokenut monia muutoksia, tutkimuskysymysten kannalta on tarpeellista avata presidentti-instituution kehitystä itsenäisyyden alusta 2000-luvulle. Muutokset ovat koskeneet sekä presidentin asemaa suhteessa muihin instituutioihin että presidentin vallankäyttötapoja. Historiallinen katsaus on siis oleellinen tuki toiseen tutkimuskysymykseen vastaamisessa.

1.2.1 Suomalaisen presidentti-instituution kehityskaari

Presidentti-instituution kehitys voidaan jakaa viiteen vaiheeseen (Hallberg ym. 2009, 24–25), joissa näkyy, miten presidentti on asemoitunut suhteessa muuhun poliittiseen järjestelmään.

Poliittisten instituutioiden muotoutumisvaiheella tarkoitetaan ajanjaksoa, jossa poliittisen osallistumisen väylät, kuten puolueet, organisoituvat ja mobilisoivat kansalaiset poliittiseen toimintaan. Osallistumisen normit ja instituutiot vakiintuvat, ja ne muuttuvat käyttäytymistä sääteleviksi normeiksi ja traditioiksi. Hallberg ym. sijoittavat suomalaisen presidentti-instituution muotoutumisvaiheen vuosiin 1919–1937. (Hallberg ym. 2009, 24) Tähän ajanjaksoon kuuluvat siis K. J. Ståhlberg, Lauri Relander ja P. E. Svinhufvud.

Oleellista tälle vaiheelle oli presidentin valta-aseman muotoutuminen. Jaakko Nousiaisen mukaan presidentistä ei muodostunut yksinvaltiasta eikä toisaalta pelkkää keulakuvaa. Presidentti jäi sen sijaan presidentiaalisien ja parlamentaarisen järjestelmän väliin, jota Nousiainen kuvaa *dyarkiaksi* eli vallan kaksihuippuiseksi järjestelmäksi. Tämä korosti Nousiaisen mukaan presidentin puolueettomuutta, sillä 1920-luvun Suomessa millään puolueella ei ollut ehdotonta enemmistöä eduskunnassa eikä pysyviä koalitioita. Presidentti ei siis voinut suosia omaa puoluettaan saamatta muita vastaansa. (Nousiainen 1985, 70)

Toinen presidentin asemaa määritellyt ajanjakso on toisen maailmansodan aiheuttama kriisivaihe, joka sijoittuu vuosiin 1937–46, jolloin presidentin asema korostui (Hallberg ym. 2009, 24–25). Kyösti Kallio, Risto Ryti ja C. G. E. Mannerheim ovat tämän aikakauden presidenttejä.

Vakiintumisen ajanjaksolla, joka sijoittuu vuosiin 1946–1981, presidentti-instituution asema vakiintui ja sen perusmuodot ja toimintamallit vahvistuivat pysyviksi malleiksi ja traditioiksi (Hallberg ym. 2009, 25). Vakiintumisen voi tulkita presidentti-instituution aseman vahvistumisena seuraaviksi vuosikymmeniksi Juho Paasikiven ja Urho Kekkosen kausien ajaksi. Vakiintumisen termiä lienee käytetty siksi, että toisen maailmansodan jälkeinen presidenttiys voidaan tulkita ”normaalitilaksi” edellisiin vuosikymmeniin verrattuna.

Presidentti-instituution irtaantumisvaihe alkoi Kekkosen kauden lopulla ja päättyi uuden perustuslain voimaantuloon vuonna 2000. Keskeistä tässä vaiheessa oli se, että presidentin asema, tehtävät ja suhteet muihin instituutioihin muotoutuivat kokonaan uudelleen. (Hallberg ym. 2009, 25) Irtantumisvaiheen presidenttejä ovat siis Mauno Koivisto ja Martti Ahtisaari.

Viimeinen ja nykyään vallitseva ajanjakso on uudelleenmuotoutumisen vaihe, jossa presidentin asema ja toimintakenttä rakentuvat uudelleen uuden perustuslain tultua voimaan (Hallberg ym. 2009, 25–26). Hallberg ym. tutkimus käsittää siis Tarja Halosen ensimmäisen kauden kuuluvan tähän vaiheeseen, mutta tulkinta voidaan ulottaa hänen toiseen kautensa sekä myös Sauli Niinistöön ja Alexander Stubbiin. Kahden jälkimmäisen kohdalla Suomen NATO-jäsenyyden tuoma presidentin toimintakentän laajentuminen vahvistaa tätä tulkintaa.

1.2.2 Presidentin vallankäyttötavat – tribuuni, neuvotteleva ja retorinen presidenttiys

Presidentti-instituution kehityshistoriaa voidaan tarkastella institutionaalisen muutoksen lisäksi myös presidentin vallankäyttötapojen muuttumisen kannalta, eli miten presidentti on käyttänyt valtaansa oikeuksiensa rajoissa. Stephen Skowronek (1997) jakaa Yhdysvaltojen presidentin vallankäyttötapojen historian neljään vaiheeseen, joista kolmea Hallberg ym. (2009) soveltavat Suomen presidentteihin: *aristokratian, pluralismin ja plebiskiitin vaiheet*.

Skowronekin kuvaaman tyypittelyn ensimmäinen vaihe on aristokraattisen (*patrician*) vallan kausi, jolle on ominaista presidentin toimiminen *tribuunina* eli kansanjohtajana. Hän valvoo kansan etua ja toimii ryhmäintressien yläpuolella. Hänen suurin resurssinsa on arvovalta, joka määrittyy suppean eliitin luottamuksesta. Suomalaisessa kontekstissa tämä toteutui presidentti-instituution syntyvaiheessa, jonka taustalla oli Ruotsista ja Venäjältä saatu monarkistinen perintö. (Hallberg ym. 2009, 17) Nousiaisen mukaan itsenäisyyden alun hallitusmuoto-keskustelussa vallitsikin käsitys, että presidentin on noustava koko kansan luottamusmieheksi, kansankokonaisuuden symboliksi ja yleisen edun puolustajaksi (Nousiainen 1985, 71).

Toisaalta Nousiaisen mukaan ensimmäisillä presidenteillä oli silti valtaa ministeriöiden ja pääministerien rinnalla, sillä heillä oli oikeus tehdä aloitteita, valvoa toimintoja ja korjata virheitä. Pääministerin rooliksi jäi ylimmän lain valmistelu- ja toimeenpanovallan sijaan poliittisen meklarin rooli, joka toimi puolueriitojen välittäjänä ja sovittelijana. (Nousiainen 1985, 70) Vahvoilla valtaoikeuksilla varustettu presidentti voi näin vahvistaa Skowronekin esittämää tribuunin ideaa, koska pääministerin vastuulle jäävät poliittiset kaupankäynnit, jotka voisivat olla presidentille imago- tai mainehaitta.

Kolmas vaihe Skowronekin tyypittelyssä on viime vuosisadan alusta 1970-luvulle ulottuva pluralistisen politiikan kausi, jolle ominaista on eri intressiryhmien organisoituminen ja kansallisen talouden riippumattomuus. Presidentti toimi näiden ryhmien ja eliittien välisenä neuvotteluisäntänä, eräänlaisena sovittelijana (*broker*). (Hallberg ym. 2009, 18)

Tätä presidentin vallankäytön muotoa Richard Neustadt kutsuu neuvottelevaksi johtajuudeksi, jonka keskeinen osa on nimensä mukaisesti kyky hallita neuvotteluita päätöksenteossa (Neustadt 1960). Tässä johtajuustavassa presidentin tärkeimmät ominaisuudet ovat taidokkuus, maineeseen perustuva valta (*reputation*) ja arvovalta (*prestige*) (Hallberg ym. 2009, 19), jolloin hänen henkilökohtaiset ominaisuutensa ovat ratkaiseva tekijä onnistuneelle johtajuudelle (Neustadt 1960, 150–51). Edelliseen vaiheeseen verraten neuvotteleva presidentti ottaa siis itse enemmän osaa poliittiseen kaupankäyntiin, joka ennen oli jäänyt pääministerin vastuulle. Toisaalta aristokraattisessa vaiheessa keskeisenä ominaisuutena ollut arvovalta on edelleen läsnä presidentin työkaluna käytännön neuvottelutaidon ohella.

Neljäs vaihe on plebiskiittipolitiikan aikakausi, joka alkoi 1970-luvulla (Hallberg ym. 2009, 18). Sille ominaista on johtamisen oikeutuksen rakentaminen hakemalla hyväksyntää suurelta yleisöltä, mitä Jeffrey Tulis nimittää *retoriseksi presidenttiydeksi* (Tulis 1987; viitattu Hallberg ym. 2009, 20). Tämän ajanjakson, joka jatkuu nykyäänkin, taustalla on kehittynyt massamedia, kansainvälisen riippuvuuden lisääntyminen kansallisen autonomian kustannuksella sekä yleisesti kansainvälisen kilpailun kiihtyminen (Hallberg ym. 2009, 18; 20).

Retorisen presidenttiyden kehittymisen taustalla on Tulisin mukaan kaksi merkittävää institutionaalista muutosta. Median nouseminen keskeiseksi yhteiskunnalliseksi voimaksi ja puolueiden aseman sekä puoluesidonnaisuutta välittävien rakenteiden heikkeneminen ovat pakottaneet presidentin vetoamaan kampanjoinnissaan yleiseen mielipiteeseen eli suoraan kansaan. (Tulis 1987; viitattu Hallberg ym. 2009, 20) Hallberg ym. (2009, 20) esittävät myös, että perinteisten päätöksentekomekanismien tehottomuuden vuoksi presidentin on vedottava suoraan

kansaan halutun päätöksen aikaansaamiseksi. Neuvotteleva presidenttiys ei siis näyttäisi olevan riittävää päätösten aikaansaamiseksi, vaan eri toimijoiden suostuttelun ja poliittisen kaupankäynnin lisäksi tarvitaan myös joukkovoimaa mobilisoimalla kansalaiset.

Tulisin mukaan retorinen presidenttiys onkin luonut varsinaisen perustuslain rinnalle ”toisen perustuslain”, jonka puitteissa presidentti yrittää toimia. Nämä kaksi perustuslakia voivat olla ristiriidassa keskenään, jos toista perustuslakia voidaan käyttää esimerkiksi parlamentin kiertämiseen tai painostamiseen. (Hallberg ym. 2009, 20) Tämä on ollut Tulisin mukaan suurin muutos presidenttien puheiden näkökulmasta, sillä 1900-luvun alkupuolella heidän suostutteleva retoriikkansa kohdistui nimenomaan Yhdysvaltain kongressiin kirjallisessa muodossa, mutta muutoksen myötä puheet ovat kohdistuneet kansaan – siis kongressin yli ja ohi (Tulis 1996, 4–6; viitattu Hallberg ym. 2009, 20–21). Samuel Kernelin mukaan retorinen presidenttiys on neuvottelevan presidenttiyden vastakkainen strategia, sillä avoin julkisuus (*going public*) on enemmän pakottavaa voimaa, joka tekee kompromissien tekemisen hankalammaksi (Kernell 2007, 3; viitattu Hallberg ym. 2009, 21). Toisin sanoen retorinen presidenttiys voi olla neuvottelevan presidenttiyden jatke, jos suljettujen ovien takana toimiva poliittinen kaupankäynti ei ole riittävää.

Historiallisen katsauksen perusteella tutkimukseen valitut presidentit vahvistavat toisen tutkimuskysymyksen perustelua, eli he edustavat selkeästi eri aikakausien presidenttiyttä. Vallankäyttötapojen muutosten osalta voidaan myös olettaa, että valitut presidentit edustavat aikansa vallankäyttöregiimiä. Svinhufvud muistuttanee patriisimaista presidenttiä, Koivisto neuvottelevampaa pluralistia ja Halonen eniten retorista presidenttiä. Tätä voidaan perustella edellä kuvatulla presidentti-instituution kehityksellä, eli itsenäisyyden alun Suomi tarvitsi patriisimaista kansankunnan eheyttäjää ja luottamusmiestä, minkä jälkeen presidentti kykeni valtaoikeuksiensa turvin neuvottelemaan ja osallistumaan politiikan tekoon. Irtaantumisvaiheessa presidentin valtaoikeuksia purettiin, minkä vuoksi presidentin tuli keskittyä retorisempaan johtamiseen.

2 Teoreettinen viitekehys

Tutkimuksen teoreettinen kehys koostuu kahdesta osasta. Aluksi käsitellään poliittisen johtajuuden tutkimuksen perusasetelmia, eli mitä poliittisella johtajuudella tarkoitetaan ja miten sen tutkimusta voidaan lähestyä. Poliittisen johtajan käyttäytymistä voidaan analysoida Jaakko Nousiaisen mukaan tarkastelemalla sen taustalla olevia tekijöitä, jotka ovat luonteeltaan puhtaan institutionaalisia tai behavioraalisia tai niiden sekoitus. Nousiaisen kehystä tarkastelemalla selkeytetään, millainen lähestymistapa vastaa parhaiten tutkimuksen ongelmanasetteluun.

Toinen osa koostuu Simon Westernin kehittelemistä johtajuuden diskursseista, jotka ovat vaikuttaneet 1900-luvun alusta 2000-luvulle. Johtajuusdiskurssien käsittelyn kautta analyysiin saadaan tietynlaiset johtajuuden arkkityypit, jolloin voidaan tarkastella niiden yhteensopi- vuutta analyysistä saatuihin tuloksiin.

2.1 Poliittisen johtajuuden tutkimuksen perusasetelma

Jean Blondelin mukaan poliittiselle johtajuudelle ei ole yhteisesti hyväksyttyä määritelmää. Hän kuitenkin katsoo, että poliittisen johtajuuden ytimessä on valta ilmiönä. Vallan hän määrittelee dahlilaisesti yksilön A kyvyksi saada B tekemään jotain, mitä B ei muuten tekisi (Blondel 1987, 2–3; Dahl 1957, 210–215). Blondel päätelee, että poliittinen johtajuus kansallisella tasolla on yksilön tai pienen joukon vallankäyttöä valtion jäsenten ohjaamiseksi toimintaan. (Blondel 1987, 2–3) Johtajuus on siis liikettä (*direction*) (Tucker 1981, 15; viitattu Blondel 1987, 16). Liikkeen käsite ohjaa tutkimusta, kun huomioidaan Tulisin käsite retorisestä presidenttiydestä eli kyvystä mobilisoida kansalaisia.

Valtaan liittyen Blondel erottaa myös ”todellisen” johtajuuden pelkästä formaalista viranhaltijuudesta. Hän määrittelee johtajan henkilöksi, joka vaikuttaa ryhmään riippumatta siitä, onko hän ryhmän virallinen johtohahmo. (Blondel 1987, 13) Todellinen valta ja viranhaltijuus vaikuttavat myös toisiinsa, sillä virkaan valitseminen synnyttää usein johtajuutta ja toisaalta johtajuus voi muuttaa viran merkitystä (Blondel 1987, 14). Tutkimuksen kannalta presidentin viran merkitys riippuu siis siihen valitusta henkilöstä, mikä voi osaltaan selittää Hallberg ym. kuvaamia presidentti-instituution kehityskulkuja.

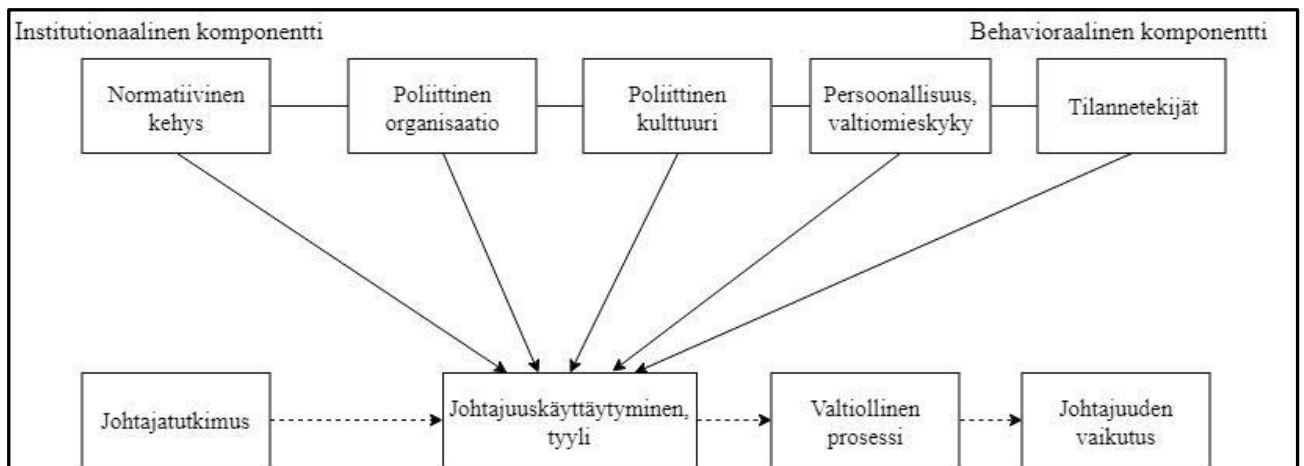
Tutkimuksen kannalta on myös oleellista tarkastella poliittisen johtamisen funktiota, eli mikä tehtävä johtajalla on poliittisessa järjestelmässä. Blondelin mukaan nämä ovat tilanteen diagnoosi, suunnitelman kuvailu eli preskriptio ja mobilisoiminen (Blondel 1987, 16). Tutkimuksessa oletetaan, että tutkittavien presidenttien puheissa esiintyvät nämä elementit, joista voidaan analysoida heidän johtajuuskäsityksiään. Esimerkiksi presidentti voi vaatia suoraan kulloisenkin ongelman vaativan tietynlaista johtajuutta tai epäsuorasti olettaa senhetkisen johtamisen olevan tietynlaista.

Poliittisen johtajuuden tutkimukseen ei ole yhtä kaikenkattavaa teoriaa, vaan se on jakaantunut useisiin eri lähestymistapoihin ja näkökulmiin. Johtajuustutkimuksen kenttää voidaan kuitenkin valottaa luomalla analyttinen viitekehys, joka määrittelee ja kategorisoi johtajuutta ilmiönä (Hartley ja Benington 2011, 208).

Nousiainen mukaan poliittisen johtajuuden tutkimus voidaan jakaa kolmeen luokkaan: johtajakeskeiseen, tilanepohjaiseen ja institutionaaliseen tutkimukseen. Johtajakeskeinen lähestymistapa on nimensä mukaisesti yksilökeskeistä, jossa instituutiot ja muu ympäristö ovat joko annettuja tai muuttumattomia. Johtajakeskeinen lähestymistapa voidaan edelleen jakaa psykologiseen ja politologiseen tutkimukseen, jossa ensimmäisessä tarkastellaan johtajia yksilöinä persoonallisuuksineen ja sosiaalisine taustoineen ja toisessa yksilöinä suhteessa institutionaaliseen kehikkoonsa. (Nousiainen 1985, 19)

Tilanepohjainen johtajuuden tutkimus on Nousiaisen mukaan lähestymistapa, jossa historialliset tapahtumat ovat tutkimuskohteita. Poliittista johtajuutta tutkitaan tapahtumista käsin. Tällöin Nousiaisen mukaan johtajuus ei ole täysin riippumattomasti määritelty, vaan se tehdään historiallisen tapahtuman ehdoilla. Kolmas lähestymistapa on institutionaalinen, jossa kahdesta edellisestä poiketen keskeistä on vain institutionaalinen kehikko, eivätkä edes sosiaaliset vuorovaikutussuhteet sen sisällä. (Nousiainen 1985, 20–21)

Näistä lähestymistavoista Nousiainen muotoilee varsinkin ylintä valtiojohtoa koskevan tutkimuskaavion. Kaavion yläosassa luetellaan, mitkä osat vaikuttavat johtajan tyyliin, ja alaosa kuvaa, miten johtajuus on suhteessa politiikan tuotoksiin.

Kuvio 1: Valtiollisen johtajuuden tutkimuskaavio (Nousiainen 1985, 23)

Johtajuuden tyylin komponentit muodostuvat sen ympärille, kuinka institutionaalisia tai behavioraalisia eli käyttäytymiseen perustuvia ne ovat. Normatiivisella osalla tarkoitetaan valtiosääntörakennetta, joka määrää poliittisten johtajien institutionaalisen aseman (Nousiainen 1985, 25). Toisin sanoen perustuslain valtiosääntö sääntelee, mitä valtaoikeuksia presidentillä on, mihin hänellä on oikeus vaikuttaa ja millä keinoin.

Blondelin mukaan poliittiset instituutiot vaikuttavat poliittisen johtajuuden onnistumiseen kolmella tavalla. Ne voivat antaa mahdollisuuksia onnistua luomalla päätöksenteon ennustettavuutta, mutta toisaalta myös rajoittaa onnistumista rajaamalla toimintamahdollisuuksia, ja kolmanneksi instituutioiden kompleksisuus tai huono rakentuminen voi saada aikaan päätöksen ja sen toimeenpanon välisen katkoksen. (Blondel 1987, 150)

Poliittisen organisaation komponentti koskee Nousiaisen mukaan toimijarakennetta, eli miten osallistujat jakaantuvat ryhmiin, etujärjestöihin, puolueisiin, eliittiin ja massaan. Valtiokäytännön ja johtajuussuhteiden muotoutumisessa puoluelaitos on keskeinen tekijä. (Nousiainen 1985, 26) Presidentti-instituution kohdalla on kuitenkin muistettava, että valituksi tultuaan presidentit ovat yleensä luopuneet puolueensa jäsenyydestä.

Poliittisen kulttuurin osassa on kyse johtajuuteen kohdistuvista asenteista, uskomuksista ja arvioinneista. Ne ulottuvat poliittisen järjestelmän lisäksi koko yhteiskuntaan vallankäyttömalleina ja auktoriteettiodotuksina. Poliittinen kulttuuri voidaan käsittää poliittisena ilmastona, joka rajaa yksilöiden ja ryhmien toimintalinjojen vaihtoehtoja. (Nousiainen 1985, 26) Poliittinen kulttuuri siis tuo tavallaan sisältöä normatiiviseen osaan, eli miten presidentin odotetaan hoitavan tehtäviään.

Persoonallisuuden ja valtiomieskyvyn komponentti kuvaa johtajan kapasiteettia mukautua edellä mainittuihin olosuhteisiin sekä orientoitua vallitsevaan tilanteeseen omien kykyjensä ja arvojensa mukaan. Tärkeä huomio tässä suhteessa on johtajan sisään- tai ulospäinsuuntautuminen. Sisäänpäin suuntautunut johtaja huomioi ennemmin omat tarpeensa ja lähtökohtansa, kun taas ulospäinsuuntautunut on sensitiivisempi ulkoisille vaikutteille. Nousiainen mukaan sisäänpäin kääntyneen johtajan ongelmaksi muodostuukin kyvyttömyys tehdä valintoja ulkoisen paineen vaatimusten mukaan. (Nousiainen 1985, 27)

Tilannetekijät määräävät johtajuuden kulloisetkin tehtävät. Nousiainen mukaan yleisesti näitä ovat valtion ulkoinen suvereniteetti, kansallinen yhtenäisyys, taloudellinen kasvu sekä kansallinen etu ulkopoliitikassa. (Nousiainen 1985, 27). Laajasti voidaan siis puhua yhteiskunnallisesta kontekstista, jossa johtaminen tapahtuu ja muotoutuu sen mukaan.

Pohdittaessa edellä kuvattujen komponenttien merkitystä esille nousee kysymys, mikä on yksittäisen poliitikon rooli johtamisessa (Heartley ja Benington 2011, 208). Toisin sanoen voidaan kysyä, sijaitseeko poliittinen johtajuus ilmiönä poliittisen järjestelmän rakenteissa vai onko se yksilöissä itsessään. Tutkimuksessa oletetaan, että johtajuus ilmiönä esiintyy molemmissa. Toisaalta suomalaisen presidentti-instituution normit rajaavat yksittäisen presidentin toimialaa, mutta toisaalta hänellä on mahdollisuuksia valita keskeisimmät politiikanalansa.

Nousiainen kuvaaman viitekehysten puutteena on kuitenkin jonkinlaisen takaisinkytkennän (*feedback-loop*) huomiotta jättäminen, eli toisin sanoen johtajuuden vaikutuksilla ei näyttäisi olevan mitään yhteyttä johtajuustyylin eri komponentteihin ja edelleen itse johtajuustyyliin. Viitekehys näyttää myös oletavan, että yksittäisen johtajan tyyli aiheuttaa kausaalisesti sen vaikutukset, eli johtaja näyttäisi olevan koko valtiollista prosessia liikuttava voima.

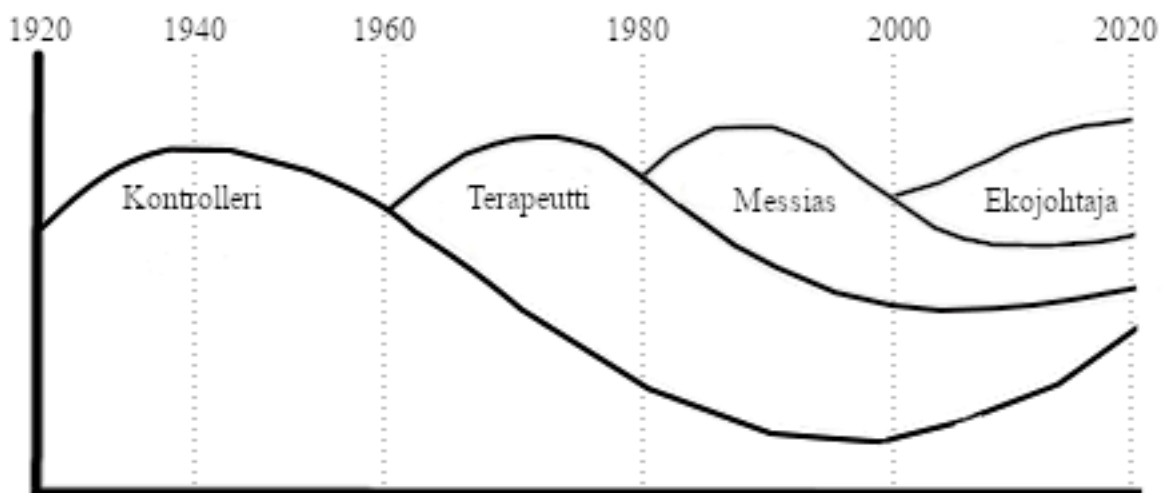
Toisaalta Nousiainen tutkimuskaavio tulee ymmärtää yleisesityksenä siitä, miten poliittisen johtajuuden tutkimusta voi lähestyä. Toisin sanoen edellä kuvatut komponentit ovat tutkimuksen lähestymistapoja. Yhden Nousiainen komponentin valinta lähestymistavaksi ei sulje muita pois johtajuuteen vaikuttavina elementteinä, vaan kyse on tutkimuksen teon prosessista. Nousiainen korostaakin, että valittavan lähestymistavan käyttökelpoisuus riippuu analyysitasosta, eli keskittykö tutkimus esimerkiksi pienyhteisöihin tai valtionpäämiehiin (Nousiainen 1985, 23).

Tutkimuksen lähestymistapa on valikoitava koherentin analyysin tekemiseksi. Olennaisimmiksi tutkimuskaavion osiksi tämän tutkimuksen kannalta muodostuvat erityisesti poliittinen

kulttuuri sekä persoonallisuus. Edellinen voidaan ymmärtää presidenteiltä odotettujen johtajuusdiskurssien toteuttamisena, ja jälkimmäinen presidenttien kykynä toisintaa tai vaihtoehtoisesti rikkoa odotettuja diskursseja. Myös tilannekohtainen lähestyminen voi tulla kyseeseen, riippuen presidenttien käsittelemien aiheiden merkittävydestä. Nousiaisen luokittelien johtajuuden tutkimussuuntausten kannalta tämä tutkimus sijoittuu siis johtajakeskeisen ja tilannepohjaisen tutkimussuuntauksen välimaastoon. Tutkimuksessa ei kuitenkaan sivuuteta institutionaalista ulottuvuutta, sillä presidentin asema on muuttunut vuosisadan aikana merkittävästi, erityisesti uuden perustuslain tultua voimaan.

2.2 Simon Westernin johtajuusdiskurssit

Simon Western tunnistaa viime vuosisadalta neljä eri johtajuuden diskurssia: kontrollerin, terapeutin, messiaan ja ekojohtajuuden (Western 2019, 153). Diskurssien kehittymishetket, kukoistuskaudet sekä hiipumisen ajankohdat on esitetty kuviossa 2. Western tukeutuu Iara Lessan tulkintaan Foucault'n diskurssin määritelmästä, eli se on ”ajatuksista, asenteista, toimintatavoista ja käytänteistä, uskomuksista ja käytänteistä koostuva ajatusjärjestelmä, joka rakentaa subjekteja ja maailmoja, joista kyseiset subjektit puhuvat” (Western 2019, 153; Lessa 2006, 285). Diskurssin käsite siis palvelee tutkimusongelmien ratkaisua, koska tutkimuksessa tavoitellaan nimenomaan presidenttien johtajuuskäsityksien purkamista.

Kuvio 2: Eri johtajuusdiskurssien hallitsevuus 1900- ja 2000-luvuilla (Western 2019, 154)

Westernin mukaan johtajuuden diskurssien jaottelu toimii heuristisena työkaluna ja jaettuna kielenä siitä, miten johtajuutta opetetaan ja toteutetaan sekä miten johtajuudesta keskustellaan

(Western 2019, 154). Tutkimuksen kannalta on oleellista, että Westernin mukaan edellä mainitut diskurssit nousevat laajemmasta sosiaalisesta kontekstista taloudellisten, sosiaalisten, poliittisten, teknologisten ja historiallisten muuttujien vaikuttaessa johtajuusdiskursseihin (Western 2019, 154). Vaikka Western käsittelee diskurssejaan yritysmaailman kontekstissa, tässä tutkimuksessa diskursseja voidaan hyödyntää poliittisen johtamisen tutkimuksessa edellä mainittujen muuttujien takia.

2.2.1 Kontrolleridiskurssi

Kontrolleridiskurssi voidaan ajoittaa viime vuosisadan alkuun modernisaation ja teollistumisen rinnalle. Käsitys johtajuudesta muuttui sankarijohtajan käsitteestä, jossa johtaja yhdistettiin eliittiin, etuoikeuteen ja yhteiskuntaluokkaan. Merkittävänä yhteiskunnallisena taustavaikuttajana kontrolleridiskurssin nousemiselle oli tieteellisen rationalismin kehittyminen samoihin aikoihin. (Western 2019, 166)

Kontrolleridiskurssin ytimen voi tiivistää uskosta kahteen käsitteeseen: tieteelliseen metodiin ja rationalismiin. Usko tieteelliseen metodiin merkitsee kykyä hallita ympäristön muuttujia, ja rationalismin keskeinen viesti on, että edistys ja onnellisuus ovat riippuvaisia ihmisen kyvystä hallita tunteitaan ja halujaan. (Western 2019, 166–167) Western viittaakin Machiavellin uskemukseen, että politiikan ideana on omien mahdollisuuksien hallinta ja että sallimukseen luottaminen johtaisi pahaan (Strauss 1987; viitattu Western 2019, 167). Kontrolleridiskurssin ideana näyttäisi siis olevan kaiken, sekä ihmisestä ulkoisen että sen sisäisen toiminnan hallinta.

Tieteen ja rationalismin korostamisella oli monenlaisia vaikutuksia siihen, miten johtajat ja johdettavat käsitettiin. Erityisesti Taylorin kehittämä *tieteellinen managerointi* synnytti Yhdysvalloissa 1900-luvun alkupuolella *tehokkuusvillityksen* (Western 2019, 173). Taylorismi tekikin aikansa johtajista moraalisesti neutraaleja ja ei-poliittisia hahmoja, joiden ainoa tavoite oli tehokkuuden maksimointi (Western 2019, 174). Taylorin mukaan johdettavien eli työntekijöiden oli jätettävä identiteettinsä työpaikan ovella, voidakseen täyttää esimiestensä vaateet (Kenny ym. 2012, 5). Kontrolleridiskurssissa työntekijät voidaan siis nähdä kasvottomina koneen osina, jotka ovat vaihdettavissa tehokkuuden parantamiseksi. Kontrolleridiskurs-

sille on Westernin mukaan myös tyypillistä *utilitaarinen hallinta*, jossa valta perustuu palkitsemis- ja rankaisemisjärjestelmään, ja yksi esimerkki tästä on Westernin mukaan työttömyyden uhka (Western 2019, 175).

Vaikka edellinen kuvaus kontrolleridiskurssin luonteesta keskittyykin tehtaiden johtamiseen, Westernin mukaan (Western 2019, 177) kontrolleridiskurssi kuitenkin siirtyi 1950- ja 1960-luvuilla myös toimistoihin. Tähän vaikuttivat Westernin mukaan erityisesti Max Weberin ajatukset byrokratiasta koneena ja teknisesti tehokkaimpana organisaatiomuotona, koska se perustuu rationaalisuuteen (Western 2019, 177). Byrokraatiaan weberilaisittain ajateltuna on siis sisäänrakennettu kontrolleridiskurssille tyypillinen rationaalisuus ja koneen metafora.

Koneen metafora voidaan tulkita valtio-opillisesti vertaamalla sitä David Eastonin panos-tuotos-malliin. Easton kuvaa poliittista järjestelmää koneeksi, joka muuntaa ”panokset” eli erilaiset taloudelliset ja poliittiset resurssit tuotoksiksi, kuten laeiksi tai budjeteiksi (Easton 1957). Presidenttien puheet voivat siis viitata kontrolleridiskurssin läsnäoloon, jos he korostavat lain-säädäntötyötä prosessina tai näkevät talouden koostuvan eri mittareista ja niiden tasapainosta.

Westernin mukaan toimistosta muodostui funktionalistinen työpaikka, jossa työntekijä sääntöjä noudattaen ja kohteliaisuudella sai vastineeksi pitkän työuran ja eläkkeen (Western 2019, 178). Kääntäen voidaan olettaa, että sopeutumattomuus työhön merkitsi sen menettämistä, eli toimistoissa käytettiin samanlaista palkkioiden ja rangaistusten kulttuuria kuin tehtaissa.

Kontrolleridiskurssi menetti voimaansa 1960-luvulla individualismin ja sosiaalisten liikkeiden kritisoidessa ”kasvotonta byrokratiaa” hierarkioineen (Western 2019, 178). Toisaalta Western on huomannut kontrolleridiskurssin palanneen 2000-luvun johtamiseen auditointien, mittaamisen, tavoitteiden ja numeroiden muodossa. Esimerkiksi numeroiden käyttämistä voidaan kuvata ”evidenssipohjaiseksi” johtamiseksi. (Western 2019, 179)

Tutkimuksen kannalta kontrolleridiskurssi voi kuvata presidenttien johtamista joiltakin osin. Valtionhallinto on jo lähtökohtaisesti byrokraattista, joten voidaan olettaa presidenttien johtamistavan viittaavan kontrolleridiskurssille tyypilliseen byrokraattiseen johtamiseen.

Koska tehokkuus on kontrolleridiskurssissa keskeinen tavoite ja ihanne, on oletettavaa, että presidenttien johtamisen tavoitteet keskittyvät erityisesti talouteen ja sen mittareihin. Tästä näkökulmasta Westernin esittämät arviot kontrolleridiskurssin uudesta tulemisesta ovat myös huomionarvoisia, sillä voi olla, että 2000-luvun presidentti voi johtaa numeroilla ”pehmeissä”

asiakysymyksissä esimerkiksi puhumalla ympäristöasioista tai rauhantyöstä mittareihin perustuvilla argumenteilla. Tutkimuksen aineistossa tämä täytyy huomioida erityisesti Halosen kohdalla.

Kontrolleridiskurssille ominainen keppiin tai porkkanaan perustuva hallinta ei ole presidenttien kohdalla yhtä ilmeinen kuin Western esittää esimerkiksi tehtaanjohtajien kohdalla. Voidaan kuitenkin tulkita, että presidentin poliittinen tuki tai sen epääminen on esimerkiksi hallitukselle eräänlainen keppi tai porkkana. Sen sijaan on vaikeaa kuvitella, miten presidentti voi kohdistaa keppiä tai porkkanaa kansalaisiin.

2.2.2 Terapeuttidiskurssi

Toinen Westernin kuvaama johtajuuden diskurssi on niin sanottu terapeutin diskurssi, jonka juuret ovat toisen maailmansodan jälkeisissä demokratialiikkeissä ja yksilöllisyyden kasvussa. Terapeuttidiskurssi osuu myös *subjektiivisen käänteen* ajankohtaan, jossa elämä käsitettiin eletävän subjektiivisesti, tunneperäisenä kokemuksena. (Western 2019, 194; Heelas ja Woodhead 2005, 2–5)

Toisen maailmansodan päättyminen loi paineita johtamistavan muuttamiseen. Sodasta palanneet vaativat Westernin mukaan ”sankareille sopivaa maata”, jolloin sotaa edeltäneet luokka-jaot ja huonot työolosuhteet oli haastettava. Kommunismin tai fasismin nousun pelossa sosiolititeilijät ja poliittiset johtohahmot rakensivatkin yhteiskuntaa demokraattisten instituutioiden varaan. Tämä edelleen johti johtajuuden demokratisoimiseen, mistä alettiin puhua demokraattisena ja osallistava johtamistyylinä. (Western 2019, 196–197)

Terapeuttidiskurssin suurimmat vaikutteet voidaan tiivistää kahteen aikansa liikkeeseen: ihmissuhteiden (*human relations*) ja ihmispotentiaalin (*human potential*) liikkeisiin, jotka myös olivat reaktioita toisen maailmansodan traumaan ja heijastelivat kasvavaa individualismia yhteiskunnassa. (Western 2019, 199)

Ihmissuhdeliikkeen tarkoituksena oli Westernin mukaan pehmentää tieteellistä rationalismia ja keskittyä työntekijän tarpeisiin, joita kontrolleridiskurssi ei huomionnut (Western 2019, 199). Western kiteyttää liikkeen tarkoituksen *win-win*-tilanteeseen: ”onnelliset työntekijät ovat tuottavampia” (Western 2019, 200). Tämä voitiin saavuttaa motivaatiolla, joka syntyy demokraattisilla rakenteilla, työntekijän autonomialla ja yleisellä tyytyväisyydellä työpaikalla (Western 2019,200). Johtamisen tyyli muuttui näin Westernin mukaan pakkovallasta ja kontrolloinnista työvoiman motivoimiseen (Western 2019, 200).

Toinen terapeuttidiskurssin taustavoima oli ihmispotentiaalinen liike. Sen keskeisenä sanomana oli, että vaurauden, vapaa-ajan ja mahdollisuuksien lisääntyessä yksilöt pystyivät oman minän reflektoinnin kautta löytämään hyödyntämättömän potentiaalinsa, ja näin yksilö voisi saavuttaa suuria tavoitteita ja edelleen onnellisuuden (Western 2019, 199). Liikkeelle oli ominaista minän ja tunteiden korostaminen, joka oli päinvastaista kuin kontrolleridiskurssissa, jossa rationaalisuus ja tiede käsitettiin edistyksen voimina (Western 2019, 201).

Minästä tuli aikakauden ikoni, ja kollektiivinen toiminta organisaatioissa nähtiin kamppailuna identiteetistä ja mahdollisuuksien tasa-arvosta. Poliittiset liikkeet kuten feminismi, ympäristöliike ja rauhanliike siirsivät keskustelua identiteettipolitiikkaan. Myös työpaikka alettiin nähdä identiteetin paikkana ja muodostajana. (Western 2019, 202)

Siinä missä kontrolleridiskurssissa työntekijät nähtiin koneen osina, jotka työpanosta vastaan saivat palkkansa, terapeuttidiskurssi laajensi käsitystä työntekijöistä. Ennen kaikkea työntekijöitä ei enää pidetty rationaalisina objekteina vaan tunteellisina olentoina. Tämä merkitsi palkankorotusten ohella myös parempia työolosuhteita ja mahdollisuuksia kehittää itseään. (Western 2019, 203)

Koska *minä* ja *tunteet* nousivat työpaikan keskiöön, johtajilta vaadittiin terapeutista osaamista (Western 2019, 208). Nikolas Rose toteaaakin, että subjektiivisuuden hallinta on modernin organisaation keskeinen tehtävä (Rose 1990, 2). ”Terapeuttinen klinikka” onkin osuva metafora organisaatiolle, jossa johtajat toimivat mahdollistaakseen ympäristön ”terapeuttisuuden” työntekijöiden potentiaalinen maksimoimiseksi (Western 2019, 221).

Terapeuttinen johtaminen ajautui kuitenkin vaikeuksiin 1970-luvulla Yhdysvaltojen talouskasvun hiipuesssa, eikä terapeuttinen johtaminen enää riittänyt globaalin talouden paineisiin. Terapeuttijohtaminen keskittyi yksittäisiin työntekijöihin ja ryhmätyöskentelyyn, eli se oli liian sisäänpäin suuntautunutta ja sivuutti sosiaaliset ja teknologiset muutokset. Organisaatiosta puuttuivat johtajat, joilla oli visiota ja kykyä katsoa asioita kokonaisuuksina. (Western 2019, 222)

Johtamistyyli oli myös vaikeuksissa moraalisen suhteen. Terapeuttinen johtaminen nähtiin loppujen lopuksi teknokraattisena toimintana, jossa tehokkuuden luominen perustui tunteiden ja ihmissuhteiden manipuloimiseen ja niihin vaikuttamiseen (Western 2019, 222). Terapeuttijohtaminen ei myöskään pystynyt vastaamaan suuriin ja monimutkaisiin eettisiin haasteisiin, kuten ekologiseen kestävyys tai yritysten vastuullisuuskysymyksiin (Western 2019, 222).

Globalisoituva talous ja laajeneva julkinen sektori muodostuivat myös terapeuttisen johtamisen kannalta ongelmallisiksi. Työnteon joustavoituminen ja fyysinen hajautuminen tarkoitti, ettei johtamisessa pelkkä terapeuttinen lähestymistapa ollut riittävä. Toisaalta Western huomauttaa, että terapeuttinen johtaminen elää yhä vahvasti palvelualoilla, kuten koulutuksessa ja terveydenhuollossa, ja on edelleen relevantti keskitason johdossa ja ryhmäjohtamisessa. (Western 2019, 222)

Tutkimuksen kannalta terapeuttinen johtamiskurssi näyttäisi sopivan presidentin johtamistapaan vain joiltakin osin. Jos terapeuttiselta johtajalta odotetaan henkilökohtaisen valmentajan roolia, se ei voi onnistua presidentiltä johtuen kansalaisten etäisyydestä presidenttiin sekä tietysti heidän määrästään. Toisaalta presidentti voi yleisellä tasolla puhua kansalaisille ja käyttää tunteita retoriikassaan. Esimerkiksi presidentti voi käsitellä kansalaisten tuntemuksia vaikeina aikoina, kuten kansantaloudellisissa alamäissä.

2.2.3 Messiasdiskurssi

1980-luvulla kehittyi niin sanottu messiaanisen johtajuuden diskurssi, jonka tarkoituksena oli piristää Euroopan ja Yhdysvaltojen talouskehitystä sekä vastata vahvistuvaan globalisaatioon ja organisaatioiden muuttumiseen jälkiteollisiksi (Western 2019, 227). Tämän diskurssin ilmentäjiä olivat johtajat, jotka olivat visionäärejä, karismaattisia, ja joilla oli kyky muokata seuraajiaan ja organisaatioiden kulttuuria niiden menestyksen takaamiseksi (Peters ja Waterman 1982).

Kahdesta edellisestä johtamiskurssista poiketen seuraajien tuli toimia itsenäisesti ilman byrokraattista managerointia (kontrolleridiskurssi) tai terapeuttista hallintaa, mihin keinoksi luotiin kulttuurin kontrolloiminen. Vahvan työkuultuurin luomisen tarkoituksena on sitoa organisaation jäsenet yhteen sekä toisiinsa että yritykseensä. Näin työntekijät tuntevat olevansa osa suurta kehitystä ja yhteisöä sekä jakavat johtajan arvot ja vision. Tällöin työntekijät antavat työpanoksensa ja jopa koko minänsä työlle ilman ulkoista valvontaa, pakkoa tai säätelyä. (Western 2019, 227)

Toisaalta Western huomauttaakin, että aikaisemmista suurien tai sankarillisten johtajien ajoista poiketen messiasdiskurssi edellyttää johdettavilta autonomisuutta. Diskurssin syntyaikoina kehittynyt tietotyö vaati työntekijöiltä dynaamisuutta ja aloitekykyä eikä orjallista ohjeiden noudattamista tai niiden odottamista. (Western 2019, 228)

Merkittävä vaikutin tämän diskurssin syntymiseen tuli antropologiasta: eri teorioiden mukaan organisaatiot tulee nähdä sosiaalisina kulttuureina ja konstruoituina merkityssysteemeinä eikä yksilöiden täyttämienä materiaalisina rakenteina (Western 2019, 230). Toisin sanoen johtajuuden käsitys muuttui siten, että organisaation metafora otti pesäeroa kontrolleridiskurssille tyyppilliseen materialistiseen ”koneeseen” ja samalla irtautui terapeuttisesta yksilökeskeisyydestä. Näin johtajuuden kohde vaihtui byrokraattisista kontroleista ja psykologisista vaikuttimista yhteisön kulttuuriin kokonaisuutena (Western 2019, 230–231).

Messiaanisen diskurssin ytimessä on Westernin mukaan *transformationaalinen* (*transformational*) johtaja (Western 2019, 232). Sen vastakohtana on *transaktionaalinen* (*transactional*) johtaja, jonka toiminta perustuu johtajan ja johdettavan väliseen vaihdantaan, eli esimerkiksi kannustimien tarjoamiseen tehokkuuden vastineeksi. (Western 2019, 235) Transaktiivinen johtajuus voidaan siis tulkita kontrolleridiskurssin ilmentymäksi, eli johtamiseksi kepillä ja porkkanalla tulosten takaamiseksi. Tutkimuksen näkökulmasta transaktiivinen johtajuus voidaan myös tulkita kuuluvan osaksi Neustadin kuvaamaa neuvottelevaa presidenttiyttä, kun neuvottelemisen ajatellaan olevan eräänlaista ”vaihdantaa”.

Western tiivistää transformationaalisen johtajan idealisoidun olemuksen ja toiminnan neljään peruspiirteeseen (Western 2019, 235; Bass ja Riggio 2006, 6–7):

- Idealisoitu vaikuttavuus tai karisma: johtaja on kunnioitettu ja luotettu, ja hänen koetaan omaksuneen eettisessä mielessä korkeat standardit.
- Inspiroiva motivaatiokyky: johtaja käyttää symboleita ja tunteisiin vetoamista herättääkseen seuraajiansa tietoisuuden ja ymmärryksen yhteisistä tavoitteista.
- Älyllinen stimulaatio: seuraajia kannustetaan kyseenalaistamaan vanhoja toimintatapoja sekä omia, johtajansa ja organisaationsa arvoja ja uskomuksia.
- Yksilön huomioon ottaminen: seuraaja huomioidaan yksilönä. Tarpeita kuunnellaan sekä näkökulmia ja kehitysehdotuksia tuodaan esiin.

Transformatiivinen johtaminen on siis enemmänkin johtajan kykyä olla eräänlaisena seuraajiansa halujen ja tarpeiden tulkkina; transformatiivinen johtaja kuuntelee seuraajiansa toiveita, mutta myös reflektoi niitä ja kehystää ne laajempiin kokonaisuuksiin. Johtajan merkittävimmäksi tehtäväksi jääkin merkityksen luominen, jolla hän asettaa asiat oikeisiin mittasuhteisiinsa.

Transformatiivista johtajaa voi myös kuvata henkilöksi, jonka tarkoituksena on kohottaa seuraajansa irti lyhytkatseisista tavoitteista tietyllä tavalla ylevämpiin ja sisäisesti arvokkaisiin tavoitteisiin. Ylösnostamisen idea voidaan havaita myös suomalaisen presidentti-instituution muotoutumisvaiheessa, sillä presidentin roolin katsottiin olevan koko kansan luottamusmieheksi ja edunvalvojan, eli presidentin kansantribuunina kuuluu osaksi messiasdiskurssia.

Bernard Bass huomauttaa, etteivät transaktionaalinen ja transformatiivinen johtajuus ole erillisiä käsitteitä vaan enemmänkin päällekkäisiä. Bassin mukaan parhaimmat johtajat hyödyntävät molempia johtajuustyyliä. Hän myös toteaa, että transaktionaalista johtajuutta voidaan myös hyödyntää luottamuksen rakentamiseen sitoutumalla sopimuksiin. (Bass 1985; viitattu Judge ja Piccolo 2004, 755) Transformatiivisinkin johtaja käyttää siis muodollisia vallankäytön keinoja merkityksen luomisen ohella.

Messiaanisen johtajuuden diskurssi ei ole kuitenkaan ongelmaton. Yksi transformatiivisen johtajuuden heikkous on, että se olettaa transformatiivisen johtajuuden sopivan sellaisenaan kaikkiin organisaatioihin. Tämä teoria kuitenkin unohtaa, että erilaiset organisaatiot tarvitsevat erilaista johtajuutta. Toisin sanoen transformatiivisen johtajuuden teoriassa ei huomioida johtajuuden kontinenttisuutta eli kontekstisidonnaisuutta. (Western 2019, 236) Tutkimuskysymysten näkökulmasta on siis huomioitava, ettei messiasdiskurssi välttämättä läpileikkaa kaikkia presidenttien puheita, jos se ei sovellu joko luonnostaan tai presidentin mielestä kaikkiin politiikan sektoreihin.

Transformatiiviseen johtamiseen sisältyy myös paradoksi. Westernin mukaan johtaja on erityinen yksilö karismansa ja visionäärisyytensä vuoksi. Kuitenkin tehdäkseen eron vanhemman käsitykseen karismaattisesta johtajasta sankarina, transformatiivinen johtajuusteoria olettaa messiaanisen johtajuuden olevan hajautunutta koko organisaatioon. (Western 2019, 236–367) Toisin sanoen transformatiivisen johtajuuden tulisi olla samaan aikaan sekä harvinainen poikkeuksellisten yksilöiden taito että kopioitavissa koko organisaation toimintaan. Organisaatiossa olisi siis ihanteellisesti useampia ”uniikkeja messiaita”.

Tutkimuksen näkökulmasta tämä ristiriita on ratkaistavissa ottamalla huomioon Suomen poliittinen järjestelmä. Koska perustuslaki määrää presidentille, valtioneuvostolle ja eduskunnalle tarkan työnjaon ja hierarkian, messiasdiskurssi on kopioitavissa kaikkiin kolmeen. Presidentti voi toteuttaa diskurssia erityisesti ulko- ja turvallisuuspolitiikan alalla, kun taas valtioneuvosto ja eduskunta voivat toteuttaa sitä sisäpoliittisissa kysymyksissä. Presidentti voi myös korostaa asemansa erityisyyttä muistuttamalla statuksestaan valtionpäämiehenä.

Transformatiivisen johtajuuden ongelmana voidaan myös pitää sen tavoitetta uskollisten seuraajien hankkimiseen. Toisaalta sen lopputuloksena on hyvin yhtenäinen organisaatio, mutta toisaalta se voi rajoittaa luovuutta ja kriittistä ajattelua, ja erimieliset seuraajat voidaan ”hilentää ja karkottaa” (Western 2019, 237). Toisin sanoen transformatiivinen johtaja voi luoda ilmapiirin, joka ei suvaitse toisinajattelua sosiaalisen paineen vuoksi. Tällaista ”kulttuurin suunnittelua” voi pitää kontrollin huipentumana, koska se lähtee johdettavista itsestään ja siihen liittyvästä ryhmäpaineesta (Western 2019, 241). Messiaanista johtajuusdiskurssia voidaan siis kritisoida samalla tavalla kuin terapeutista diskurssia, eli johtamisen tavat voivat olla manipulatiivisia.

Transformatiivisen johtajuuden ongelma tiivistyykin juuri sen tavoitteeseen luoda seuraajille tunne jaetuista arvoista ja yhteisöön kuulumisesta. Tätä Richard Edwards (1979, 148) pitää totalitarismin merkinä: pelkkä kova työ ja sen arvostaminen eivät riitä, vaan työyhteisölle on annettava koko sielu tai ainakin identiteetti. Catherine Caseyn (1995) mukaan kulttuurin kontrolloiminen luo ”suunnittelijatyöntekijöitä”, joilla ei ole kapasiteettia nähdä omaa alistettua asemaansa, ja Carol Axtel Raylle uskollisuuden hankkimisen päämääränä on saada työntekijät rakastamaan yritystä ja sen tavoitteita (Axtel Ray 1986). Jälkimmäistä ajatusta voidaan ajatella sovellettavan presidenttiydessä korostamalla hallitsevan politiikan tukemisen olevan isänmaallista.

Messiasdiskurssin merkittävin ongelma poliittisen johtajuuden kannalta kytkeytyy moraalisuuden korostamiseen johtamisessa. Westernin mukaan moraalisuus johtamisessa voi olla vaarallista (Western 2019, 239). Joanna Ciullan Hitler-ongelma on hyvä esimerkki transformatiivisen johtajuuden moraalisuudesta: jos Hitler rakensi johtajana tietynlaisen moraalin, voiko häntä pitää transformatiivisena johtajana, ja jos ei, niin ketä voidaan pitää sellaisena (Western 2019, 239; Ciulla 1995)? Willard Entemanin mukaan johtajien liika moraalisuus voi myös rajata heidän kykyään saavuttaa tuloksia, ja näin ollen menettää auktoriteetin lähdeään. (Enteman 1993, 163; viitattu Western 2019, 239)

Moraalisuuden korostuminen näkyy myös erityisesti postmodernin asettamassa haasteessa. Johtajat voivat toimia moraalilla varmuudella, jos yhteiskunnassa vallitsee moraalinen konsensus (Western 2019, 240). Toisaalta liberaalit ja postmodernit asenteet luovat moninaisen maailman, mikä haastaa oletuksen yhtenäisestä moraalimiljööstä (Western 2019, 240; Furedi 2004, 96).

Jos presidentin ajatellaan olevan kansalaisten suuntaan ensisijaisesti arvojohtaja, ”käytännön politiikan” suuntautuessa hallituksen ja virkakoneiston suuntaan, havaitut ongelmat ovat kriittisiä. Isänmaallisuuden korostus tai suoranainen vaatimus voi johtaa kulttimaiseen mentaliteettiin, mikä voi ”sokeuttaa” kansalaiset näkemästä yhteiskunnallisia ongelmia.

Kritiikistä huolimatta transformatiiviselle johtajuudelle katsotaan kuitenkin olevan aina kysyntää. Syynä on Westernin mukaan alitajuinen tarve johtajalle ja toivo johtajasta, joka tulisi pelastamaan seuraajansa ahdingosta ja johon voisimme identifioitua ja voimaantua. Toivo itsessään on yhteisöjen ja yhteiskunnan tarve, eivät johtajat, jotka ovat korvattavissa. Messiaaninen johtaja reflektoi siis yhteiskunnan toiveita, tarpeita ja huolia. (Western 2019, 247)

Toisekseen messiaanisen johtajuuden diskurssi vastasi myös aikansa johtamisen ongelmiin, joita aikaisempi terapeuttinen ja kontrollijohtaminen kohtasivat. Se loi yhteisöihin yhteistä arvopohjaa ja visiota, jonka hallintaan ei enää tarvittu byrokraattista tai emotionaalista kontrollia. (Western 2019, 248)

Messiaaninen johtajuus kohtasi kuitenkin loppunsa vuoden 2008 talouskriisin jälkeen. Tarvittiin uudenlaista johtajuutta, joka voisi selvittää globalisoituvasta maailmasta ja joka ottaisi systemaattisemman ja eettisemmän asenteen uuden maailman haasteisiin. Tähän vastauksena Western näkee ekojohtajuuden diskurssin. (Western 2019, 251)

Tutkimuksen kannalta messiaaninen johtajuusdiskurssi näyttäisi olevan hyvä presidentillisen johtamisen arkkityyppi. Koska presidentillä ei ole erityisesti uuden perustuslain myötä suoraa lainsäädännöllistä valtaa, hän voi kuitenkin arvojohtajuudellaan ohjata poliittista keskustelua ja sitä kautta päätöksentekoa. Presidentin suosio voi myös nostaa hänet ”politiikan yläpuolelle” kansalaisten silmissä, eli diskurssin nimen mukaisesti presidentin asema voi saada messiaanisista piirteitä. Presidentti-instituution historiaan peilaten messiasdiskurssi muistuttaa siis sekä Skowronekin patriisimaista ”kansantribuunia” että Tulisin retorista presidenttiyttä.

2.2.4 Ekojohtajuuden diskurssi

Western nimeää tämän uuden johtajuuden tyylin ekojohtajuudeksi, jossa ”eko”-etuliite viittaa organisaatioiden sisäisiin ja niiden ulkopuolisiin ekosysteemeihin ja verkostoihin, joiden kanssa ne ovat tekemisissä. Westernin mukaan luopuminen ajattelusta, jossa organisaatiot ovat suljettuja systeemejä, mahdollistaa johtajan ”epälineaarisen ajattelun” ja muuttaa vertikaalisen ajattelutavan vertaisten kanssa johtamisen suuntaan. (Western 2019, 256) Ekojohtamisen diskurssi ottaa siis täysin eri lähestymistavan organisaation käsittämiseen kuin edelliset

diskurssit, joihin sisältyy enemmän tai vähemmän hierarkkisuus ja niiden fokus on enemmänkin sisäänpäin suuntautunutta.

Western katsoo tämän diskurssin syntyneen 2000-luvun alussa modernisaation palaessa loppuun. Uuden vuosituhatosen haasteet kuten ilmastonmuutos, luonnonvarojen hupeneminen, saastuminen sekä vuoden 2008 talouskriisistä alkaneet taloudelliset ja sosiaaliset ongelmat tarvitsivat uudenlaista johtajuutta. Toisaalta Western huomauttaa, ettei ekojohtajuus merkitse pelkästään keskittymistä ympäristö- tai sosiaaliohjelmiin, vaan sillä on eettisen puolen lisäksi myös pragmaattinen puoli. (Western 2019, 256) Western jakaakin diskurssin eettiseen ja kaupalliseen ekojohtajuuteen, jossa jälkimmäinen merkitsee edellä mainittujen verkostojen hyödyntämistä yrityksen kehittämiseksi mutta jossa ei huomioida eettistä vastuuta (Western 2019, 257).

Western näkee ekojohtajuudessa neljä keskeistä ominaisuutta, joista kolme ovat tutkimuksen kannalta olennaisia. Ensiksi organisaatiot tulee ymmärtää keskinäisriippuvaisina toisistaan ja ympäristöstä sekä huomata, kuinka yhteiskunnan verkottuminen on yhteydessä sosiaaliseen muutokseen (Western 2019, 270). Voidaan puhua ns. hybridiekosysteemeistä, joissa yhdistyvät ihmisen, luonnon ja teknologian maailmat, ja Westernin mukaan ekojohtajuus ymmärtää näiden maailmojen vuorovaikutuksen ja sen, kuinka ne ovat myös toimijoita itsessään (Western 2019, 271–272). Tällöin ekojohtajan on jaettava johtajuutta organisaatioihin ja tehtävä niistä itsenäisiä mutta myös muualle ekosysteemiin osallistuvia (Western 2019, 270).

Tutkimuksen valossa poliittinen johtaminen voi siis ilmentää ekojohtajuuden diskurssia, jos politiikkaa tehdään globaalissa kontekstissa, vaikka asiakysymyksenä olisi puhtaasti kansallinen kysymys. Toisekseen johtaminen voi viitata ekojohtajuuteen, jos esimerkiksi ympäristökysymyksiä tarkastellaan ei-ihmiskeskeisesti, eli luonto ja sen arvo nähdään itseisarvona. Olennainen havainto on myös, jos presidentti painottaa vallan jakamista esimerkiksi ulkopoliitikassa.

Toinen ekojohtajuuden elementti on systemaattinen etiikka. Tällaisessa eettisessä ajattelussa moraalit ja arvopohjat eivät rajoitu vain yrityksen tai organisaation arvoihin tai yksittäisen johtajan moraalisuuteen, vaan se laajentuu niiden ulkopuolelle esimerkiksi ympäristön ja sosiaalisten ongelmien kysymyksiin. (Western 2019, 270) Toisin sanoen systemaattinen etiikka ottaa huomioon Westernin sanoin ”kaukaiset” eettiset suhteet ja katsoo ”moraalisen yksittäisen johtajan” ongelmalliseksi (Western 2019, 274).

Edelleen systemaattinen etiikka tarkoittaa uudenlaisessa johtajuudessa myös arvon, kasvun ja organisaation tarkoituksen merkitysten uudelleenpohdintaa (Western 2019, 275). Westernin tulkinnassa ”menestys” määritellään usein rahallisena arvona, josta jätetään huomiotta toiminnan ulkoisvaikutukset, kuten ympäristövahingot, tehokkuuden tavoittelusta syntyvä työttömyys ja ilmastonmuutos (Western 2019, 275). Ulkoisvaikutusten huomioimisen lisäksi Western muistuttaa, ettei taloudellisuus ole ainoa arvon määrittelijä, koska kaikkea ei voi rahallistaa tai ajaa taloudellisin perustein, kuten ympäristöä tai yksilön ja yhteisöjen hyvinvointia (Western 2019, 277). Joitakin ilmiöitä on siis lähestyttävä itseisarvoina. Arvon talouskeskeisyydestä Western johtaa, että myös kasvun käsitettä on muutettava; pelkkä bruttokansantuotteen nojaaminen ei ole riittävää, vaan tarvitaan laajempi näkökulma, joka huomioi kehittyvien maiden kyvyn vastata sosiaalisiin ongelmiin (Western 2019, 277). Edelleen Western päätelee, että arvon ja kasvun käsitteiden uudelleenmäärittelyn seurauksena myös organisaation ”tarkoitusta” on mietittävä uudelleen, jolloin sen tarkoituksena on olla taloudellisesti kannattava selviytyäkseen mutta myös huomioitava laajempia kokonaisuuksia (Western 2019, 278).

Tutkimuksen näkökulmasta ekojohtajuuden käsitykset arvoista ja kasvusta voivat ilmetä, kun presidentti näkee talouden laajemmassa kontekstissa. Ekojohtajuutta ilmentävä presidentti ei siis tuijota pelkkää BKT:ta tai Suomen talouden kilpailukykyä, kuten kontrolleridiskurssia käyttävä presidentti, vaan huomioi esimerkiksi talouden ilmastopoliittisen tai sosiaalisen kestävyuden kannalta. Jos presidentti näitä seikkoja globaalissa kontekstissa, vahvistuu ekojohtajuuden tulkinta, koska ekojohtajuuteen sisältyy oletus verkottuneesta maailmasta.

Kolmas ekojohtajuuden elementti on ”johtajahenki” (*leadership spirit*). Sen lähtökohtana on Westernin mukaan universaalinen ihmisyyden hengen korostaminen, joka nojaa muun muassa humanismiin, erilaisiin uskontoihin ja syväekologiaan. Tämän hengellisyyden Western katsoo kuvastavan sosiaalista tarvetta irtautua rationalismista ja materialismista, reagoida perinteisiin uskonnollisiin instituutioihin sekä vastata modernin ajan vieraantumisen ilmiöön. (Western 2019, 278) Western siis liittää arvojen ja kasvun käsitteiden muuttamisen laajempaan, koko ihmiskuvaa koskevaan prosessiin.

Westernin mukaan ekojohtajuus pystyy vastaamaan kahteen tulevaisuuden haasteeseen. Ensinnäkin sillä johdetut ketterät ja innovatiiviset organisaatiot pystyvät onnistumaan verkostoi-

tuneessa mutta turbulentissa yhteiskunnassa. Toiseksi ekojohtajuus pystyy vastaamaan globalisaation, kaupungistumisen, konsumerismin ja teknologian kehityksen tuottamiin sosiaalisiin ja ympäristöllisiin haasteisiin. (Western 2019, 301)

Ekojohtajuudella on kuitenkin Westernin mukaan heikkoutensa, jotka voidaan liittää oletukseen verkostoituneesta maailmasta ja organisaatioista. Tutkimuksen kannalta ekojohtajuuden erityinen heikkous on Westernin mukaan vaatimus jakaa valtaa ja kontrollia, mikä vaatii johtajilta ”rohkeutta, viisautta ja itsevarmuutta” (Western 2019, 325).

Ekojohtajuuden diskurssi tutkimuksen kannalta voi oletettavasti näkyä kahdella tavalla. Ensimmäkin ekojohtajuudelle tyypillinen johtajuuden jakaminen voi esiintyä erityisesti presidentin ja valtioneuvoston välisten suhteiden kuvauksissa. Toiseksi systemaattinen etiikka voi näkyä erityisesti Koiviston ja Halosen puheissa, koska heidän valtakausillaan globalisaatio ja siihen kytkeytyvät ongelmat alkavat näkyä.

Western tiivistää kuvaamansa johtajuusdiskurssit alla olevaan taulukkoon.

Taulukko 1. Tiivistelmä Westernin johtajuusdiskursseista (2019, 309–310)

	Kontrolleri	Terapeutti	Messias	Ekajohtajuus
Organisaation metafora	Kone: syötteet, tuotteet ja ylläpito	Klinikka: psykologinen tuki ja motivaatio, henkilökohtainen kasvu takaa yrityksen menestyksen	Yhteisö: yhteenkuuluvuuden tunne, vahva kulttuuri	Ekosysteemi: organisaatio on sekä ekosysteemi että osa sitä
Johtajan fokus	Keho: keppi ja porkkana	Psyyke: motivaatio, persoonan ja roolin yhteensovittaminen	Sielu: yksilöä suurempi tarkoitus, vision omaksuminen	Systeemi: tilan luominen johtajuudelle, verkostoille ja itsesäätelylle
Johtajuuden tavoite	Tehokkuuden maksimointi: tieteellinen rationalismi	Ihmiset ja voitot: motivaatio takaa tuotannon maksimoinnin	Selkeä visio ja vahva kulttuuri	Verkostoituminen ja keskinäisriippuvuus muusta ympäristöstä
Näkemyksien työntekijöistä	Resursseja: koneen osia ja vaihdettavissa	Terapeutin asiakkaita: motivaatio ja tuki. Itsensä toteuttaminen antamalla luovuudelle tilaa	Seuraaja/opetuslapsia: johtajaan identifioidut, yhteisön ”uskovaiset”	Levittäytyneitä johtajia: työntekijät autonomisia mutta osa kokonaisuutta
Hallinta	Byrokratia: säännöt, standardit ja mitattavuus	Humanistinen: tunteiden hallinta ja terapeutin hallinto	Kulttuurin hallinta: kulttuurin sisäistäminen, itsevalvonta ja ryhmäpaine	Itsesäätelyjärjestelmät: hallitseminen palautteilla ja rajojen ylläpidolla
Eettinen lähtökohta	Utilitarismi: tehokkuus takaa onnistumisen	Humanismi: ihmislähtöisyys	Johtajariippuvuus: johtajan moraaliperustana	Taloudellinen/sosiaalinen/ekologinen kestävyys

Nousiaisen kuvaaman johtajuuden tutkimuskaavion näkökulmasta Westernin johtajuusdiskurssit osuvat erityisesti poliittisen kulttuurin osa-alueeseen, sillä diskursseissa kuvataan sitä mitä odotuksia organisaatioon, sen työntekijöihin ja johtamistapoihin liitetään. Westernin johtajuusdiskurssit soveltuvat siis hyvin tutkimuksen teoreettiseksi viitekehikseksi huolimatta siitä, että diskursseissa on alkujaan kuvattu erityisesti liike-elämän organisaatioita. Tämä ongelma voidaan väistää rinnastamalla ”työntekijät”, kontekstista riippuen, esimerkiksi kansalaisyksiksi, kansanedustajiksi tai virkamiehiksi. Myös organisaation metafora voidaan tulkita koskemaan esimerkiksi valtionhallintoa tai laajasti yhteiskuntaa.

Westernin mukaan mikään yksittäinen johtajuuden diskurssi ei dominoi johtajuutta täysin, vaan diskurssit ovat olemassa rinnakkain ja tuottavat erilaisia johtamisen tapoja ja kulttuuria (Western 2019, 317). Näin ollen presidentit voivat ilmentää eri johtajuuden diskursseja esimerkiksi eri puheenaiheissa.

Merkittävää on, ettei ekojohtajuuden diskurssi syrjäytä kolmea aikaisempaa. Ekojohtajuus toimii Westernin mukaan ”metadiskurssina”, joka ohjaa miten kolmea muuta diskurssia hyödynnetään (Western 2019, 316). Tutkimuksessa on siis huomattava, että esimerkiksi näennäisesti kontrollidiskurssia ilmentävä presidentti tehokkuuspuheineen tai konemetaforineen voi itse asiassa ilmentää ekojohtajuuden diskurssia, mikäli puheiden kontekstina toimii verkostoitunut ja globaali maailma tai pyrkimys rakentaa uudelleen arvon tai kasvun käsitteitä.

3 Kenneth Burken retoriikka ja sen soveltaminen

Teoreettisen viitekehyksen ja aineistosta tehtävien tulkintojen linkittämiseksi on kehiteltävä järjestelmällinen metodi, jotta tulkinnoissa säilyy johdonmukaisuus ja viitekehyksessä käsitelty johtajuusdiskurssit voidaan jäsenellä. Näin saatuja tulkintoja on helpompi tarkastella niin tekstien sisällä kuin myös niiden välillä ajankohdasta tai ajanjaksosta toiseen. Samalla on mahdollista tehdä päätelmiä eri presidenttien välillä tutkimuskysymysten näkökulmasta.

Tutkimuksen tarkan menetelmän kehittämiseksi avataan aluksi Kenneth Burken teoriaa kielen ja retoriikan merkityksestä. Metodi rakentuu dramatismin, kielen pragmaattisuuden ja identifi-
fikaation käsitteistä. Metodin kehittämissä vaiheissa esitellään Burken analyysityökalun tärkeim-
mät käsitteet, jotka lopuksi kootaan järjestelmälliseksi työkaluksi. Analyysin käytännöt esitel-
lään myös tarkemmin.

3.1 Burken retoriikan teoria

3.1.1 Poliitiikka ja johtajuus performanssina ja draamana

Ihmisen käyttäytyminen voidaan pohjimmiltaan ymmärtää draamana tai teatterina (Sinha 2010, 187). Elämän ymmärtämisestä draamana Ian Manghamin mukaan seuraa, että ”sosiaali-
nen maailma voidaan käsittää esityslavana, sosiaalinen todellisuus on rakentunut teatraali-
sesti, elämä on teatteria ja toiminta on lähtökohdiltaan dramaattista” (Mangham 1978, 20; vii-
tattu Sinha 2010, 187). Edelleen voidaan päätellä, että organisaatioiden toiminta voidaan
kääntää draaman kielelle (Boje, Luhman, ja Cunliffe 2003). Tämä siis käsittää myös poliittiset
organisaatiot ja instituutiot, jolloin presidentin toiminta voidaan käsittää, kuvata ja analysoida
teatraalisena ilmiönä.

Organisaatioiden tutkimuksessa sosiaalisen elämän teatraalisuuden ideaa on käytetty lainaa-
malla draaman käsitteitä kuten rooleja, käsikirjoitusta, esiintymistä ja performanssia. Näin ol-
len organisaation jäsenten toimintaa voidaan tulkita esimerkiksi roolihahmoina, käsikirjoituk-
sen tulkintana ja improvisaationa, kulisseyssä toimimisena, juonen seuraamisena tai yleisöön
suunnattuina retorisisuina suorituksina. (Sinha 2010, 187–188)

Tämän niin sanotun dramatismin lähestymistavan isänä pidetään Kenneth Burkea, jolle ihmi-
sen käyttäytyminen on luonteeltaan teatraalista ja sitä voidaan ymmärtää draaman termein
(Burke 1937; 1965; viitattu Sinha 2010, 189). Lisäksi ihmisen käyttäytyminen on aina ”toi-
minnan ja päämäärän maailmassa”. Tästä toiminnan merkityksen korostamisesta seuraa, että

dramatiikka tulisi lukea kirjaimellisesti eikä metaforana (Burke 1965; 1968; viitattu Sinha 2010, 189), eli kaikkena mitä ihmisten vuorovaikutuksessa todella tapahtuu.

Burken olettamasta elämän dramaattisuudesta seuraa, ettei näyttelijä ole koskaan vapaa, koska hän ei tiedä tekojensa seurauksia täydellisesti (Burke 1967; viitattu Sinha 2010, 189). Tällöin hän pystyy kertomaan teostaan yhtä paljon kuin hän todellisuudessa tekee. Johtajuuden tutkimuksessa tämä tarkoittaa johtajan tekojen, jotka ovat siis ilmaisia ja kommunikatiivisia, olevan tulkittavissa johtajuuden ilmentymiksi. (Sinha 2010, 189) Tämän ajatuskulun kautta oletetaan, että tämän tutkimuksen aineistot ilmentävät tarkasteltavien presidenttien johtajuustyyliä. ”Tyyli” on olennainen osa analyysia, sillä Manghamin mukaan (1990) johtajan esiintyminen ei riipu pelkästään kommunikaation sisällöstä vaan myös puhetyylistä, koska sosiaaliseen toimijaan liittyy aina esteettinen puoli. Tutkimuksen analyysissa huomioidaan, että puheiden sisältö ei välttämättä suoraan viittaa Westernin johtajuusdiskursseihin, vaan ne voivat tyylliltään, esimerkiksi eri metaforin, viitata epäsuorasti niihin.

Kuvaava esimerkki siitä, että poliittinen elämä voidaan käsittää draaman termein, on Lewis Edingerin kuvaus poliittisen johtajan määritelmästä. Hänen mukaansa poliittinen johtaja on ”keskeinen näyttelijä avainasemassa tiettyssä roolijoukossa, johon liittyy myös vastakkaisia asemia”. Edelleen ”johtaja näkee itsensä tai muut näkevät hänet suorittamassa yhtä tai useampaa roolia, jotka tähtäävät vallankäyttöön”. (Edinger 1972, 218) Edelliset havainnot vastaavat hyvin dramatismin teoriaa, sillä ne sisältävät termin *rooli* käyttöä. Myös Westernin kuvaamat johtajuusdiskurssit ovat draamatermien läpileikkaamia, sillä sekä johtajia että seuraajia kuvataan tiettyinä rooleina, organisaatioiden metaforia tietynlaisen näyttämön rakentamisena ja johtajien toimintatapaa eräänlaisena käsikirjoituksena. Dramatismia voidaan siis pitää hyvänä lähestymiskulmana poliittisen johtajuuden tutkimiseen, joka keskittyy Nousiaisen kuvaaman poliittisen kulttuurin osa-alueeseen.

3.1.2 Kielen pragmaattinen luonne, identifikaatio ja retoriikan tarkoitus

Burken näkemystä kielestä, joka siis kuuluu osaksi draamaa, voi kuvata pragmaattiseksi (Case 1999). Kielen pragmaattisuudella tarkoitetaan, että sen käyttämisellä on vaikutusta siihen, miten käsittelemme rakentuneita subjekteja ja objekteja (Sinha 2010, 190). Toisin sanoen kielenkäytöllä on tosiasiallisia vaikutuksia reaali maailman rakentumiseen. Hugh Duncanin Burke-tulkinnassa suurin osa havaittavista sosiaalisen maailman tosiasioista ei juonnu ihmisten teoista, vaan ihmisten tekoja koskevista puheista (Duncan 1962, 144). Johtajuuden tutkimukseen laajennettuna kielen pragmaattisuus merkitsee johtajan kielenkäytön ominaisuutta tulkita

ja symboloida ulkoista maailmaa itselleen ja muille (Sinha 2010, 190). Kielen pragmaattisuus on siis yhtä aikaa tilanteen ”selvittämistä” (*sense-making*) ja merkityksen luomisprosessia. Toisaalta Burke huomauttaa, ettei johtajan retoriikan teho ole riippuvainen vain puhujan ja puheen sisäisistä ominaisuuksista, vaan sitä rajoittavat ”vastustavien retoriikkojen resurssit” (Burke 1950, 25). Toisin sanoen yleisön odotukset ja reaktiot määrittävät myös retoriikan onnistumista.

Koska kielen pragmaattinen puoli merkitsee todellisuuden rakentamista, puhe kohdistuu myös puhujaan itseensä. Burken mukaan (1950, 38):

A man becomes his own audience when he cultivates certain ideas as images for the effect, he hopes they may have upon him.

Puhujasta tulee siis oma yleisönsä, kun hän esittää muille itselleen suotuisia ideoita. Kyse on itsensä esittämisestä (*self-presentation*), joka on Barry Schlenkerin mukaan (1985; viitattu Sinha ja Jackson 2006, 238) puhujan oman identiteetin sääntelyä, joka kohdistuu ensisijaisesti muihin. Itsensä esittäminen on yksi keino niin sanotun itseidentifikaation prosessissa, joka on Schlenkerin mukaan oman identiteetin korjaamista ja ilmaisemista itsetutkiskelun ja julkitulon keinoin (Schlenker 1985, 66; viitattu Sinha ja Jackson 2006, 238). Puhuja siis valitsee sanansa siten, että se edustaa hänen asenteitaan, sekä olettaa niiden olevan tehokkaita puhujan ja yleisön samaistamiseksi (Brock 1980, 359).

Retoriikalla on siis muitakin tavoitteita kuin ulkoisen maailman rakentaminen. Kenneth Burken mukaan retoriikan perimmäinen tarkoitus ei ole pelkästään suostuttelu, vaan henkilön, hänen tavoitteidensa tai toimintansa samaistaminen johonkin ryhmään tai laajempaan kokonaisuuteen. Tätä prosessia kutsutaan identifikaatioksi eli samaistamiseksi (Summa 1996, 56). Retorisena keinona identifikaatio tarkoittaa vetoamista yleisön johonkin puoleen, esimerkiksi tiettyihin arvoihin tai yleisön ominaisuuksiin (Karvonen 2000, 139). Esimerkiksi Svinhufvud voi tuoda esille omaa suojeluskuntataustaansa, jolloin muut suojeluskuntalaiset tuntevat vetoa häneen ja hänen asiaansa. Identifikaatiossa ehdokas voi siis muuttua äänestäjän silmissä omaksi kuvakseen.

Identifikaatio on samaistamisen ohella myös erottautumista, sillä kun puhuja luo *meitä*, hän myös käänteisesti luo *muut*. Identiteetin tai minuuden luomisen yhteydessä tuotetaan myös toiseus tai ei-minuus (Karvonen 2000, 139). Toisin sanoen poliitikon puhuessa esimerkiksi *meistä suomalaisista* hän samalla luo ryhmän *ei-suomalaiset*.

Tutkimuksen ongelmanasettelun näkökulmasta identifikaatio voidaan käsittää seuraavasti. Kun presidentti ilmaisee käsitystään johtajuudesta joko suoraan tai epäsuorasti, hänen on tietyn johtajuuden kannattamisen lisäksi samaistettava yleisönsä tietynlaiseen johtajuuteen eli kulloisenkin presidentin seuraajaksi.

3.1.3 Identifikaation seuraukset: hierarkiat ja retoriikan ”nurja puoli”

Koska Burkelle identiteetti on rakentunut kokonaan sosiaalisten kategorioiden kautta (Branaman 1994), johtajan identiteetti on tärkeä työkalu sosiaalisen elämän kritiikissä. Kritiikin kärki kohdistuu siihen, miten johtajat ja seuraajat rakentavat identiteettinsä sosiaalisten kategorioiden näkökulmasta. (Sinha ja Jackson 2006, 238)

Identifikaatio on väistämätön prosessi, sillä se kompensoi ihmisten erillisyyttä ja edelleen on ei-harmonisten tilanteiden ilmiö, johon sisältyy aina implikoitua puolueellisuutta ja valtapyrkimyksiä (Summa 1996, 56–57). Ei-harmonisuus voidaan johtaa Burken havainnoista, joiden mukaan yhteiskunnan sisään on rakentunut hierarkkisuutta: kaikki elämänalueet ovat järjestäytyneet ylempiin ja alempiin (Sinha 2010, 190). Jos taas ihmiset olisivat yhtä substanssia, kommunikointi olisi täydellistä eikä retoriikkaa tarvittaisi (Summa 1996, 57; Burke 1950, 22). Toisin sanoen retoriikka on välttämätöntä, koska sekä kuulijat että puhujat ovat erilaisia eli muodostuvat erilaisista substansseista.

Pohjimmiltaan identifikaation tarkoituksena on luoda ja ylläpitää sosiaalista järjestystä (Summa 1996, 57) eli edellä kuvattua hierarkkisuutta. Toisin sanoen identifikaatio luo johtajuuden näkökulmasta tietynlaisia johtajia ja heidän seuraajiaan. Toisaalta johtajan motivaatio identifikoitua seuraajiaan itseensä voi olla huoli hänen etäisyydestään seuraajiinsa, sillä Burken mukaan (1966, 15) hierarkian ylimpänä olevat tuntevat syyllisyyttä, koska eivät ole alhaalla ja päinvastoin. Identifikaatiolla johtaja siis haluaa myös pitää seuraajansa mahdollisimman lähellä, jotta he seuraisivat häntä, politiikan kontekstissa äänestäjinä. Tämä ristiriita kuvaa myös Nousiaisen esittämää teoriaa sisään- ja ulospäin kääntyneen johtajan dilemmasta, mutta ongelma on asetettu toisin päin. Siinä missä Nousiaisen teoriassa ongelma on johtajan kyvyttömyys jättää ulkoiset paineet huomiotta, burkelaisesti johtajan dilemma on huomioida omat lähtökohdansa ulkoisesta paineesta huolimatta.

Tätä ristiriitaa voidaan kuvata Burken mukaan syyllisyyden, puhdistautumisen ja anteeksianton prosessina. Edellä kuvattu hierarkiassa olemisen synnyttää syyllisyyden tunnetta, eli yksilö tavallaan kieltää paikkansa hierarkiassa. Tähän yksilön on Burken mukaan vastattava

puhdistautumalla, joka voi olla joko häpeä eli tunnustus omasta asemasta tai uhriutuminen eli syyttäminen jotakin muuta syyllisyydestään. Tämän jälkeen yksilö voi saada vapahduksen eli anteeksiannon muulta yhteisöltä. (Brock 1986, 350–351) Tutkimusongelman näkökulmasta tämä voi tapahtua johtajien käytännön toiminnassa perustelemalla omaa asemaansa esimerkiksi johtamistyylin tehokkuudella tai ”olosuhteiden pakolla”.

Burkelle retoriikalla on ”salakavala” puolensa, sillä sen teho ei aina perustu vain vakuuttavaan argumentointiin, vaan myös esimerkiksi toistoon tai samaistamiseen laajempiin kokonaisuuksiin. Hän antaa esimerkkinä 1940–1950-lukujen tieteen ylistämisen: koska silloinen tieteen tekeminen hyödynnettiin sotilaallisiin tarkoitukseen, sen ylistäminen identifioi tieteentekijät militarismien tukijoihin. (Summa 1996, 59) Johtajuuden kontekstissa voidaan ajatella, että esimerkiksi velvollisuudentunnon korostaminen rinnastaa seuraajat johtajan odotuksiin, olivat ne minkä laatuista tahansa. Tämä havainto tukee Westernin kritiikkiä terapeuttisesta ja messiaanista johtajuudesta, jotka voidaan tulkita kyynisesti tunteilla ja arvoilla manipuloinniksi.

Retoriikan analyysi Burken identifikaatiokäsitteen avulla voi siis paljastaa puhujan arveluttavia motiiveja, joita hän kannustaakin tutkijaa tarkastelemaan, jotta voitaisiin nähdä ”mihin yhteistoiminta päättyy ja mistä hyväksikäyttö alkaa” (Sinha ja Jackson 2006, 241). Tätä tavoitetta kutsutaan myös retoriikan de-mystifikoinniksi, jossa mystifikaatio tarkoittaa taitoa manipuloida yksilön kokemusta tämän tunnistamatta sitä manipulaatioksi (Sinha ja Jackson 2006, 244; Elmes ja Costello 1992). Westernin ehdottama apuväline johtajuustutkimuksessa onkin ”kieroon katsominen” (*looking awry*), eli tutkimuskohteen tarkastelu täysin uudesta näkökulmasta, tai lähestymällä kohdetta uudella lähestymistavalla tai aineistolla (Western 2019, 17–18).

Tätä tutkimusta voidaan siis pitää osittain kriittisenä tutkimuksena pelkän deskription ohella. Kriittisen lähestymistavan pohjimmainen tavoite yhteiskuntatieteissä on Michael Meyerin mukaan sorrettujen ryhmien puolesta puhuminen (Meyer 2001, 15), eli toisin sanoen lähestymistavan tiedonintressi on Habermasin käsitteillä emansipatorinen eli vapauttava. Kriittinen lähestymistapa siis kritisoi tai paljastaa olemassa olevien sosiaalisten käytänteiden nurjan puolen, Burken termin retoriikan ”salakavalan puolen”. Kriittisen lähestymistavan tarkoitus ei kuitenkaan ole Westernin mukaan vallan tai johtajuuden poistaminen yhteiskunnasta, vaan sen valvominen, ja vaihtoehtojen tarjoaminen elitistiselle ja autokraattiselle vallalle (Western 2019, 12).

3.2 Burken retoriikka tutkimusmetodina: pentadi ja sen elementtien suhteet

Burken dramatismin teoriasta on johdettu retoriikan analyysimetodi, jossa olennaista on Glenn Stillarin mukaan (1998, 61) huomion keskittäminen yksilön kaksisuuntaiseen suhteeseen symboliseen toimintaan sekä symbolisiin järjestelmiin. Tämä suhde tarkoittaa käytännössä sitä, että yksilö muokkaa ja tulkitsee ympäristöään käyttämällä symboleita, mutta toisaalta symboliset järjestelmät ohjaavat häntä sosiaalisena toimijana (Stillar 1998, 61). Stillarin näkemys tukee siis retoriikkaa pragmaattisena ilmiönä.

Yksilön ja symbolien välisestä suhteesta Burke johtaa, että yksilön elämä määrittyy ”jonkin suhteen” (Stillar 1998, 61), toisin sanoen kielen määrittelemänä. Tätä elämän kielellistä määrittymistä Burke kuvaa termillä *käsitteellinen kulissi* (*terministic screen*), jonka funktio on ehdollistaa ja rajoittaa symbolisen toiminnan kenttää ja vaikutuksia (Stillar 1998, 61; Burke 1966, 50).

Tutkimuksen kannalta olennaista käsitteellisissä kulisseissa on, etteivät ne määrää täysin sosiaalista elämää, vaan sosiaalisella toimijalla on myös motiiveja ja asenteita. Tällöin yksilöllä on valtaa ja resursseja muokata ympäristöään, ja Stillarin mukaan sanamme neuvottelevat valtasuhteita, legitimizeettiä ja auktoriteettia. (Stillar 1998, 61) On siis oletettavaa, että tutkimuksen presidentit puheillaan toisaalta ovat symbolisen maailman ohjaamia, eli he toisintavat valitsevaa puhetta johtajuudesta, ja samalla yrittävät muokata sitä tietynlaiseen suuntaan omien asenteidensa ja motivaatioidensa mukaan.

Teoreettisessa viitekehyksessä osoitettua organisaatiota ja sen johtamista draaman termein voidaan aineiston analyysissä tarkastella Burken pentadin eli viiden peruselementin sekä näiden välisten suhteiden kautta. Burken pentadiin eli viisikulmioon kuuluvat teko (*act*), kulissi (*scene*), toimija (*agent*), keinot/välineet (*agency*) ja tarkoitus (*purpose*). Näiden kautta Burken mukaan voidaan vastata retorisen analyysin kysymyksiin *mitä tapahtui, kuka teki, missä tapahtui, miten toimittiin ja miksi tapahtui*. (Burke 1945, x)

Pentadin elementtien tarkastelussa on Burken mukaan kyse motivaation paljastamisesta eli siitä, mistä näkökulmasta puhuja lähestyy käsiteltävää aihetta (Burke 1945, x). Motivaatio on olennainen osa puheen sisältöä, sillä Burken mukaan (1966, 45) puheessa käytetty terminologia toki kuvastaa todellisuutta, mutta samalla terminologia on myös yksilön valinta todellisuudesta. Jokaisella ihmisellä on taipumus käyttää tiettyä ”sanastoa”, josta voi paljastua heidän

ajatteluaan ja puhetta dominoiva joukko (Brock 1986, 353). Toisin sanoen puhuja näkee käsiteltävän teeman tietystä näkökulmasta. Esimerkiksi käsiteltäessä ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa yksi puhuja voi korostaa välineitä (kalusto tai asevelvollisuus), toinen toimijoita (Venäjä, NATO tai EU) ja kolmas tilannetta (kiristynyt ilmapiiri tai taloudelliset voimavarat).

Esimerkin omaisesti voidaan tarkastella katkelmaa Mauno Koiviston valtiopäivien avajaisten puheesta vuodelta 1988:

Palkansaajien keskuudessa vallitsee kasvava tyytymättömyys lisätulosta menevän veronlisäyksen – marginaaliveron – ankaruuteen. Hallituksen tarkoituksena on toteuttaa kokonaisverouudistus oikeudenmukaisemman ja yksinkertaisemman verotuksen aikaansaamiseksi. (Koivisto 1988b)

Otteen teemana on selkeästi veropolitiikka. Palkansaajat ja hallitus voidaan tulkita virkkeiden agenttiosiksi, marginaaliveron ankaruus tilannetekijäksi, kokonaisverouudistuksen toteuttaminen aktiksi ja oikeudenmukaisemman ja yksinkertaisemman verotuksen aikaansaaminen virkkeen tarkoituselementiksi. Toisaalta, jos tarkastellaan otetta kokonaisuutena, ensimmäinen virke voidaan tulkita tilannetekijäksi ja jälkimmäinen aktiksi. Näin ollen pentadin osia on havaittavissa lauseiden sisältä, mutta myös kokonaiset virkkeet voidaan tulkita yhdeksi elementiksi, kun ne suhteutetaan sitä ympäröivään tekstiin.

Edelleen Burken pentadin elementtejä voidaan tarkastella pareina, eli missä suhteessa ne esiintyvät puhujan tekstissä toisiinsa nähden. Kahden elementin välinen suhdepari, "ratio", on yksisuuntainen, ja ratiot voivat muodostua kaikissa eri yhdistelmissä. Esimerkiksi ratio *kulissi–teko* näkee tietyn teon tilannetekijöiden näkökulmasta. Toisin sanoen ration ensimmäinen osa rajaa tai determinoi jälkimmäistä. Edellinen ote Koiviston puheesta voidaan tulkita *kulissi–teko-ratioksi*, koska kokonaisverouudistuksen tekeminen nähdään tilanteen eli kansalaisten tyytymättömyyden kautta.

Pentadin osien ja niiden ratioiden tunnistaminen vaatii tarkkaa ja järjestelmällistä tulkintaa, sillä tekstin lukutavasta riippuen lukija voi tulkita minkä tahansa pentadin osan olevan tärkeä osa puhujan motivaatiota. Rountreen mukaan (1998) yhden termin tietynlainen ymmärrys vaikuttaa toisten termien käsittämiseen, eli kun tulkitsija havaitsee jossakin pentadin osassa tietynlaista sisältöä tai luonnetta tai ottaa ne annettuna, hän rajaa "kieliopillisesti" myös muiden elementtien tulkinnan mahdollisuuksia.

Westernin peräänkuuluttamaa "kieroonkatsomisen" tarvetta vahvistaa myös Rountreen havainto pentadin ja ratioiden suhteiden esiintymisestä sekä erityisellä että yleisellä tasolla

(Rountree 1998). Erityisellä tasolla pentadin osat keskittyvät yksittäisiin yhteisön olettamuksiin: kuka, mitä, missä, miten ja miksi (Rountree 1998). Tutkimuksen näkökulmasta tällaisia voivat olla esimerkiksi kysymykset talous- tai ulkopoliittikan johtamisesta. Yleinen taso taas toimii koko ihmisyhteisöä rakentavana pohjana:

Every human society that ever existed must be able to answer questions about who, what, when, where, how, and why; and they must have a general understanding of how the when and where are related to the what; how the who is related to the what; how the how is related to the why. Without such basic understandings, we have no strategic divisions of labor (who does what), no science or technology (adapting how to why), no agriculture (which requires understanding when, where, and how), etc. (C. Rountree ja Rountree 2015, 354)

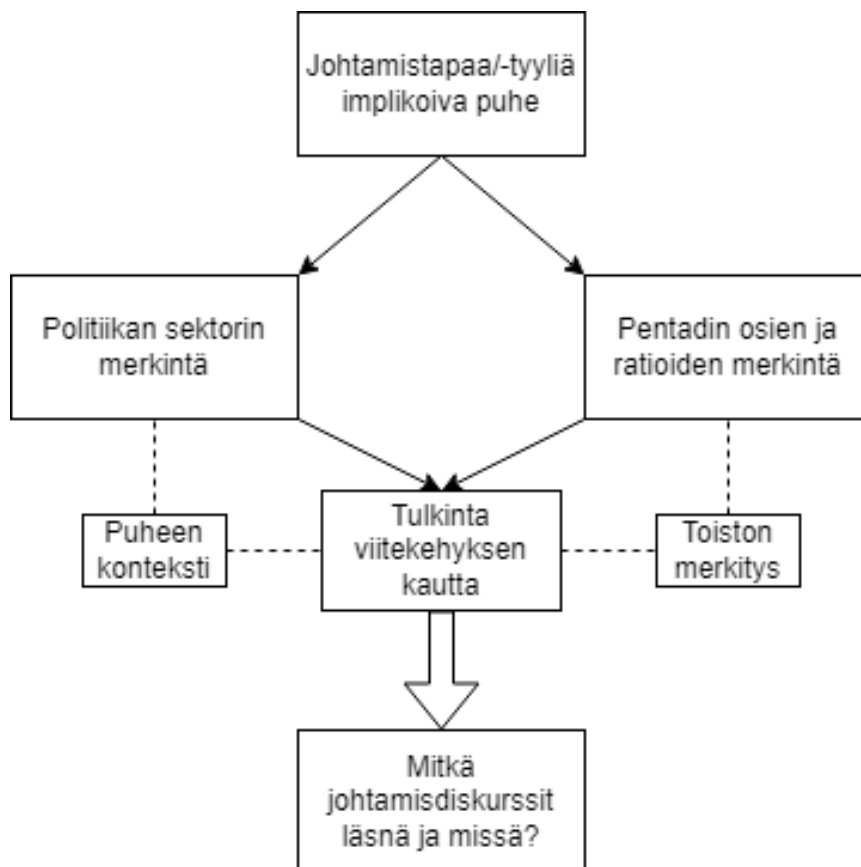
Pentadien yleinen taso on siis tutkimuksen kannalta olennainen osa, sillä presidenttien puheet ja niistä havaittavat johtajuusdiskurssit määrittävät, miten Suomea tai ylipäätään politiikkaa tulisi johtaa. Kyse on siis Burken kuvailemasta yhteiskunnan hierarkkisuuden luomisesta ja ylläpitämisestä.

Olennaista on siis tarkastella tekstejä kokonaisuutena ja katsoa, millaisissa tekstuaalisissa konteksteissa pentadin osat ja ratioparit esiintyvät. Analyysissä tekstejä tulkitaan kappaleittain, jotta puhujan motiiveista saataisiin kattava yleiskuva. Myös puheiden rakenne tukee tätä, sillä puheet koostuvat laajoista teemoista, jotka jakaantuvat monivirkkeisiin kappaleisiin. Pitkät tekstikappaleet, joissa pentadin tai ratioiden dominanssi muuttuu olennaisesti, voidaan pilkkoa pienempiin osiin.

3.3 Analyysin eteneminen

Tutkimuksen analyysi suoritetaan Nvivo-ohjelman avulla. Aluksi aineistosta etsitään puhetta johtamisesta. Koska aineistossa ei välttämättä suoraan viitata presidentin johtajuuden laatuun, puheista tulkitaan implisiittiset johtajuuden kuvaukset. Aineiston laajuudesta johtuen teksteistä nostetaan tyypillisimpiä tai merkittävästi erottuvia johtajuuteen viittaavia otteita. Havainnot johtamisesta kategorisoidaan löyhiin teemoihin, jotta presidentin johtajakuvaa voidaan tarkastella eri politiikan sektoreiden kautta. Puheiden osia teemoitellaan aiheiden mukaan talouteen, ulkopoliittikkaan, sosiaalipoliittisiin kysymyksiin sekä yleisesti johtamiseen. Tematisoinnin jälkeen tekstiotteisiin koodataan metodiosuudessa mainitut pentadin osat sekä niiden ratiot. Puheista nostettavista suorista sitaateista lihavoidaan olennaisia sanoja, jotta puheista pentadin avulla tehtävät päätelmät tulevat selkeästi esille.

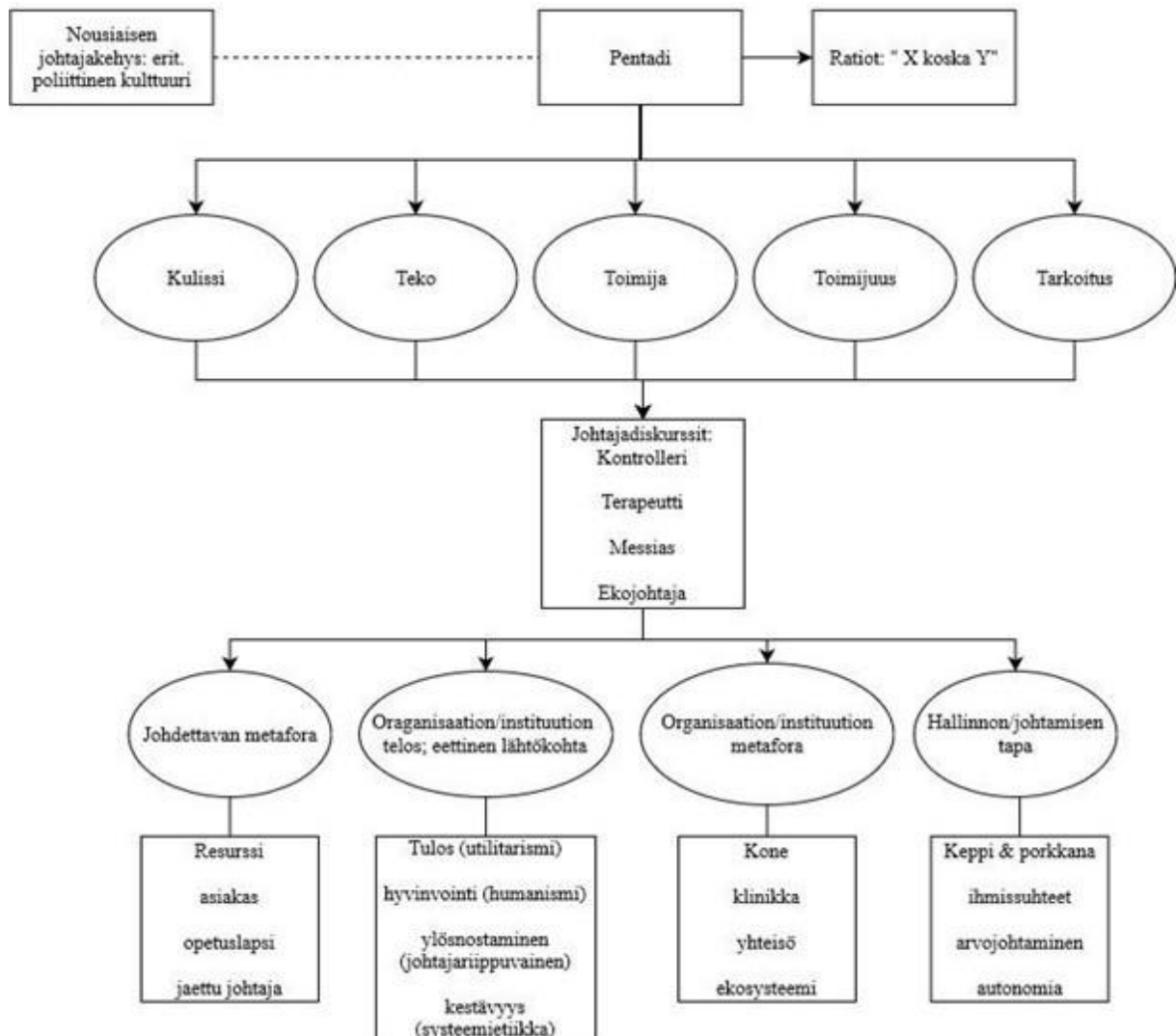
Erittelyllä tavoitellaan määrällistä havainnointia, jolla voidaan tarkastella retorisesti rakentuneiden johtajaidentiteettien toistuvuutta. Burke kuvaa retorista analyysia tilastolliseksi, jossa kriitikko kerää ja kategorisoi toistuvia termejä ja tarkastelee niiden ryhmittymistä (Brock 1986, 352). Tämä menetelmä perustuu näkemykseen, että toisto ja viestin toistuva vahvistaminen merkitsevät usein enemmän kuin varsinaiset retoriset taidot (Summa 1996, 59). Tutkimuskysymysten kannalta retoristen ilmaisujen toistuvuus on olennainen, sillä se vahvistaa tulkintoja dominoivista johtajuusdiskursseista presidenttien puheissa. Analyysin eteneminen on kuvattu kuviossa 3.

Kuvio 3. Analyysin käytännön toteutus.

Tässä tutkimuksessa pentadia ja siitä muodostuvia ratioita hyödynnetään tarkastelemalla, painottuuko presidenttien puheissa jokin edellä mainituista elementeistä tai suhdereista ylitse muiden. Pentadien osien ja ratioiden esiintymistä voidaan tämän jälkeen tulkita Westernin johtajuusdiskursseja vasten. Esimerkiksi pentadin tarkoituselementti voi näkyä eri diskursseissa eri tavoin: kontrolleridiskurssia toistavalle presidentille johtamisen tarkoitus voi olla taloudellinen elinvoimaisuus, kun taas messiasdiskurssiin nojaavalle presidentille johtamisen päämäärä voivat olla materiaalisuuden ylittävät arvot. Näiden tulkintojen avulla päästään kä-

siksi Westernin kuvaamiin johtajuusdiskurssien osiin, eli johdettavan metaforaan, organisaation tarkoitukseen ja metaforaan sekä johtamisen välineisiin. Pentadin osien ja ratioiden johtaminen Westernin diskursseihin voidaan havainnollistaa kuviolla 4.

Kuvio 4: Johtamispuheen palautus Westernin johtajuusdiskursseihin

4 Aineisto

4.1 Analysoitavan aineiston luonne

Tutkimuksen aineisto koostuu P.E. Svinhufvudin, Mauno Koiviston ja Tarja Halosen uudenvuodenpuheista sekä heidän eduskunnassa pitämistään valtiopäivien avajaispuheista.

Valtiopäivien avajaiset ovat muodollinen seremonia, jolla nimensä mukaisesti avataan eduskunnan työjakso. Tapahtuma ei luo tai poista eduskunnan toimivaltaa (Eduskunnan kanslian julkaisuja 2000, 3). Tutkimuksessa keskitytään presidentin osuuteen, jossa hän toivottaa kansanedustajille ja hallitukselle menetyä ja onnea tulevaan istuntokauteen. Aikaisemmin presidentin tehtävä avajaisissa oli tarkemmin määritelty laissa niin, että presidentti ”tervehtii eduskuntaa, ilmoittaa, mitkä hallituksen esitykset annetaan eduskunnalle sekä julistaa valtiopäivät avatuiksi” (*Asetus valtiopäivien avajaisien ja päättäjien juhlamenoista* 1977/90 § 9; *Valtiopäiväjärjestys* 1928/7 § 28). Vuonna 1983 kyseistä pykälää muutettiin poistamalla kohta hallituksen esitysten ilmoittamisesta (*Asetus valtiopäivien avajaisien ja päättäjien juhlamenoista annetun asetuksen muuttamisesta* 1983/311 § 9). Asetukset kumottiin vuonna 2000 uuden perustuslain tultua voimaan. (Eduskunnan kanslian julkaisuja 8/2000, 4)

Tutkimuksen kannalta avajaispuhe on lakiteknisesti vapaamuotoinen mutta vahvasti perinteisiin sidottu tekstilaji. Edellä mainitut asetukset koskevat tutkimusaineistossa Svinhufvudin kaikkia sekä Koiviston vuoden 1982 avajaispuhetta. Kuitenkin avajaispuhetta voidaan pitää uudenvuodenpuheen tapaan eräänlaisena tilannekatsauksena, jonka erityisenä yleisönä on eduskunta. Näin ollen presidentti voi tarkentaa käsitystään johtajuuden luonteesta, mikäli hän käsittelee esimerkiksi kansanedustajien toimenkuvaa tai presidentin toimintaa suhteessa eduskuntaan ja hallitukseen.

Aineiston laajuus pitää sisällään yhteensä 60 puhetta, joista uudenvuodenpuheita on 27 ja valtiopäivien avajaispuheita 33. Puheiden erimääräisyys johtuu ylimääräisten valtiopäivien pitämisestä. Puheiden määrän lisäksi niiden pituudet vaihtelevat sekä puhetyypeittäin että presidentin mukaan. Erityisesti Svinhufvudin puheet ovat Halosen ja Koiviston puheita selvästi lyhyempiä, noin 150 sanaa per puhe, kun taas jälkimmäisten puheet ovat 800–1 000 sanan mittaisia. Puhetyypeittäin tarkasteltuna uudenvuodenpuheet ovat hiukan lyhyempiä, mikä saattaa selittyä tarpeesta pitää kansalaisille pidetty puhe lyhyenä ja napakampana. Puheiden pituuksia tarkasteltaessa ei ole huomioitu niiden ruotsinkielisiä osia, sillä ne ovat sanatarkkoja käännöksiä suomenkielisistä osuuksista.

Analysoitavien puheiden lisäksi tutkimuksen apuna käytetään presidenttien muistelmia, elämänkertoja tai muuta sellaista kirjallisuutta, joka valottaa analysoitavien puheiden taustoja. Ennen analyysiä luodaan katsaus analysoitavien presidenttien kausiin, jotta saadaan kokonaiskuva niiden merkittävimmistä hetkistä. Näin analyysissä voidaan kiinnittää huomiota kulloisenkin presidentin kauden tärkeimpiin hetkiin. Yleiskatsauksissa esitellään tutkimusongelman ohjaamana erityisesti kuvauksia ja huomioita presidenttien tavasta johtaa.

Katsauksissa huomioidaan presidenttien lisäksi myös yleiset historialliset ja yhteiskunnalliset kehitysvaiheet. Näin presidenttien tarkastelu ei tällöin tapahdu tyhjiössä, vaan presidenttien toimintaan vaikuttavat myös kontekstitekijät.

4.2 Pehr Evind Svinhufvudin kausi 1931–1937

Tutkimuksen kannalta Svinhufvudin presidenttikaudesta voidaan havaita kaksi merkittävää näkökulmaa hänen johtajuuskäsityksensä tarkastelemiseksi: henkilökeskeisyys ja presidentti-instituution suhde parlamentarismiin.

Pehr Evind Svinhufvud valittiin presidentiksi vuonna 1931 Kokoomuksen ja lapuanliikkeen vaaliliiton ehdokkaana. Valinta oli tiukka, sillä kolmannen kierroksen äänet jakaantuivat 149 Ståhlbergille ja 151 Svinhufvudille. Valinnan ratkaisevana tekijänä olivat Maalaisliiton valitsijamiehet, ja puolueen johto arvelikin, että lapualaisten hyväksymä ehdokas soveltui paremmin rauhoittamaan tilannetta kuin vastaehdokkaana ollut K.J. Ståhlberg (Hallberg ym. 2009, 94). Lisäksi oikeiston mielestä sillä oli oikeus elitistis-nationalistisen ajattelun hengessä edustaa koko kansaa (Hallberg ym. 2009, 94). Esimerkiksi kokoomus vaati presidentiksi henkilöä, joka takaa maan asioiden hoidon olevan ”pätevissä ja lujissa käsissä”, ja joka ”tahtoo ja henkilökohtaisella arvovallallaan voi koota isänmaallisten kansalaisten parhaat voimat ympärilleen” (Juva 1961, 421). Yleisesti vaalin ratkaisevaksi tekijäksi tulkittiin Svinhufvudin persoonallisuus, jonka katsottiin olevan puhdas, ja Svinhufvudin katsottiin seisovan kaikessa laillisuuden takana (Juva 1961, 433).

Svinhufvudin kauden merkittävin tapahtuma johtamisen näkökulmasta oli Mäntsälän kapina vuonna 1932. Kapinan tukahduttamiseksi Svinhufvud kokosi nopeasti kriisiesikunnan, mutta samalla hän joutui kestäväseen painostusta Mannerheimin tukijoiden ja lapualaisiin myötämielisesti suhtautuvien upseerien taholta. Myös Sunilan istuva hallitus asetti paineita presidentille, sillä hallitus ei suostunut eroamaan ja harkitsi kapinan aseellista tukahduttamista. (Hall-

berg ym. 2009, 97) Kriisin ratkaisussa oli Svinhufvudin arvovallalla keskeinen osa. Kriisitilanne antoi hänelle selvän etulyöntiaseman, sillä hän oli vankasti johdossa eikä kukaan toinen toimija pystynyt ohjaamaan hallitusta samalle linjalle. (Hallberg ym. 2009, 98) Kapina rauhoittui presidentin pidettyä maaliskuussa oikeusministeri Kivimäen kirjoittaman radiopuheen jossa Svinhufvud totesi kaikkien salahankkeiden olevan sekä laillista järjestystä että häntä itseään vastaan, sillä hän vetosi olevansa myös yhteiskuntarauhaa ylläpitänyt suojeluskuntalainen (Hallberg ym. 2009, 99).

Svinhufvudin presidentiksi valinnan perusteita sekä tapaa, jolla Svinhufvud laukaisi Mäntsälän kapinan kriisin, voidaan tulkita kansantribuunijohtajan ilmentymiksi. Presidentti nähtiin erityisesti hänen persoonansa ja arvovaltansa kautta oikeana henkilönä johtamaan Suomea, ja hänen tapansa tulla ”ristiriitojen yläpuolelta” ratkaisemaan Mäntsälän kapinaa tukevat tätä näkemystä.

Tosin on huomattava, ettei Svinhufvudin kehuttu laillisuuskanta ollut ehdoton. Jos lainalainen yhteiskuntajärjestys oli vaarassa, sitä voitiin puolustaa vaikka muodollista lakia rikkoen (Virkkunen 1981, 47), ja Svinhufvudin sanoin ”itseapu ja oma-aloitteinen toiminta” olivat puolustettavissa kommunismin vastustamiseksi (Virkkunen 1981, 48). Tämä ristiriita selittyy tosin Skowronekin tribuunin idealla, kun muistetaan siihen sisältyvät itsevaltaisuuden mahdollisuudet.

Mäntsälän kapinaan ja laajemmin vallitsevaan 1930-luvun yhteiskunnalliseen kuohuntaan liittyy myös hänen käsityksensä presidentti-instituution luonteesta. Pääministeriksi tullessaan vuonna 1930 Svinhufvud esitti yleislinjakseen eduskuntahallituksista eroon pääsemisen (Juva 1961, 401), ja juuri ennen vuoden 1931 presidentinvaaleja hänen hallituksensa antoi esityksen perustuslain muuttamisesta siten, että se olisi heikentänyt hallituksen parlamentaarista riippuvuutta (Nousiainen 1985, 112). Kyse oli siis presidentiaalisesta järjestelmän vahvistamisesta parlamentarismien kustannuksella. Presidentti näki asemansa itsenäisenä maan hallituksen hoitamiseksi, joten hänellä tuli olla sananvaltaa ministerien nimittämisessä (Nousiainen 1985, 113).

Svinhufvudin kautta leimaa pitkälti Skowronekin idea presidentistä kansantribuunina. Nousiaisen mukaan Svinhufvudin kaudella presidentin asema kohosi jokapäiväisen politiikan yläpuolelle auktoritatiiviseksi ylivalvojaksi (Nousiainen 1985, 114). Svinhufvudin presidentinvalta perustuikin selvärajaisen ja helposti tulkittavan hallitusmuodon tuomaan auktoriteettiin,

henkilökohtaiseen arvovaltaan sekä sympaattisen ja jyrkän valtiomiehen karismaan (Hallberg ym. 2009, 106). Näkemystä vahvistaa hänen työtapansa hallituksen kanssa, sillä hänen arvovaltansa mahdollisti suurpiirteiset delegoinnit, joilla hän uskoi alaisilleen valtionjohdon hoitoa jäädessään itse taka-alalle (Hallberg ym. 2009, 101).

Presidenttikaudessa toistuva kansantribuunin idean ilmentyminen voidaan palauttaa takaisin tutkimuksen teoreettiseen viitekehykseen liittämällä se Westernin messiaaniseen johtajuusdiskurssiin. Ne voidaan tulkita samalla tavalla: yhteiskunnallinen kuohunta ja epävakaa otot vaativat vahvoja käsiä maan johtoon. Alustavasti Svinhufvudin voidaankin olettaa käyttävän aineistossa messiaanista johtajuusdiskurssia.

Analyysissa on kuitenkin huomioitava puheissa esiintyvät yksityiskohdat; Svinhufvudin kauden yleiskuvauksessa toistuvat sellaiset suuret ihanteet kuin laillisuus, järjestys tai vahva johtajuus, mutta tutkimuskysymysten mukaisesti analyysissa on tarkasteltava aineistoa politiikkasektoreittain. Svinhufvudin mahtipontisuus kansan yhtenäisyydestä ja rauhallisten olojen vaatimuksista voivat muuttua, mikäli tekstien pentadisella tasolla huomataan elementtejä, jotka viittaavatkin messiaanisen diskurssin sijasta muihin Westernin diskursseihin. Jos edelliset ihanteet tulkitaan alustavasti messiaanisinä ilmentyminä, pentadin tasolla esimerkiksi kullissina tai tarkoituksen elementtinä, tulkinta voi muuttua radikaalisti, mikäli ne ovatkin pentadisesti alisteisia muille ilmaisuille, jotka selkeästi viittaavat muihin johtajuusdiskursseihin.

4.3 Mauno Koiviston kaudet 1981–1994

Keskeistä Koiviston presidenttikausille oli presidentti-instituution uudelleenmuotoutuminen 1980-luvun alusta, jolloin hän edisti itse muutoksia instituution vallan kaventamiseksi. Yhtenä syynä tähän olivat Koiviston omat kokemukset pääministerinä Kekkonen presidenttikaudella. (Hallberg ym. 2009, 277) 1980-luvulla alkoi myös politiikan medioitumisen prosessi, jolle tyypillistä on sähköisten viestimien merkityksen kasvaminen mutta samalla myös poliitikkojen riippuvaisuus median antamasta informaatiosta sekä sen politiikkaa koskevista tulkinnoista. Tämän lisäksi media itse vapautui poliittisista sidonnaisuuksistaan ja toimittajat asemoituivat itsenäisemmiksi. (Hallberg ym. 2009, 281; Oksanen 1992, 1–2) Kehitys siis vahvistaa Tulisin näkemystä retorisen presidenttiyden kehittymisestä 1980-luvulla, kun Koivisto samaan aikaan sekä kaventaa presidentin suoria poliittisia vaikutusmahdollisuuksia että näkee median välttämättömänä välineenä asioiden edistämiseksi.

Presidentti Koiviston kohdalla tämä medioituminen näkyi kahdella tavalla: sen hyödyntämisenä sekä paikoittaisena vastakkainasetteluna median kanssa. Koivisto oli ensimmäinen presidenttiehdokas, joka viihteellisesti kampanjansa muun muassa käyttämällä massaviihteen nimiä esiintymistensä esilämmittelijöinä. Koiviston suosio vuoden 1982 presidentin vaaleissa muuttui kansanliikkeeksi, ”Koivisto-ilmiöksi. (Hallberg ym. 2009, 281). Risto Kolanen ajoittaa tosin ilmiön synnyin jo vuoteen 1966 (Kolanen 1988, 58).

Toisaalta varsinkin ensimmäisen kautensa alussa hänellä oli jännittynyt suhde mediaan, sillä hän ojensi lehtien ulkopoliittikan kirjoittelua lähettämällä päätoimittajille kirjeen, jossa hän kävi läpi mitkä ovat hänen mielestään ulkopoliitikasta kirjoittamisen rajat. Lisäksi toimittajien vertaaminen sopuleihin sekä avoin riita Yleisradion kanssa 1985 rasittivat hänen mediasuhteitaan. (Hallberg ym. 2009, 285) Tämän suhteen lieventämiseksi presidentti saunotti toimittajia ”taustakeskustelutilaisuuksissa”, mutta hän yritti omalta osaltaan hallita itsestään uutisoimista vaatimalla suorita lähetyksiä, kysymyksiä etukäteen ja aihepiirien rajaamista. Koivisto oli myös ensimmäinen presidentti, joka palkkasi kansliaansa tiedotusavustajan. (Hallberg ym. 2009, 286)

Koiviston kausille osui ulkopoliittikan saralla kansainvälisen tilanteen jännitteisyys, mutta presidentti jatkoi Paasikiven-Kekkonen linjalla. Kansainvälistä tilannetta pidettiin uhkaavana ja sattumanvaraisena, jolloin Suomen piti pitää kiinni vanhoista turvallisista toimintaperiaatteistaan ja avautua varovaisesti uusille mahdollisuuksille. Koiviston ulkopoliittinen johtajuus heijasteli tätä, sillä hänen tyyliään on kuvattu tarkkailevaksi, pitkään harkitsevaksi ja päätöksiä viivyttäväksi riskien välttämiseksi. (Hallberg ym. 2009, 282)

Talouspolitiikan sektorilla Suomi eli nousukautta ja kulutusjuhlaa 1980-luvulla, mutta se johti vuosikymmenen vaihteessa pörssikuplan puhkeamiseen ja lamaan. Laman syttyessä taloudellinen ja poliittinen järjestelmä joutuivat luomaan uusia toimintastrategioita, avaamaan keskustelukulttuuria, joustamaan ja myöntämään virheitään vakuuttavammin. Myös presidentti-instituutio laajensi toiminta-alueitaan talouspolitiikan alalle Koiviston osallistuessa julkisesti rahapoliittiseen keskusteluun devalvaation vastustajana ja hallituksen epäsuosittujen päätösten tukijana. (Hallberg ym. 2009, 289) Presidentti myös ilmaisi halukkuuttaan osallistua keskusteluun ja laajentaa vaikutusalueitaan taloustoimittajien tapaamisessa tammikuussa 1991:

”Jos hallituksella on valmiutta, niin minun puoleltani on myös valmiutta tiiviimpään talouspoliittiseen yhteistyöhön, esimerkiksi sillä tavalla, että valtiovarainministeriö informoisi minua säännöllisesti. (---) Minulle sopisi hyvin esimerkiksi sel-

lainen järjestely, että joku valtiovarainministeriä lähellä oleva henkilö pitäisi jatkuvasti yhteyttä, niin että olisin paljon tiiviimmin tietoinen siitä, missä kulloinkin ollaan menossa. Ilmeisesti kovin yleiset ja periaatteelliset kannanotot eivät ole oikein riittäviä.” (Hallberg ym. 2009, 297; Tiihonen 1995, 14)

On arveltu, että halu osallistua talouspoliittiseen keskusteluun saattoi syntyä vanhan pankinjohtajan mielenkiinnosta, mutta julkinen ulostulo korosti presidentin toivetta. Presidenttikautensa jälkeen Koivisto myönsi menneensä ehkä pidemmälle talouspolitiikassa kuin mitä hänen valtaoikeutensa olisivat antaneet. (Hallberg ym. 2009, 297) Toisaalta presidentin aikaisempi kokemus pankinjohtajana sekä Esko Ahon hallituksen ministerien ensikertalaisuus nostivat Koiviston profiilia talouskriisin aikana (Hallberg ym. 2009, 298). Presidentin esittämää virallista keskusteluyhteyttä valtiovarainministeriöön ei kuitenkaan perustettu (Hallberg ym. 2009, 297), eikä presidentti Ahon mukaan antanut muutenkaan hallitukselle toimintaohjeita, vaan tarkentavia kysymyksiä ja yleisarvioita tilanteesta (Majander 2013, 222).

Huolimatta vahvasta halusta osallistua talouspoliittiseen keskusteluun erityisesti laman aikana, Koivistoa voi kuvata päivänpoliittisissa asioissa matalan profiilin presidentiksi. Hän antoi pääministerien ja hallituksien toimia parlamentaaristen periaatteiden mukaan ja tuki heitä. Hän myös hoiti asiansa Kekkosesta poiketen virkateitse ja teki päätöksensä hallituksen esitysten mukaisesti. (Hallberg ym. 2009, 286) Näiltä osin Koiviston presidenttikaudet muistuttavat Svinhufvudin kautta, sillä myös hän delegoi valtaansa hallitukselle jäädessään taka-alalle.

Koivisto muistetaan henkilönä erityisesti ”fundeeraajana” eli pohdiskelijana. Hänen koukeroinen ilmaisukykyensä ja yleinen habituksensa ärsyttivät aikanaan Kekkosta, mutta samaan aikaan niitä voidaan pitää Koiviston suuren kansansuosion syynä (Majander 2013, 224–225). Lisäksi kansansuosion syynä voidaan pitää Koiviston tapaa olla avoimesti epävarma muuttuvassa maailmassa vakiofraasien viljelemisen sijaan ja toisaalta hänen kykyään soveltaa lukemaansa ajankohtaisiin asioihin (Majander 2013, 226).

Presidentti Koiviston ”fundeeraajan” identiteettiin sisältyi myös avoimuus keskusteluun ja kuuntelemiseen. Hän kirjoitti useasti rakkaudestaan dialogiin ja pyrkimyksensä välttää monologeja. Toisaalta Kalevi Sorsa muisteli kuunnelleensa ”manulogeja”, eli ”vanhan piplian luentaa, kaikkine krumeluureineen ja monipolvisuuksineen”. (Majander 2013, 227–228) Pyrkimys välttää monologeja oli siis lopulta vain pyrkimys, ja Majanderin mukaan Koiviston keskusteluiden avoimuus riippui tilanteesta ja tilaisuudesta (Majander 2013, 228.)

Katsauksen perusteella presidentti Koivistosta voidaan tehdä alustavasti muutamia havaintoja teoreettisen viitekehyksen näkökulmasta. Ensinnäkin hänen pyrkimyksensä vähentää presidentin valtaa ja jakaa sitä hallituksen ja eduskunnan kanssa voi viitata ekojohtajuuden ilmentymiseen. Toisaalta pelkkä vallan hajauttaminen ei yksistään vahvista tätä tulkintaa, mikäli presidentin puheista ei löydy muita ekojohtajuusdiskurssille tyypillisiä piirteitä, kuten globaalilin kontekstin korostamista.

Sen sijaan katsaus Koiviston kauteen viitanee enemmänkin messiaaniseen ja kontrollerin diskurssiin. Kuvaus Koivistosta harkitsevana ”fundeerajana” ja hänen suosionsa taustalla ollut Manu-ilmiö voidaan tulkita messiaaniseksi diskurssiksi, kun hän jää ikään kuin taustalle. Arjen politiikan kysymyksissä Koivistoa onkin kuvattu ”matalan profiilin johtajaksi” (Hallberg ym. 2009, 286). Toisaalta hänen halunsa osallistua talouspoliittiseen keskusteluun voi viitata kontrolleridiskurssiin, eli Koivisto voi ilmaista puheissaan suoraa vallankäyttöä sisäpolitiikassakin. Koivisto on itse kuvannut reagointitapaansa: ”Jos koira käy kimppuun, ei sitä pidä lyödä häntään vaan päähän” (Majander 2013, 223). Analyysissä on siis tärkeää huomioida, missä asiakysymyksissä Koivisto nostaa profiiliaan, ja miten johtajuusdiskurssit silloin muuttuvat.

4.4 Tarja Halosen kaudet 2000–2012

Halonen astui virkaan uuden perustuslain tullessa voimaan maaliskuussa vuonna 2000. Teija Tiilikaisen mukaan keskustelu presidentin valtaoikeuksista ja niiden kaventumisesta jatkui Halosen molempien kausien ajan, ja presidentin omien oikeuksien puolustamisesta tuli hänen valtakauttaan leimaava piirre (Tiilikainen 2013, 258). Hannu Lehtilän mukaan parlamentarismita tehtiin äärimmäinen tulkinta, eli kaikki valta kuuluu parlamentille ja sen luottamusta nauttivalle hallitukselle (Lehtilä 2012, 178). Lehtilän haastattelussa Halonen väittääkin, että perustuslakia tulkittiin väärin ja vielä tietoisesti (Lehtilä 2012, 179).

Presidentin rooli ja agenda siis kaventuivat uuden perustuslain tultua voimaan. Tiilikaisen mukaan Halosella ei ollut edellytyksiä nousta ulkopoliittikan konsensuksen rakentajaksi tai visionääriksi. Toisaalta hänellä ei ollut halua etsiä roolia muodollisten valtaoikeuksien ulkopuolelta, eikä hänellä Tiilikaisen mukaan olisi ollut siihen tukea tai voimavaroja. (Tiilikainen 2013, 263) Nousiaisen tulkintakehyksen näkökulmasta Halosen tuli siis korostaa johtajuudessaan muita osatekijöitä instituution luomien rajoitusten takia.

Varsinkin Halosen ensimmäistä kautta voidaan luonnehtia ”kokonaisuutena”. Tämä rakentui hänen henkilökohtaisille arvoilleen ja taustalleen, joita hän hyödynsi edistämällä sosiaalista oikeudenmukaisuutta, naisten ja vähemmistöjen asemaa, ihmisoikeuksia ja kestävästä kehitystä. (Tiilikainen 2013, 261). Halosen vaalislogan, ”Kokonaisuus ratkaisee”, merkitsi presidentin aseman kytkemistä laajemmin suomalaisten arkeen ja hyvinvointiin (Tiilikainen 2013, 262). Kansan edessä hän esiintyi arvojohtajana, mutta ei suuria puheita pitämällä vaan jalkautumalla kansalaisyhteiskuntaan ja osallistumalla monenlaisiin tilaisuuksiin. (Tiilikainen 2013, 274) Hallberg ym. tulkitsevatkin, että presidentin rooli muuntui ”kansanpresidenttiydeksi”, eli henkisen johtajuuden korostaminen vahvistui poliittisen sijaan hallituksen aseman vahvistuksessa suhteessa presidenttiin (Hallberg ym. 2009, 346).

Toisaalta presidentin omat arvot olivat ristiriidassa joillakin keskeisimmillä presidenttiyden alueilla. Esimerkiksi Halosen pasifismi oli ristiriidassa puolustusvoimien ylipäällikkyyden kanssa (Tiilikainen 2013, 262). Halonen kuitenkin määrittelee itsensä Hannu Lehtilän haastattelussa ”relatiiviseksi pasifistiksi”, eli ei kannata yksipuolista aseistariisuntaa (Lehtilä 2012, 109). Halonen perustelee presidentin ylipäällikkyyttä myös jatkuvuudella ja pidemmälle näkemisellä, ja Halosen kaudella olikin kolme puolustusvoimien komentajaa ja viisi puolustusministeriä (Lehtilä 2012, 113).

Halosen arvoilla johtaminen joutui erityisesti ensimmäisen kauden lopulla arvostelun kohteeksi niin sanotun reaali poliittisen koulukunnan kautta. Esimerkiksi EVA:n Risto E. J. Penttilä kysyi, edistääkö maailmanparannus tasavallan presidentin kykyä Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan johtajana ja puolustusvoimien ylipäällikkönä (Lehtilä 2012, 205; Snellman 2004). Lehtilän haastattelussa Halonen toteaa toimintansa olevan kuin monikärkiohjus: globaalilla tasolla ajetaan uudistuksia, mutta samalla toimitaan alueellisesti ja paikallisesti. Kestävässä kehityksessä on valtiollinen linja mutta mukana ovat myös kansalaisjärjestöt ja yritykset. (Lehtilä 2012, 208)

Tiilikaisen mukaan Halosen arvot eivät olleet kansaa yhdistäviä arvoja ja Halosen Suomessa oli yhteiskunnallisia ryhmiä, jotka kokivat itsensä unohdetuiksi. (Tiilikainen 2013, 274) Halonen kuitenkin kertoo Lehtisen haastattelussa, ettei koko kansan presidenttiyys tarkoita, että omaksuu vastustajiensa arvot. Sen sijaan presidentin tulee nähdä pidemmälle ja nähdä kansakunnan etu ja yhteiset intressit. (Lehtilä 2012, 190)

Halonen itse on kuitenkin epäileväinen arvojohtamisen suhteen. Hänen mukaansa arvojohtajaksi ei voida valita, eikä siihen voida palkata. Arvojohtajuus syntyy hänen mukaansa tilanteissa. Halonen ei myöskään luota kansakunnan isä-/äitijättöön, vaan nykyaikaisessa yhteiskunnassa arvojohtajia on joka sektorilla. (Lehtilä 2012, 189–190) Toisaalta Halosen mukaan presidentin arvojen pitää olla tiedossa, ja hänen pitää olla uskollinen arvoilleen, mikä on laajempi ja demokraattisempi lähestymistapa presidenttiin arvojohtajana (Lehtilä 2012, 190).

Halosen käsitykset arvojohtajuudesta voidaan tulkita westernilaisittain kahdella tavalla. Ajatus siitä, että Halosen ei tarvitse presidenttinä omaksua vastustajiensa arvoja ja sen sijaan ajaa ”yhteisiä intressejä”, viittaa messiaaniseen johtajuusdiskurssiin. Halonen nousee eri ryhmien intressien yläpuolelle ja määrittelee itse, mitkä ovat koko kansan etuja ja arvoja.

Toisaalta, kun Halonen katsoo, että arvojohtajuus syntyy tilannekohtaisesti ja sijaitsee yhteiskunnan joka sektorilla, johtajuuden diskurssi muuttuu ekojohtajuudeksi. Arvoilla johtaminen ei ole yhden henkilön käsissä, vaan se on jakaantunut laajemmalle joukolle, mikä on ekojohtajuusdiskurssille ominaista. Halosen tulkitsemista ekojohtajaksi vahvistaa myös hänen ajamiensa arvojen sisältö, eli kestävä kehitys erityisesti sosiaalisissa asiakysymyksissä.

Arvojohtajuuden lisäksi Halosen johtamista voidaan arvioida käytännön tasolta. Tiilikaisen mukaan Halonen käytti virkamiestasolla pelkoa ja varovaisuuden ilmapiiriä työkalunaan johtamisessa, ja presidentille esiteltävät asiat valmisteltiinkin niin ettei hän ärsyntyisi turhaan (Tiilikainen 2013, 274). Tiilikainen kuvaakin Halosen johtajuutta ”yksinäiseksi”, koska hänen temperamenttinsa ja malttamattomuutensa lähipiirinsä ja virkamiesten suhteen esti tukiverkostojen syntyä (Tiilikainen 2013, 273). Arjen johtamisessa siis Halonen näyttäisi ilmentävän enemmänkin kontrollerijohtamisen diskurssia, kun hänen johtamistyökalunsa ymmärretään eräänlaisina ”rangaistuksina” ja yksinäisyys hierarkkisuuden korostamisena.

Halosella oli kaudellaan vaikea mediasuhde. Halosen oli vaikea sulattaa itseensä kohdistunutta kritiikkiä, ja hän kritisoi usein neljännen valtiomahdin asemaa julkisesti (Tiilikainen 2013, 275). Hän pyrki ottamaan median ilmatilaa hallintaansa perustamalla ”Presidenttifoorumi”-nimellä kulkeneita keskustelutilaisuuksia, joita näytettiin suorina verkkolähetyksinä ja Ylen kanavilla koosteina (Lehtilä 2012, 224). Presidenttifoorumi ohitti niin sanotun ”portinvartijajournalismin”, eli keskusteluiden sisältö tuli välittömästi kansalaisille eikä heidän tarvinnut jäädä odottamaan median suodattamaa ja kehystämää raportointia jälkikäteen (Lehtilä 2012, 224). Koiviston tavoin myös Halosella oli siis tarvetta tuoda sanomaansa julkisuuteen omin ehdoin.

Presidentin perustelut Presidenttifoorumin perustamiselle ovat tutkimuksen kannalta mielenkiintoisia. Lehtilän haastattelussa Halonen kertoo ensimmäisellä kaudellaan nähneensä yhteiskunnalliset taustaryhmittymät, kuten talouden vaikuttajat, ”olympiarenkaina”, joita hän tapasi pitkin kauttaan. Kuitenkin osaa hän tapasi harvemmin, eikä niillä ollut paljon keskusteltavaa, joten hän perusti toisella kaudellaan Presidenttifoorumin (Lehtilä 2012, 224). Perustelut viittaavat Halosen ymmärtävän yhteiskuntaa ekojohtajuuden diskurssin lävitse, eli yhteiskunta on verkottunut ja eri toimijoiden tulisi vuorovaikuttaa toistensa kanssa.

Kokonaisuutena Halosen presidenttikausia leimaa katsauksen perusteella ekojohtajuuden diskurssi. Sosiaalisen oikeudenmukaisuuden, vähemmistöjen aseman ja kestävän kehityksen korostaminen, hänen käsityksensä arvojohtajuuden luonteesta jaettuna ominaisuutena sekä yhteiskunnan käsittäminen verkostona tukevat tätä tulkintaa. Toisaalta hänen tapansa arjen johtamisessa viittaavat enemmänkin kontrolleridiskurssiin. Varsinkin Halosen ensimmäisellä kaudella häntä koskevat arviot mediassa liikkuiivatkin karrikoidusti ”Muumimamman” ja ”tasavallan pirttihirmin” välillä (Lehtilä 2012, 227–230). Tutkimusasetelman näkökulmasta on kuitenkin huomattava, että aineisto on luonteeltaan julkista esiintymistä, jolloin julkisuudelta piilossa oleva johtamistapa diskursseineen ei välttämättä vaikuta aineiston tulkintaan.

5 Analyysi

5.1 P. E. Svinhufvud

5.1.1 Uudenvuodenpuheet

Svinhufvudin uudenvuodenpuheet ovat muiden presidenttien puheisiin verrattuina lyhyitä. Ne jakaantuvat kolmeen kokonaisuuteen: sovinnollisuuden viikon merkityksen muistuttaminen, taloudellisen ja ulkopoliittisen tilanteen lyhyt toteaminen sekä kansalaisten eräänlainen hengennostatus.

Niin sanotun ”sovinnollisuuden viikon” tausta oli 1930-luvun poliittisissa kamppailuissa. Vuoden 1933 eduskuntavaalien aikaan suomalainen yhteiskunta ei ollut koskaan niin rikki ja hajalla kuin silloin uusien puolueiden synnyttyä ja taisteltua keskenään, eikä ollut kokoavaa voimaa yhteisen päämäärän saavuttamiseksi. Svinhufvud ehdottikin saman vuoden itsenäisyyspäivänä, että seuraavan vuoden ensimmäinen viikko omistettaisiin keskinäisen ymmärtämyksen ja sovun edistämiseksi. (Juva 1961, 500)

Svinhufvud muistuttaakin sovinnollisuuden viikosta kaikissa kolmessa uudenvuodenpuheessaan. Viikkoon sisältyvät arvot, eli sovinnollisuus, yhteisymmärrys ja rauha kuten Svinhufvud määrittelee (Svinhufvud 1935a), ovat tulkittavissa pitkälti välineellisiksi arvoiksi. Presidentti toteaa viikon viettämisen tärkeydestä:

”Täten ulkonaisestikin osoitamme lujan päätöksemme yhteisvoimin ponnistella vaikeuksia vastaan, jotka edelleen järkyttävät maailmaa, uhaten turmiolla heikkoja ja epäröiviä.” (Svinhufvud 1935a)

Viimeisessä uudenvuodenpuheessaan Svinhufvud korostaa, että viime aikojen suotuisan kehityksen varmistamiseksi tarvitaan sovinnollisuuden viikon arvoja:

”Tärkeimpiä ehtoja näitten toiveitten täyttymiseksi on, että sisäinen rauha säilyy. Samoin on pyrittävä kansalaisten kaikissa suhteissa edelleen noudattamaan asiallisuutta ja sovinnollisuutta. Kiihkolla ei mitään saavuteta.” (Svinhufvud 1937a)

Pentadin kautta presidentin puhetta sovinnollisuuden viikosta ja sen viettämisen merkityksestä voidaan tulkita toimijuuden elementin hallitsemaksi, eli sovinnollisuuden viikon arvot ja niistä seuraava kansallinen yhtenäisyys ovat välttämättömiä maailmassa selviämisen ja taloudellisen tilanteen (kulissielementti) näkökulmasta. Koska nämä välineet ovat muodoltaan ”korkealentoisia” arvoja, voidaan Svinhufvudin johtaminen tulkita messiaaniseen diskurssiin kuuluvaksi.

Vaatimus yhtenäisyydestä korostuu myös toisella tavalla. Vuonna 1936 Svinhufvud korostaa suomalaisten olevan parhaimpia tavoittelemaan omia tavoitteitaan:

“Älkäämme unohtako, että yhdessä jaamme samat vaiheet, menestyksen ja vastoinikäymisen; ettei maailmassa kukaan ole meitä lähempänä kuin omat kansalaisemme ja ettei valtakunnan rajojen ulkopuolella ole ketään, joilla olisi yhtä paljon ja yhtä tärkeitä yhteisiä pyrkimyksiä kuin niillä, jotka ovat Suomen kansan, jäseniä.” (Svinhufvud 1936a)

Tässä pentadinen rakenne muuttuu toimijoiden hallitsemaksi. Vain suomalaiset ovat yhteisen historiansa kautta ainoita, jotka voivat tavoitella suomalaisten tavoitteita. Yhdistettynä vaatimukseen sovinnollisuuden viikon arvojen vaalimisesta, tämä vahvistaa edelleen Svinhufvudin pyrkimystä arvoilla johtamiseen. Koska toimijaelementteinä ovat nimenomaan suomalaiset, ja erikseen ”rajojen ulkopuoliset”, Svinhufvud implikoi vaalittavien arvojen olevan suomalaisia.

Taloudellinen ja ulkopoliittinen tilanne toimivat uudenvuodenpuheissa selkeästi kulissina, jota vasten Svinhufvud kuvaa Suomen asemaa ja tulevaisuutta. Suomen tilanne on ulkopoliittisesti ”vakaa” (Svinhufvud 1935a, 1936a), ja erilaiset talouden mittarit, kuten kaupan vilkastuminen ja hyvinvointi, ovat hyvässä kehityssuunnassa (Svinhufvud 1937a).

Presidentti kuitenkin muistuttaa useaan otteeseen, miten tämä kehitys on saavutettu ja miten se säilytetään:

Rehelliset pyrkimyksemme ja ponnistuksemme ovat myös herättäneet kunnioitusta. (Svinhufvud 1935a)

Vaikeuksia vielä tietenkin on, mutta jokaisen kansalaisen uskollisella työllä ja horjumattomalla velvollisuuden täyttämällä ne yhteisvoimin voitamme. (Svinhufvud 1936a)

Uuden vuoden nyt alkaessa on meidän syytä pitää tämä mielessä ja **toimia siten, että mitään häiriöitä tässä kehityksessä ei satu**, vaan että, mikäli se meistä itsestämme riippuu, kansaamme pääsee todella hyötymään niistä mahdollisuuksista, mitä meillä ilmeisestikin on edullisen kehityksen jatkumiselle. (Svinhufvud 1937a)

— maailmalla vallitsevat levottomuudet vaativat meiltä erikoista lujuuutta ja määrätietoisuutta näihin päämääriin nähden, vaativat yksimielisyyttä, vaativat rauhallista ja asiallista harkintaa. Muistakaamme myös, että kansan elinvoima on sen kansalaisten **henkisessä ryhdissä, yleisten ja yksityisten etujen oikeassa arvioinnissa ja tietoisuudessa**. (Svinhufvud 1937a)

Katkelmista käy ilmi, että suotuisa kehitys edelleen liittyy arvoihin, tässä tapauksessa velvollisuuden täyttämiseen, rehellisyyteen ja uskollisuuteen, mutta vaatimus niiden toteuttamisesta on vielä suurempaa. Kulissin elementti näyttäisi olevan alisteinen toimijuuden elementille, eli uskollisuuden ja velvollisuuden arvoille. Toisin sanoen, jotta talouskasvu ei vaarantuisi, kansalaisten tulisi sisäistää nämä arvot elämässään. Tämä voidaan tulkita messiaaniseksi johtamiseksi, jossa arvoilla johtaminen tapahtuu viestimällä arvoja, jotka ihmiset sisäistävät toimintaansa. Svinhufvud jättääkin tarkentamatta, miten teknisesti vaikeudet voitetaan ja tulevia mahdollisuuksia hyödynnetään. Puheita ei voi siis tulkita kontrolleridiskurssiksi, koska edellä mainitut välineet eivät ole taloudellisia instrumentteja. Riittää vain, että on työssään uskollinen ja velvollisuutensa täyttävä, jälkimmäisen katkelman mukaan on vielä sovitettava omat intressit laajemmassa kontekstissa.

Jää epäselväksi, kehen uskollisuus ja velvollisuuden tunne tulee kohdistaa, mutta puhuja ja tekstilaji huomioon ottaen kyse on luultavimmin Suomesta kansakuntana. Kyynisesti tämä voidaan tulkita kulttuurilla kontrolloimiseksi. Viittaus omien ja yleisten intressien tiedostamiseen ja sovittamiseen voidaan tulkita sopivan messiaaniselle diskurssille tyypilliseen kollektiivisen moraalin lähtökohtaan, eli yhteisön tahto on asetettava yksilön edelle. Tulkintaa tukee myös presidentin kehoitus sivuuttaa ”arkipäivän huolet ja pyrkimykset”, jotta kansalainen olisi tietoinen kansan yhtenäisyydestä (Svinhufvud 1936a).

Suotuisat olosuhteet, jotka on saavutettu oikeanlaisten arvojen vaalimisella, ovat myös alisteisia päämäärän elementille, joka Svinhufvudin puheissa näyttäytyy suurena tulevaisuutena ja sen vaatimina tehtävinä:

Menestyksemme viittaa siihen, että **historia odottaa myös meiltä jotakin, että meidän on myös suoritettava tehtävä**, joka suuremmassa tai pienemmässä määrin lankeaa jokaisen elinkykyisen kansan osalle oikeuttaen sen olemassaolon. Siinä hyveellinen vaatimattomuus ei saa muodostua itsensä ja kansansa aliarvioimiseksi. Meillä on todennäköisesti oma, eikä mitätönkään sarkamme inhimillisen työn ja sivistyksen alalla toimitettavana. Siinä voi pienikin kansa saavuttaa suurta. (Svinhufvud 1935a)

Inhimillisen kulttuurin ja henkisen sivistyksen työsaralla kansamme velvollisuudet ja mahdollisuudet näyttävät yhä suurenevan. Tämä osallemme lankeava **jalo ja korkea tehtävä** kannustakoon meitä erikoisiin ponnistuksiin. (1937a)

Suomen hyvä taloudellinen ja kansainvälinen tilanne siis tarkoittaa Svinhufvudin mukaan, että Suomella on nyt tilaisuus pyrkiä kohti ”historian odotuksia”. Presidentti ei erittele tarkemmin, mitä nämä odotukset ovat, mutta hän mainitsee sivumennen kansan ”kehityksen ja

onnen” (Svinhufvud 1935a). Burken pentadin näkökulmasta katkelmat voidaan tulkita päämääräelementin hallitsemaksi. Koska päämäärät ovat luonteeltaan yleviä ja suuripiirteisiä eivätkä esimerkiksi materiaalisia tai tavallista elämää koskettavaa, tässäkin kohtaa Svinhufvudin johtajuus voidaan tulkita messiaaniseksi.

Svinhufvudin uudenvuodenpuheiden pentadirakennetta voidaan tulkita Westernin johtajuusdiskurssien näkökulmasta kahdella tavalla. Huomionarvoisin seikka on sovinnollisuuden viikon arvojen sekä laajemmin velvollisuuden tunteen korostaminen puheissa, mikä voidaan tulkita toimijuuden hallitsemaksi.

Toisaalta Svinhufvudin puheissa esiintyvät kulissielementit, eli taloudellinen ja kansainvälinen tilanne, voivat viitata myös aikansa johtajuusdiskurssiin eli kontrolleridiskurssiin. Vaikka presidentti katsoo taloudellisen ja ulkopoliittisen tilanteen mahdollistavan Suomen jalojen päämäärien tavoittelun, hän kuitenkin huomioi poliittiset ja taloudelliset resurssit. Suomi poliittisena järjestelmänä on siis ainakin jossain määrin kuin kone, joka tarvitsee syötteitä tulosten aikaansaamiseksi.

Tämä on kuitenkin ainoa havainto kontrolleridiskurssin läsnäolosta Svinhufvudin uudenvuodenpuheissa. Vaikka presidentti monin osin korostaa kansalaisten ponnistusten olevan avain tavoitteiden saavuttamiseen, puheista ei jää kuvaa kansalaisista koneen osina vaan enemmänkin moraalisesti hyvänä yhteisönä. Tätä tukee myös presidentin tapa puhua monikon ensimmäisessä persoonassa, jolloin hänkin on osa yhteisöä mutta jää kuitenkin jossain määrin opastajan rooliin.

Kokonaisuutena Svinhufvudin uudenvuodenpuheet viittaavat vahvasti messiaanisen diskurssin läsnäoloon. Tätä voidaan selittää kahdella tekijällä. Ensinnäkin uudenvuodenpuhe tekstilajina syntyi tarpeesta yhdistää Suomen kansaa 1930-luvun ristiriitojen myllerryksessä. Tällöin Svinhufvudille oli tärkeää korostaa Suomen tilanteen olevan otollinen jalojen päämäärien ja historian odotusten saavuttamiseen, toisin sanoen kansalliseen eheyteen. Kun presidentin puheiden tarkoituksena on yhdistää kansaa, 1930-luvun kriisien kertaaminen ei olisi ollut tarkoituksenmukaista. Menneiden tai sen hetkisten kriisitilanteiden, kuten Mäntsälän kapinan tai vallitsevan laman mainitseminen olisi vain avannut vanhoja haavoja. Toiseksi Svinhufvudin henkilöhistoria näkyy puheessa: itsenäisyyskamppailut nähneenä ja perustuslaillisena lakimiehenä presidentti korostaa puheissaan vahvasti rauhanomaista ja moraalista käyttäytymistä. Presidentin uudenvuodenpuheet sisältävät siis paljon puhetta arvoista.

5.1.2 Valtiopäivien avajaispuheet

Uudenvuodenpuheisiin verrattuna Svinhufvudin pitämät puheet valtiopäivien avajaisissa keskittyvät selkeästi enemmän vireillä oleviin lainsäädäntöhankkeisiin.

Kaksi avajaispuhetta vuosina 1932 ja 1935 sisältävät pelkästään puhetta hallituksen lakiesityksistä. Tämä johtuu siitä, että silloin eduskunta kutsuttiin ylimääräisille valtiopäiville lakihankkeiden nopeaan käsittelyyn. Vuonna 1932 hallitus esitti alkoholin kieltolain kumoamista uudella väkijuomalailla (Juva 1961, 456) ja vuonna 1935 muutoksia Helsingin yliopiston järjestysmuotoon sekä väkijuomayhtiön voittovarojen käyttöön (Juva 1961, 509).

Kieltolain kumoamisen taustalla oli yleinen mielipide lakia vastaan, mitä varten pidettiin vuoden 1931 joulukuun lopulla neuvoo-antava kansanäänestys. Lain kumoamista kannatti 70,55 % äänestäjistä. Selkeän tuloksen vuoksi hallitus kutsui ylimääräiset valtiopäivät koolle, jossa jätettiin esitys kieltolain kumoamisesta mutta sellaisella periaatteella, että alkoholin valmistus, maahantuonti ja myynti ovat sääntelyn alaisia. Tämä tarkoitti niiden keskittämistä valtionosakeyhtiölle. (Juva 1961, 455–457)

Kansanäänestyksen tulos näkyy myös Svinhufvudin avajaispuheessa:

— kansanäänestys osoitti, ettei kieltolailla ole **kansan keskuudessa** sitä kannatusta, joka sen voimassapysyttämiseksi on välttämätöntä. Mainittu lainsäädäntömme on **sen vuoksi** uudistettava, ja hallitus on pitänyt velvollisuutenaan kutsua koolle ylimääräiset valtiopäivät, jotta eduskunta voisi omistaa aikansa puheenaolevan uudistustyön suorittamiselle ja saattaa sen loppuun mahdollisimman nopeasti. (Svinhufvud 1932a)

Kansa ja sen tahto toimijana on selkeästi hallitseva elementti katkelmassa. Kieltolain jatkamiselle ei ole Svinhufvudin mukaan perusteita, kun selkeä äänestäjien enemmistö on kumoamisen puolesta. Tämän vuoksi eduskunnan on toimittava nopeasti ja toteutettava kansantahto. Johtamisdiskurssien näkökulmasta tätä voidaan tulkita kahdella tavalla. Äänestäjien tahdon kunnioittamisen voidaan ajatella olevan poliittinen transaktio, pikavoitto. Suositun lain säätäminen takaa hallituksen ja presidentin kannatuksen. Toisaalta katkelma ilmentää enemmänkin messiaanista diskurssia, jos presidentin ajatellaan tulkitsevan kansalaisten haluja ja tarpeita eduskunnalle, eli hänen voidaan katsoa toimivan kansan edusmiehenä, Skowronekin termein tribuunina.

Puheesta ei käy ilmi, ettei lakiuudistusta olisi voinut tehdä varsinaisilla valtiopäivillä. Toisaalta presidentti toteaa hallituksen esittävän muutoksia verolainsäädäntöön alkoholilakiin liittyen (Svinhufvud 1932a), joten ylimääräisillä valtiopäivillä saattoi olla lakitekkinen tarve. Kun vuonna 1935 ylimääräisillä valtiopäivillä annettiin esitys väkijuomayhtiön verottamisesta ja voitonjaosta, presidentti toivoo esityksen hyväksymistä, sillä se vaikuttaa seuraavan vuoden meno- ja tuloarvioon (Svinhufvud 1935b). Näin ollen Svinhufvudin puheessa näkyy kontrolleridiskurssille tyypillistä koneen metaforaa, eli poliittinen järjestelmä koostuu talouden ja kansalaisten vaateista, joihin vastataan lakialoittein. Tätä vahvistaa presidentin näkemys tulevan alkoholimonopolin luonteesta. Sen avulla valtio saa tuloja ja niitä voidaan edelleen käyttää kansanraittiuuden edistämiseen (Svinhufvud 1932a). Tulojen korostaminen on tyypillistä kontrolleridiskurssille, jossa tehokkuus ja voitontavoittelu ovat keskiössä. Raittiuden korostaminen viittaa kansalaisten hyvinvointiin, mutta yksittäisenä ilmaisuna sitä on vaikeaa tulkita terapeutiksi johtamiskurssiksi. Kansanäänestyksessä noin 28 % kannatti kieltolain jatkamista (Juva 1961, 456), joten ”raittiuuden edistäminen” saattoi olla kompromissihakuinen myönnytyksen kumoamista vastustaville.

Vuoden 1935 ylimääräisten valtiopäivien avajaisien keskeinen aihe on Helsingin yliopiston järjestysmuoto ja sen muutokset. Asian taustalla oli muun muassa vuonna 1932 suomenkielisten ylioppilaiden vaatimus suomalaisesta valtionyliopistosta (Juva 1961, 505). Hallituksen esityksen, jonka taustalla olivat presidentti ja entinen Turun yliopiston kansleri E. N. Setälä, rauettua joulukuussa 1934, hallitus ja presidentti päättivät kutsua ylimääräiset valtiopäivät koolle asian ratkaisemiseksi (Juva 1961, 507–509). Svinhufvud perustelee ylimääräisiä valtiopäiviä avajaispuheessaan:

Tämän toimenpiteen olen minä pitänyt tarpeellisena, jotta esityksissä mainitut kysymykset, jotka ovat synnyttäneet **erimielisyyttä ja hajaannusta** kansamme keskuudessa, saatettaisiin lopulliseen ratkaisuun ja valtioelimet sen jälkeen voisivat omistautua muiden valtakunnan menestykselle tärkeiden asioiden käsittelemiseen. (Svinhufvud 1935b)

Koollekutsumisen motiivina toimii kulissin elementti, eli kansalaisyhteiskunta ja sen liikehdintä yliopistoasian tiimoilta. Erimielisyyden ja hajaannuksen korostaminen on samanlaista yhtenäisyyden peräänkuuluttamista kuin samana vuonna aloitettu uudenvuodenperinne. Siksi eripuraa aiheuttavat olot on ratkaistava, kansallisen yhtenäisyyden nimissä. Samoin kuin kieltolain kumoamisen kohdalla, myös tässä asiassa Svinhufvudin voidaan ajatella tulevan eduskuntaan edustamaan ”kansan asiaa” ja ratkaisemaan kiista omalla arvovallallaan. Puhetta voidaan siis tulkita messiaaniseksi johtajuusdiskurssiksi.

Toisaalta otteen jälkimmäinen osa viittaa poliittiseen järjestelmään, jonka pitäisi päästä hoitamaan muitakin asioita. Eli yhtä aikaa asian nopeutettu käsittely on sekä kansan kuuntelemista että palaamista normaaliin poliittiseen päiväjärjestykseen. Jälkimmäistä ajatusta vahvistaa se, että presidentti korostaa kutsuessaan valtiopäivät koolle ”valtakunnan menestykselle tärkeitä kysymyksiä olevan tulossa päiväjärjestykseen” ja että ylimääräisillä valtiopäivillä saa käsitellä vain hallituksen esityksiä (Juva 1961, 509). Näin ollen Svinhufvudin puhe implikoi koneen metaforaa, eli puhetta voi tulkita kontrolleridiskurssiin kuuluvaksi.

Tarkemmin Svinhufvudin mukaan hallituksen esityksen tarkoituksena on ”saattaa suomen kieli sille maan enemmistön kielenä kuuluvaan asemaan yliopistossa” ja samalla taata ruotsinkielisille ”oikeus sivistyksellisten tarpeittensa tyydyttämiseen” (Svinhufvud 1935b). Perusteluiden motiivina on toimijan elementti, joka koostuu kielipoliittisista oikeuksista. Suomenkielillä on enemmistöasemansa kautta oikeus suurempaan edustukseen yliopistossa, mutta ruotsinkielisillä on kuitenkin oikeus itsensä sivistämiseen omalla kielellään. Oikeus omaan äidinkieleen voidaan löyhästi tulkita terapeuttidiskurssiin viittaavaksi ajatukseksi, mutta muun aineiston perusteella havainto jää yksittäiseksi terapeuttidiskurssin ilmentymäksi.

Muiden avajaispuheiden pentadista rakennetta voidaan kuvata kulissin, välineiden ja osin tarkoitusten hallitsemaksi. Svinhufvud rakentaa puheensa monin paikoin tilannekatsaukselle, jonka pohjalta hän toteaa hallituksen tai eduskunnan tekevän ongelmien ratkaisemiseksi lakiesityksiä, joita presidentti erittelee erilaisiksi välineiksi. Svinhufvud kuvaa myös puheissaan, mitä tarkoitusta varten nämä välineet ovat. Esimerkkinä tästä rakenteesta voidaan antaa katkelma presidentin vuoden 1934 avajaispuheesta, joka käsittelee kansantaloutta:

Runsaitten metsätöiden vuoksi työttömyys maaseudulla on huomattavasti vähentynyt ja työpalkkatkin ovat sanotuissa töissä jossain määrin nousseet. **Kaupungeissa ja muissa asutuskeskuksissa on edelleen työttömyyttä, toisin paikoin runsaastikin, ja on sen torjuminen jatkuvasti vaatinut valtiovallan huolenpitoa.** Eduskunnan lausuman toivomuksen mukaisesti on ryhdytty **toimenpiteisiin palkkojen kohottamiseksi** valtion töissä, missä syytä siihen on ollut; samoin on varatöissä pyritty siihen, että **kunnollinen ja työnhaluinen työntekijä** saisi kohtuullisen palkan. (Svinhufvud 1934)

Svinhufvudin talouspuhe rakentuu aluksi siis taloudellisen tilanteen toteamiselle: maaseudun työttömyys on vähentynyt, mutta kaupungeissa se on vielä ongelma. Presidentti toteaa, että valtiovalta on ryhtynyt tämän ratkaisemiseksi toimiin, joista yksi on palkkojen nostaminen

valtion töissä. Näin Svinhufvudin mukaan ”kunnollinen ja työnhaluinen työntekijä” saisi kohtuullisen palkan. Toisin sanoen taloudellinen tilanne kulissina määrittää valtion talouspoliittisia toimenpiteitä, kuten myös työntekijää toimijana.

Valtiollisen johtamisen kannalta kaksi katkelmaa Svinhufvudin puheista ovat tutkimuksen kannalta olennaisia. Avatessaan uudet valtiopäivät helmikuussa 1932 presidentti ottaa kantaa talouspolitiikan mahdollisuuksiin:

Vallitsevan pulan vaikutusten lieventämiselle niin hallitus kuin eduskuntakin tulevat omistamaan kaiken huolen, minkä asiain vakavuus vaatii. Erinäisiä esityksiä onkin tässä kohdin hallituksella valmisteilla. **Mahdollisuudet lainsäädäntöteitse tuottaa tässä kohden apua ovat kuitenkin sangen rajoitetut. Talouselämän lakeihin ei lainsäätäjällä voi suurestikaan vaikuttaa. Valtiovallan puuttumisen talouselämään täytyy sen vuoksi tapahtua harkiten ja varovasti, jottei tarkoitettujen parannusten sijasta saataisi uusia häiriöitä aikaan.** Kaiken menestyksellisen työskentelyn ensimmäisenä edellytyksenä on kuitenkin, että **rauha ja järjestys säilyvät sisäisissä oloissamme.** Täytyy valittaen todeta, että kaikki kansalaiset eivät ole tästä selvillä, vaan että uhmaa valtiovaltaa vastaan ja väkivallanteokojakin edelleen jatkuu. Hallitus on velvollisuutensa mukaisesti tekevä voitavansa mielten hillitsemiseksi ja rauhattomuuksien tukahduttamiseksi. (Svinhufvud 1932b)

Katkelmassa Svinhufvud toteaa, että valtiovalta ei ole kaikkivoipainen talouden suhteen, jolloin myös sen tulee käyttää talouspoliittisia instrumentteja varoen. Puhe voidaan nähdä toimijan, eli talouselämän lakien, dominoimana, ja puheen välineet eli talouspoliittiset työkalut käsitetään toimijan kautta. Lainsäädäntö ja harkitsevuus voidaan tulkita kontrolleridiskurssin ilmentymiksi, koska ne voidaan ymmärtää teknisten ratkaisujen ja rationaalisuuden korostamisena.

Katkelman loppupuolella presidentti kuitenkin muuttaa puhettaan pentadin näkökulmasta kullisiin eli rauhallisten olojen ja aktin eli menestyksekkään työskentelyn dominoimaksi. Toisin sanoen Svinhufvud korostaa puheessaan sisäisesti vakaita oloja, ja lopuksi hän kiinnittääkin huomiota kansalaisiin, jotka uhkaavat tätä, eli sisäiset olot kulissina määrittävät miten kansalaisten asenteisiin tulisi suhtautua. Puheessa näkyy siis vielä Mäntsälän kapinan jälkiselvittely, johon presidentti palaa myöhemmin uudenvuodenpuheissaan. ”Mielten hillitsemisen” ja ”rauhattomuuden tukahduttamisen” voidaan tulkita merkitsevän kontrolleridiskurssille tyypillistä ”keppi ja porkkana” -hallintaa, vaikka presidentti ei erittele, mitä edellinen toimi käytännössä on.

Toinen valtion johtamisen kannalta mielenkiintoinen katkelma on vuodelta 1933, jossa Svinhufvud toteaa:

Hallitus on edelleen kiinnittänyt huomiota siihen olojen kehittämiseen, mitä valtiollinen elämä jatkuvasti kaipaa. Yhtenä puutteellisuutena, jonka korjaamiseen kokemus on osoittanut tarpeelliseksi, on pidettävä sitä, että **eduskunnassa ei aina ole ollut edustettuna tarpeeksi suurta erikoisasiantuntemusta** taloudellisten ja sosiaalisten kysymysten alalla. Tämän vuoksi hallitus on valmistanut esityksen ammatillisen edustuksen pohjalle perustuvasta talousneuvostosta. (Svinhufvud 1933)

Presidentti näkee siis kansanedustajien talous- ja sosiaalipoliittisen osaamisen merkittäväksi resurssiksi heidän työnsä laadun kannalta. Katkelma rakentuu agentin ja aktin ratiolle, eli talousneuvoston perustaminen nähdään eduskunnan osaamisen puutteellisuuden kautta. Jää epäselväksi, mitä mieltä presidentti itse on kyseisen neuvoston tarpeellisuudesta, sillä hän kertoo vain hallituksen esittävän kyseistä organisaatiota. Merkittävää kuitenkin on, että silloinen hallitus oli valmis täydentämään vaaleilla valittujen kansanedustajien osaamisen puutteita ulkopuolisella toimijalla, joka olisi koostunut hallituksen kutsumista asiantuntijoista eri aloilta (HE 14/1933, 4). Talouspolitiikan rationalisoiminen asiantuntijoiden avulla on selvä merkki kontrolleridiskurssin läsnäolosta.

Kokonaisuutena Svinhufvudin valtiopäivien avajaispuheet ovat siis tulevien valtiopäivien agendan esittelyä. Puheet keskittyvät pitkälti vallitsevan tilanteen toteamiseen ja sen ratkaisemiseksi tarkoitettujen lakipakettien esittämiseen, eli Burken pentadin kulissi- ja väline-elementit korostuvat puheissa usein. Ratioiden suhteen puheet rakentuvat pääosin kulissi-välinepareihin, koska esimerkiksi taloudellisten ongelmien ratkaisemiseksi tarvitaan tietynlaisia välineitä.

Kun tarkastellaan Svinhufvudin avajaispuheiden talousosioita Westernin johtajuusdiskurssien näkökulmasta, vallitseva diskurssi eroaa uudenvuodenpuheissa olleista. Avajaispuheissa korostuvat uudenvuodenpuheiden tapaan taloudellisten olosuhteiden luomat mahdollisuudet tehdä politiikkaa, eli yhteiskunnan syötteillä on edelleen suuri merkitys. Avajaispuheissa korostuvat toisaalta myös käytettävät välineet, eli puheiden voidaan nähdä nojaavan entistä enemmän kontrolleridiskurssiin, koska se korostaa välineissään teknisiä ratkaisuja. Puheissa korostuu myös mielikuva eduskunnasta tietynlaisena koneena, jonne lakiesitykset menevät käsiteltäviksi yhteiskunnan ongelmien ratkaisemiseksi. Myös valtio itse voi näyttäytyä koneena, jota tulee säätää eri keinoin, kuten vuoden 1937 puheesta voi huomata:

Valtion rahataloudellisen aseman lujuus ja kotimaisten rahamarkkinoiden keveys kehoittavat edelleen jatkamaan **valtiolainojen konvertausta ja siten vähentämään valtion korkomenoja ja ulkomaista velkaa**. Sitä tarkoitusta varten annetaan eduskunnalle esitys valtioneuvostolle myönnettävistä **lainanottovaltuuksista**. (Svinhufvud 1937b)

Westernin johtajuusdiskurssien seuraajien kuvausten näkökulmasta voidaan tarkastella millaiseksi Svinhufvud rakentaa kansalaisen avajaispuheissaan, joten niitä voidaan tarkastella pentadin toimijaelementin kautta. Presidentin puheissa kansalainen rakentuu kahdella tavalla. Ensinnäkin edellä käsitellyssä vuoden 1934 puheen katkelmassa ideaali työntekijä näyttäytyy Svinhufvudin puheessa kunnollisena ja työnhaluisena kansalaisena, jonka tulisi saada kohtuullinen palkka. Ideaalin työntekijän määrittelyssä ratkaisevia tekijöitä ovat siis moraalinen suoraselkäisyys ja motivaatio tehdä töitä. Tämä esitys voidaan tulkita messiaanisen diskurssin ilmentymäksi, koska se painottaa ”kunnollisuutta” ja ”työhalukkuutta”, jotka voidaan tulkita moraalisuuden ja työlle uskoutumisen vaatimuksiksi.

Svinhufvud rakentaa kansalaista myös kansallisen turvallisuuden näkökulmasta. Vuoden 1932 toisilla valtiopäivillä hän toteaa, etteivät kaikki kansalaiset ole selvillä siitä, että menestyksekkään työskentelyn edellytyksenä ovat rauhalliset olot, vaan uhmaavat valtiovaltaa ja ovat väkivaltaisia (Svinhufvud 1932b). Niin ikään vuoden 1934 puheessa hän katsoo mainitun vaikoilutapauksen yhteydessä, ettei maanpetokseen syyllistyneellä tulisi olla mahdollisuuksia ottaa osaa valtiolliseen tai kunnalliseen toimintaan (Svinhufvud 1934). Näin ollen presidentti olettaa kansalaiselta isänmaallisuutta, eikä tämä saa toimia Suomen etujen vastaisesti. Svinhufvud korostaa kunnan kansalaisen toimivan rauhanomaisin keinoin, eikä asettuvan valtiovaltaa vastaan. Uudenvuodenpuheiden tapaan Svinhufvud siis korostaa kansalaisten yhtenäisyyden ja rauhanomaisuuden olevan Suomen edun kannalta olennaista.

5.1.3 Svinhufvudin puheet kokonaisuutena

Molemmissa puhetyypeissä kulissin elementti toimii puheenaiheiden, erityisesti talouden, kehystäjänä, jonka kautta erityisesti valtiopäivien avajaispuheiden kohdalla hallitus tai eduskunta tekevät poliittisia toimenpiteitä. Toisaalta uudenvuodenpuheissa poliittinen tai taloudellinen tilanne näyttäytyy enemmänkin Suomen edun tai historian odotusten mahdollistajana, jonka vuoksi suomalaisten tulisi lyöttäytyä yhteen ja jättää vanhat erimielisyydet taakseen.

Poliittisten ja taloudellisten tilannetekijöiden ollessa Svinhufvudin puheissa vahvasti esillä voidaan tulkita hänen puheidensa edustavan ajalle tyypillistä johtamisen kontrollidiskurssia. Tämä korostuu erityisesti valtiopäivien avajaispuheissa, joissa presidentti korostaa vahvasti

politiikan välineitä ja toisaalta valtiopäiviä lakiesityksiä käsittelevänä koneena. Toisaalta tämä diskurssi ei ole uudenvuoden puheissa kovinkaan läsnä, sillä Svinhufvud näkee moraaliset arvot ja Suomen edun tärkeänä seikkana, jolloin messiaaninen diskurssi on enemmän havaittavissa.

On kuitenkin muistettava molempien puhetyyppien eri funktiot. Uudenvuodenpuheen tarkoituksena on toisaalta antaa tilannekatsaus Suomen asemasta, mutta Svinhufvudin aikana sen tarkoituksena oli myös yhdistää kansaa. Avajaispuheiden tarkoituksena on taas kertoa eduskunnalle ja laajemmin kansalaisille, mitkä lainsäädännölliset seikat ovat nyt ajankohtaisia. On siis oletettavaa, että avajaispuhe on luonteeltaan tekninen ja valtiopäivät lainsäädännön koneeksi kuvaava instituutio, sillä se on ainoa paikka luoda lainsäädäntöä.

Presidentin rakentaman minän lisäksi puheista voidaan tulkita myös rakennettua kuvaa ideaalista kansalaisesta. Olennainen ominaisuus kansalaisessa näyttäisi olevan Svinhufvudin puheissa moraalisuus ja veljeys kanssasomalaisia kohtaan, ja toisaalta uskollisuus Suomen valtiota kohtaan. Tällöin Svinhufvudin käyttämä johtajuusdiskurssi ilmenee messiaanisena.

5.2 Mauno Koivisto

5.2.1 Uudenvuodenpuheet

Koiviston uudenvuodenpuheiden aineisto on Svinhufvudiin verrattuna suurempi. Tämä johtuu ensisijaisesti siitä, että Koiviston kausi oli huomattavasti pidempi, mutta myös yksittäisten puheiden pituus on suurempi kuin Svinhufvudilla. Puheiden pituuden syynä voidaan ajatella olevan uudenvuodenpuheen roolin muuttuminen Svinhufvudin ajasta: puheen tarkoitus ei ollut enää ensisijaisesti yhdistää kansaa, vaan enemmänkin tilaisuus kertoa kansalaisille, millainen tilanne Suomessa ja ulkomailla on ja mitä asiantilan takia olisi tehtävä.

Koiviston kohdalla aineiston poikkeusvuosia on kaksi: vuosi 1982, kun Koivisto toimi virkaatekevänä presidenttinä Kekkonen erottua edeltävänä syksynä, sekä vuosi 1993, jolloin pääministeri Esko Aho piti uudenvuodenpuheen Koiviston ollessa sairaana. Jälkimmäisen poikkeusvuoden kohdalla Koivisto itse muistelee, että pääministeri oli oikea henkilö pitämään puheen, mutta järjestely aiheutti niin paljon kritiikkiä, että vanhaan järjestelyyn palattiin seuraavana vuonna (Koivisto 2017, 435).

Puheenaiheiltaan Koiviston uudenvuodenpuheet koostuvat pääasiassa ulkopoliittisista aiheista, erityisesti suurvaltojen suhteista ja kylmän sodan aiheuttamasta kiristyneestä ilmapii-ristä. 1990-luvun alun puheissa myös Euroopan yhdentymiskehitys ilmestyy puheisiin Suomen ottaessa siihen osaa Euroopan yhteisön ja myöhemmin Euroopan unionin kautta. Koivisto puhuu taloudesta Svinhufvudiin verrattuna monipuolisemmin ottamalla esiin sen eri sektoreita, kuten energia- tai työmarkkinakysymyksiä. Myös ympäristökysymykset ja pakolaisongelmat ovat läsnä presidentin puheissa.

Ulkopoliittinen johtajuus

Ulkopoliitiikan saralla Koivisto kertoo lähes vuosittain, erityisesti vuosina 1982–1989, valtiopäämiesten välisiä tapaamisia. Hän korostaa niiden olleen merkitykseltään positiivisia maailman poliittisen tilanteen kannalta. Esimerkkinä hän antaa Neuvostoliiton pääsihteerin Leonid Brezhnevin ja Länsi-Saksan liittokanslerin Helmut Schmidin tapaamisen ”toivoa herättävänä tapahtumana” (Koivisto 1982a) sekä Yhdysvaltojen presidentti Reaganin ja Neuvostoliiton pääsihteerin Gorbatschovin välisten keskusteluiden ”avaavan mahdollisuuden merkittävimmille sopimuksille” aseriisuntaan liittyen (Koivisto 1988a).

Presidentti myös vahvistaa henkilökohtaisten tapaamisten merkitystä Suomen osalta mainitsemalla monissa puheissa omia tai yleisesti Suomen tapaamisia eri maiden johtajien kanssa. Erityisesti vuoden 1989 uudenvuodenpuheessaan hän käytännössä luettelee, minne Suomi on viime aikoina tehnyt vierailuja, ja ketkä ovat Suomessa käyneet vierailmassa. Tapaamisten kertailun lopuksi Koivisto toteaa, että vierailut Suomen ja muiden maiden välillä tulevat jatkumaan vilkkaana (Koivisto 1989a).

Koivistolle ulkopoliittikka koostuu siis pitkälti valtionjohtajista sekä heidän henkilökohtaisista tapaamisistaan ja niissä käydyistä keskusteluista. Burkelaisesti puheessa siis korostuvat toimijan ja aktin elementit. johtajuusdiskurssien näkökulmasta valtionjohtajien korostaminen puheessa viittaa vahvasti messiaanisen diskurssin läsnäoloon. Puheista välittyy kuva, että ulkopoliittikkaa tehdään yksittäisten poliitikkojen välillä, minkä kautta rakennetaan maailmanrauhaa tai ainakin estetään globaaleja konflikteja.

Toisaalta edellä mainittuja elementtejä voidaan suhteuttaa muihin Burken elementteihin. Presidentti avaa useaan otteeseen, että valtionjohtajien ja yleisemmin valtioiden välisissä suhteissa on kyse luottamuksesta ja sen ylläpitämisestä.

Suomi on saanut vuosikymmenet nauttia **luottamuksesta** suhteissaan muihin valtioihin ja varsinkin naapureihinsa. Päätyneen vuoden aikana tämä **luottamus** on entisestään lujittunut, **millä on erityisen suuri merkitys nykyisessä jännittyneessä kansainvälisessä ilmapiirissä**. (Koivisto 1984a)

Luottamus on se, mitä tämän päivän maailmassa kipeimmin kaivattaisiin valtioiden keskinäisiin suhteisiin. **Epäluottamus myrkyttää ilmapiirin**, se johtaa kilpavarusteluun, voiman käytöllä uhkaamiseen ja jopa aseellisiin selkkauksiin. (Koivisto 1984a)

Me olemme omienkin kokemustemme nojalla oppineet ymmärtämään, että **henkilökohtainen tuntemus**, niin valtiollisten johtajien kuin tavallisten kansalaistenkin välillä, on **omiaan vähentämään epäluuloja ja kasvattamaan keskinäistä luottamusta**. (Koivisto 1986a)

Meidän maittemme väliset hyvät ja monipuoliset suhteet rakentuvat maantiedon ja historian antamiin lähtökohtiin sekä tekemiimme sopimuksiin. Mutta **henkilökohtaisen kanssakäymisen, keskinäisen tuntemuksen ja luottamuksen merkitys korostuu erityisesti silloin, kun olosuhteet joiltakin osin muuttuvat**. (Koivisto 1989a)

Kun Neuvostoliiton ja Yhdysvaltain presidentit tapasivat Helsingissä syyskuun alussa, ja toivat julki yksimielisyytensä asetettujen tavoitteiden saavuttamisen välttämättömyydestä, **syntyi luottamusta** siihen, että kriisi [Irakin Kuwaitin-valtaus] voitaisiin saattaa rauhanomaiseen ratkaisuun. (Koivisto 1991a)

Katkelmien perusteella tapaamisiin liittyy luottamus tarkoituksen ja välineen elementin muodossa. Toisaalta luottamus näyttäytyy itseisarvona, kuten vuoden 1986 katkelmassa, ja toisaalta välineenä, jolla taataan hyvät ulkosuhteet muihin valtioihin tai ratkaisut erityisiin ongelmiin. Kun valtionjohtajien henkilökohtaisissa korostetaan luottamusta ja sen ylläpitämistä, johtajuusdiskurssi muuttuu messiaaniseksi terapeutiksi.

Koivistolla on myös tulostavoitteellisempi näkemys valtioiden tapaamisista. Kerratessaan suurvaltojen välisiä neuvotteluita ja kansainvälisiä konferensseja presidentti toivoo niiden saavuttavan ratkaisuja aseiden, erityisesti ydinaseiden, vähentämiseksi. Koivisto siis näkee ulkopoliitiikan päämäärän elementin hallitsemana, joka määrittelee neuvotteluita aktina. Tämä viittaa vahvasti kontrolleridiskurssiin, jossa tulosten aikaansaaminen on ensisijaista.

Genevessä aloitettiin kuukausi sitten amerikkalaisneuvostoliittolaiset **neuvottelut** keskimatkan ydinaseiden rajoittamisesta Euroopassa. **Toivottavasti tämä merkitsee samalla yleisemminkin uutta avautusta aseidenriisuntapyrkimyksissä ja erityisesti ponnisteluissa ydinasevarastojen vähentämiseksi**. (Koivisto 1982a)

Olisi tärkeätä, että Euroopan aseidenriisuntakonferenssissa Tukholmassa **saataisiin ensi syksyyn mennessä tuloksia**. Tämä lisäisi turvallisuutta ja keskinäistä luottamusta maanosassamme ja samalla antaisi hyvän lähtösäyksen ETYK:n kolmannelle seurantakokoukselle. (Koivisto 1986a)

Reykjavikissa suurvaltojen johtajat onnistuivatkin viime syksynä pääsemään yhteisymmärrykseen varsin monien kiistakysymysten ratkaisusta, **mutta sopimus niistä jäi valitettavasti tekemättä.** (Koivisto 1987)

Tukholman konferenssissa **päästiin syksyllä sopimukseen uusista luottamusta ja turvallisuutta lisäävistä toimista Euroopassa.** Näiden toimien valvonnasta sovittiin tavalla, joka helpottaa myös edessä olevia aseistautumisen rajoittamista koskevia neuvotteluja. (Koivisto 1987)

Toisaalta, kun huomioidaan aikaisemmin tehty havainto luottamuksen ja valtioiden välisten suhteiden merkityksestä, Koiviston johtamiskurssi muistuttaa enemmän terapeuttidiskursseja. 1990-luvun alun uudenvuodenpuheissaan hän korostaa, että suurvaltasuhteiden parantuminen on saanut aikaan konkreettisia toimia tai ainakin avauksia niiden suuntaan:

Suurvaltojen väliset **suhteet jatkoivat lämpenemistänsä.** Monia kiistakysymyksiä on selvitelty ja **odotettavissa on merkittäviä aseidenriisuntasopimuksia.** (Koivisto 1990)

Parantuneet suurvaltasuhteet ovat myötävaikuttaneet myös siihen, että Euroopan tavanomaisia **aseita ja niiden supistamista koskevat neuvottelut johtivat sopimukseen.** Seuraavien neljän vuoden aikana tullaan maa- ja ilmavoimien tavanomaista raskasta kalustoa voimakkaasti vähentämään. (Koivisto 1991a)

Hyvät valtiosuhteet eivät näyttäyty katkelmissa itseisarvona vaan välineenä, joilla saavutetaan ulkopoliittisia päämääriä. Tämä vahvistaa tulkintaa Koiviston ulkopoliittikan johtamisesta terapeuttidiskurssina. Ulkopoliittikan tekemisen paikat ovat ikään kuin ”klinikkoita”, joissa saavutetut hyvät valtiosuhteet, myös henkilötasolla, johtavat konkreettisiin ratkaisuihin.

Ulkopoliittinen johtaminen ei kuitenkaan rakennu täysin presidenttien varaan Koiviston puheissa. Vuosien 1992 ja 1994 uudenvuodenpuheissa Koivisto käsittelee EY-/ EU- jäsenyyden hakemista:

On pantu liikkeelle selvitys mahdollisen jäsenyyden vaikutuksista, sen eduista ja haitoista. Tämä selvitys on juuri valmistumassa ja muodostaa uskoakseni hyvän pohjan keskustelulle ja päätöksenteolle. **Eduskunta** saa vielä tammikuun aikana tämän selvityksen tulokset käsiteltäväkseen selonteon muodossa. Sen pohjalta **hallitus ja eduskunta** joutuvat ottamaan kantaa siihen, haetaanko EY-jäsenyyttä vai ei ...

Eri **kansalaispiirien ja eturyhmien** kannalta ratkaisun edut ja haitat saattavat näyttää kovin erilaisilta. Mutta teemmepä jäsenyyskysymyksessä kumman päätöksen tahansa, sen tulee perustua pyrkimykseen tavoitella **kansan kokonaisuutta** ja sen tulisi rakentua mahdollisimman **selkeälle kansalaismielipiteelle.** Päätöksen seuraukset koskettavat kaikkia, niin hyödyt kuin haitatkin. (Koivisto 1992a)

On tärkeätä saada aikaan sellainen **neuvottelutulos**, joka voidaan hallituksen lupauksen mukaisesti alistaa **kansanäänestykseen.** Kaikissa olosuhteissa meidän on

itse huolehdittava asioistamme ja eduistamme, sekä taloudestamme että turvallisuudestamme. Varmuudella **kukaan muu ei sitä tee meidän puolestamme**. (Koivisto 1994a)

Katkelmia voidaan tarkastella toimijan ja tarkoituksen elementtien kautta. Vaikka hallitus ja eduskunta tekevätkin päätöksen jäseneksi hakemisesta neuvotteluiden ja selonteon pohjalta, kansa on viime kädessä hallitseva toimija, joka päättää jäsenyydestä. Tarkoituksen elementtinä toimii taas kansan kokonaisuus. Katkelmia voidaan siis tulkita ekojohtajuuden ilmentymäksi presidentin korostaessa päätöksenteon demokraattisuutta ja jäsenyyden hyötyjen ja haittojen punnitsemista kokonaisuutena.

Talouspoliittinen johtaminen

Koiviston uudenvuodenpuheiden talouspuhetta hallitsee kansantalouden termien runsas käyttö. Sen lisäksi, että Koivisto kertaa yleisesti ovatko talouden suhdanteet tai yleinen kehitys menneet eteenpäin tai taaksepäin (esim. Koivisto 1984; 1985; 1988), hän tarkentaa myöhemmin millä mittareilla kehitystä on tai ei ole tapahtunut. Tyypillisiä presidentin käyttämiä mittareita ovat idänkaupan kehitys (Koivisto 1982a; 1983a), velkaantuminen (1983a, 1990, 1991a) ja työttömyys/työllisyys (1983a, 1990). Merkillepantavaa on, että vuoden 1986 uudenvuodenpuheesta eteenpäin Koivisto täsmentää taloudellisia mittareita numerotiedoin (esim. Koivisto 1986a, 1987, 1988a). Hänen talouspuheensa korostaa pentadisesti siis vahvasti taloudellista tilannetta kulissina sekä talouden ja sen mittareiden kehitystä aktina.

Korostaessaan taloutta sen kehityksen, mittareiden ja edelleen niiden lukujen kautta, Koiviston talouspuhe on johtajuusdiskurssiltaan vahvasti Westernin kontrolleridiskurssia. Taloudellinen järjestelmä koostuu tavaroiden ja pääomien liikkeistä, jotka on pyrittävä pitämään optimaalisella tasolla. Tämä vastaa kontrolleridiskurssille tyypillistä koneen metaforan käyttöä, jossa panokset ja tuotokset ovat erityisasemassa.

Tuotosmetaforaan liittyen Koivisto ei useimmissa uudenvuodenpuheissaan erittele, onko taloudellisella kehityksellä erityistä päämäärää. Talouden positiivinen kehitys näyttäytyy ikään kuin itsetarkoituksena, mikä voidaan tulkita kontrolleridiskurssimaiseksi. Toisaalta Koivisto toteaa puheessaan, että myönteinen kehitys näkyy kansalaisille muun muassa elintason kohoamisena (1983a).

Koiviston kontrolleridiskurssin käytön paljastaa erityisesti ”realismin” peräänkuuluttaminen talouspolitiikassa. Vuoden 1988 uudenvuodenpuheessaan presidentti muistuttaa, että taloudelliset tosiasiat on otettava huomioon tulopolitiikassa:

Taloudellisten tosiasioitten huomioon ottamisen periaatteellista tärkeyttä tuskin halutaan kiistää. Vaara piilee siinä, että taloudellisen tilanteen kehitystä ei arvioida realistisesti. Meille edullisten suhdanteiden aika lähestyy loppuaan ja tulojen reaalin kasvuvara on kaventumassa. Taloudelliseen kehitykseen liittyvä **epävarmuus edellyttää maltillisuutta** tulopoliittisissa ratkaisuissa. (Koivisto 1988a)

Edelleen vuoden 1991 puheessaan Koivisto korostaa taloudellisia tosiasioita huomauttamalla, ettei Suomessa ole halua kuulla varoituksia talouden tilanteesta saati halua toimia niiden mukaan:

Vaaleihin käytäessä ja vaalien jälkeen uutta hallitusta muodostettaessa puolueet tavallisesti esittelevät ohjelmallisia tavoitteitansa, jotka tulkitaan lupauksiksi. --- Tavallisesti **kaikkien hyvien asioiden samanaikaiseen toteuttamiseen ei ole edellytyksiä**, mistä on seurannut monenlaista pettymystä. Kun seuraa julkisuudessa käytävää keskustelua, vaikuttaa siltä, että on olemassa hyvin **vähän halukkuutta ottaa vastaan varoituksen sanomaa** ja vielä vähemmän valmiutta **tehdä siitä oikeita johtopäätöksiä**. (Koivisto 1991a)

Molempia katkelmia yhdistää Koiviston vaatimus, oletettavasti poliitikoille ja talouden eliitille, nähdä taloudellinen tilanne ja toimia sen mukaan. Pentadisesti katkelmat korostavat edelleen kulissia ja aktia ja niistä voidaan päätellä, että ”realistisesti” toimiminen on yhtenevää kontrolleridiskurssin kanssa.

Myös viimeisessä uudenvuodenpuheessaan vuonna 1994 Koivisto peräänkuuluttaa tiettyjä toimia ja toisista pidättäytymistä. Esimerkiksi presidentti toteaa talouden antamista mahdollisuuksista tehdä talouspolitiikkaa:

Meidän ei ole syytä poikkeuksellisen hyvän hintakilpailukykyemme varassa pyllistellä millekään suunnalle. Meidän pitäisi voida lisätä vientiämme, mutta nimenomaan ilman suuria investointeja. **Sikäli kuin meillä investointivaraa on, sitä ei missään tapauksessa saisi haaskata huonotuottoisiin kohteisiin**, kuten esimerkiksi tällä hetkellä tarpeita vailla oleviin infrastruktuurihankkeisiin. (Koivisto 1994a)

Dramatistisesti Koivisto antaa ymmärtää, että hintakilpailukyky ja investointivara talouden kulissina määrittää talouspoliittisia akteja. Presidentti näkee viennin lisäämisen talouspolitiikan tarkoituksen elementtinä, johon tulisi panostaa priorisoimalla investointikohteita. Tämä viittaa kontrolleridiskurssille tyypilliseen tehokkuusajatteluun.

Kokonaisuutena Koiviston talouspoliittinen puhe on pentadisesti kulissin ja välineiden hallitsemaa: Suomen taloudellinen tulevaisuus ja talouspoliittiset toimet ovat riippuvaisia taloudellisista realiteeteista ja toisaalta käytettävissä olevista talouspolitiikan välineistä. Vallitseva lama rajoitettuine resursseineen kaventaa mahdollisuuksia tehdä onnistunutta politiikkaa ja

toteuttaa vaalilupauksia, ja tietyt talouspoliittiset välineet nähdään välttämättömänä taloudellisen kehityksen kannalta.

Westernin johtajuusdiskursseihin peilaten Koiviston talouspuhe näyttäytyy kontrolleridiskurs-
sina: talouspolitiikka muodostuu syötteistä ja tuotoksista sekä teknisistä välineistä kuten raha-
ja finanssipolitiikasta, eli puhe on diskurssin nimen mukaisesti talouden tilan ”madonlukujen
lukemista”. Toisaalta presidentin puhetta voidaan tulkita messiasdiskurssin näkökulmasta.
Hänen tapansa esittää taloudelliset realiteetit ja niitä ratkovat toimet voidaan tulkita ilmentä-
vän messiasdiskurssia, sillä puheista ilmenee tietynlainen neuvominen. Tätä tukee puhettavan
lisäksi myös hänen taustansa entisenä pankinjohtajana, jolloin presidentti saa itselleen asian-
tuntijan roolin tai arvovaltaa osallistua keskusteluun.

Kansalaiset johdettavina

Kuten Svinhufvudin uudenvuodenpuheissa, myös presidentti Koiviston puheissa voidaan tar-
kastella kansalaisen roolia johtamisen näkökulmasta. Ensimmäisessä uudenvuoden puhees-
saan presidentti tähdentää, mihin Suomen menestyminen perustuu:

Ulkopoliittisen asemamme vakiintuminen, taloudellisten olojemme kehittyminen
sekä kansamme sisäisen eheyden lisääntyminen ovat kulkeneet käsi kädessä, sillä
näiden kolmen tekijän kesken vallitsee vahva vuorovaikutus. Myönteiset koke-
mukset jollakin lohkolla edesauttavat hyvää kehitystä toisillakin. (Koivisto 1982a)

Suomen menestys riippuu siis Koiviston mukaan ulkopolitiikan, talouden ja yhteiskunnan
eheyden vuorovaikutuksesta. Myöhemmin presidentti korostaa jälkimmäistä elementtiä erik-
seen:

Keskinäisen luottamuksen ja yhteisymmärryksen avulla varmistamme parhai-
ten yhteisen isänmaamme vakaan ja turvallisen kehityksen myös tulevina vuosina.
Tässä työssä tarvitaan meidän jokaisen mukanaoloa. (Koivisto 1982a)

Koivisto vaatii siis Svinhufvudin tapaan kansalta yhtenäisyyttä. Koivisto ei kuitenkaan sen
tarkemmin erittele, millainen on yhtenäinen kansakunta tai millä keinoin sellainen saavute-
taan. Burkelaaisesti puheissa korostuvat toimijan (yhtenäinen kansakunta) ja tarkoituksen
(Suomen menestys) elementit.

Koska Koivisto olettaa, että kansalaisyhteiskunnan eheys vaikuttaa ulkopoliittiseen ja talou-
delliseen menestykseen, voidaan erikseen analysoida kansalaisen asemaa ulkopolitiikassa ja
talouden alalla. Ulkopolitiikan aiheissa Koivisto käyttää Suomen toimista puhuttaessa usein
monikon ensimmäistä persoonaa. Toisin sanoen presidentti viestittää, että kansainvälisillä

areenoilla ei toimi niinkään Koivisto tai Suomen ulkopoliittinen johto, vaan Suomi kansakuntana. Me-muodon käyttö voidaan tulkita Koiviston puheessa konsensuksen olettamiseksi, eli Suomen ulkopoliitikalla on kansan tuki me-muodon käytön takia. Kansalaiselle jää siis puheen kuulijana ulkopoliittisen linjan seuraajan tai noudattajan osa puhujan, eli presidentti Koiviston, ollessa linjan vetäjä. Tällainen seuraaja–johtaja-asetelma on tyypillinen metafora Westernin messiasdiskurssille.

Kansalaisen osa talouden alalla näkyy hyvin, kun tarkastellaan Koiviston puhetta työttömyydestä ja työttömistä pentadin toimijaelementin näkökulmasta. Työttömyys on presidentin puheissa negatiivinen ilmiö, johon valtion on kohdistettava työvoimapolitiittisia toimia (esim. Koivisto 1983a). Itse työttömiin Koivisto suhtautuu kahdella tavalla. Toisaalta hän näkee työttömyyden yksilötasolla vaikeana tilanteena, josta syntyy presidentin mukaan paineita ja joka voi johtaa syrjäytymiseen yhteiskunnasta (Koivisto 1983a). Samaisessa puheessa Koivisto (1983a) näkee ratkaisuna mm. koulutuksen ja että työllistetyt tinkivät tuloratkaisuissa elintasostaan. Työtön toimija elementtinä on siis Koiviston puheessa taloudellisen ympäristön eli kulussielementin hallitsema ja huolenpidon tarpeessa, eli westernilaisesti puhetta työttömistä voidaan kuvata terapeutiksi diskurssiksi.

Toisaalta työttömiä pidetään kansanosana, jonka on itse aktivoitettava. Osana työttömyyden ratkaisua Koivisto huomauttaa, että koulutuksen ja työvoimatoimien lisäksi työttömien on oltava valmiita vaihtamaan ammattia tai ottamaan muuta kuin koulutustaan vastaavaa työtä (1983a) tai ylipäättään joustavuutta työttömien osalta (1987). Toimijaelementti muuttuu tässä kohdin hallitsevaksi, ja työttömän aktin elementti, työllistyminen, on hänestä itsestään kiinni toimijana. Johtamiskurssi muuttuu tässä kohden kontrolleridiskurssiksi, koska työtön toimijana voidaan tulkita taloudellisen järjestelmän osaksi, jonka pitää muuttaa itseään ollakseen työllistetty.

Koivisto korostaa laajemmin suomalaisten potentiaalin hyödyntämistä:

Suomalaiset ovat ahkeraa ja osaavaa väkeä. Talouselämän ja yhteiskunnan tuleva kehitys riippuu paljolti siitä, **miten hyvin osaamme käyttää ja kehittää tietoa ja taitoa**. Suomalainen **yhteiskunta ja työelämä hukkaa voimavaroja**, ellei jokaisen panosta käytetä yhteiseksi hyväksi. Kansalaisten osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksien parantaminen voi vapauttaa käyttöön niitä voimavaroja, joita tulevaisuuden rakentamisessa tarvitaan. (Koivisto 1983a)

Suomen tulevaisuus päämäärän elementtinä on siis riippuvainen suomalaisista toimijoista ja heidän tietotaidostaan. Tämän voi alkuun tulkita kontrolleridiskurssin ilmentymäksi, jossa

työvoiman resurssit on koottava ja jalostettava Suomen etujen mukaisiksi. Toisaalta Koivisto pehmentää tätä vaatimusta peräänkuuluttamalla kansalaisten vaikutusmahdollisuuksia. Tällöin kansalaisten autonomisuuden vaatimus näyttäisi viittaavan enemmän johtamisen terapeuttiseen diskurssiin, jossa yhteisön jäsenten vaikutusmahdollisuudet nähdään johtamiselle tärkeänä ominaisuutena. Tätä havaintoa tukee myös vuoden 1983 puheen katkelma, jossa presidentti toteaa poliittisen järjestelmän tehokkuuden ja kehittymisen yhteydessä äänestämisen olevan tärkeää. Tehokkuuden tavoittelusta huolimatta Koivisto näkee silti kansalaisten autonomisuuden olevan tärkeä äänioikeuden kautta, eli pelkkien resurssien sijaan myös suomalaiset yhteiskunnan jäseninä ovat avain Suomen menestykseen.

Ulko- ja talouspolitiikan lisäksi voidaan lyhyesti analysoida yleisesti suomalaisuutta ja suomalaisen osaa yhteiskunnassa. Viimeisessä uudenvuodenpuheessa vuonna 1994 presidentti viittaa taloustieteilijä Gunnar Myrdalin näkemykseen elämisestä Pohjoismaissa:

Gunnar Myrdal sanoi aikanaan, että on lottovoitto syntyä Pohjolassa. Mekin olemme olleet ylpeitä päästessämme tähän kadehdittujen joukkoon. Sittenmin pohjoismainen hyvinvointimalli on joutunut vaikeuksiin, jolloin moni on tuntenut mielihyvää voidessaan pilkata Myrdalin iskulausetta.

Minusta asianlaita on niin kuin Myrdal sanoi. (Koivisto 1994a)

Koiviston mielestä siis ihmisen onnellisuuden tai menestyksen kannalta määrittävä tekijä on syntyä Pohjolaan. Burken pentadin kautta ihmistä määrittää syntyminen tietylle maantieteelliselle alueelle, eli voidaan puhua akti-toimija-ratiosta. Katkelman lopussa presidentti kieltää, etteivät hyvinvointivaltion vaikeudet kumoa Myrdalin ajatusta, eli dramatisesti taloudellinen tai yhteiskunnallinen kulissi ei rajaa kansalaista agenttina. Koiviston näkemyksestä ei kuitenkaan käy ilmi, onko ihmisen menestys ja onni mahdollinen niille, jotka eivät ole syntyneet Pohjolaan mutta esimerkiksi muuttavat sinne.

Presidentti pohtii myös lyhyesti yksilön ja ympäristön suhdetta:

Kun sanotaan, että ihmisen käyttäytymiseen vaikuttaa voimakkaasti se ympäristö, jossa hän elää, niin voitaisiin ajatella myös sillä tavalla, että jokainen meistä on osa kanssaihmisensä ympäristöä. (Koivisto 1989a)

Katkelmaa hallitsevat toimijan ja kulissin elementit, yksilö ja hänen ympäristönsä, joista jälkimmäinen on pentadisesti hallitseva. Koivisto tosin muistuttaa, että yksilö on toiselle osa ympäristöä. Tämä voidaan tulkita niin, että Koivisto toivoo kansalaisilta vastuullisuutta, jotta yksilön toiminta osana toisen yksilön ympäristöä ei vaikuttaisi häneen negatiivisesti. Wester-

nin johtajuusdiskurssien näkökulmasta ekojohtajuuden diskurssi on tässä katkelmassa vahvasti läsnä, kun Koivisto ajattelee yksilöä osana laajempaa kokonaisuutta ja liittyy siihen vastuullisuuden vaateen.

Ympäristö

Ekojohtajuuden diskurssiin liittyen Koiviston uudenvuodenpuheista voidaan nostaa esiin ympäristö. Puheenaiheena se ilmaantuu puheisiin vuonna 1987 ja on läsnä hänen kautensa loppuun asti, lukuun ottamatta vuoden 1991 puhetta. Presidentin ympäristöpuheen teeseinä ovat saastumisen ja kasvihuoneilmiön estäminen, mutta tilaa saavat myös luonnonvarojen riittävyys ja kasvun rajat (1988a, 1989a, 1994a). Viimeisessä uudenvuodenpuheessa Koiviston ympäristöpuhe keskittyy jälkimmäisiin aiheisiin eniten, ja hän maalaa tulevaisuudennäkymiä suhteellisen synkiksi:

Maailman väkiluvun kasvu jatkuu nopeana, syntyvyyden säännöstely on tehotonta. Kaikki maat, jotka siihen kykenevät, pyrkivät nostamaan **väestönsä elintasoja, parantamaan sen terveydentilaa ja kohottamaan keski-ikää.**

Ihmiskunnan lisääntyminen ja sen **kasvavat kulutustarpeet asettavat paineita luonnonvaroille ja uhkaavat luonnon tasapainoa.** (Koivisto 1994a)

Dramatistisesti siis Koivisto näkee luonnon kestävyys määrittävänä tekijänä ihmisen ja sen tarpeet, eli katkelma voidaan tulkita agentin ja kulissin ratioksi, toisin sanoen ihminen kulutustarpeineen on ”syypää” ympäristön tilaan. Presidentti kohdistaa huomionsa siis viime kädessä yksilöihin eikä esimerkiksi kapitalismiin välineen elementtinä.

Vaikka Koivisto toteaa maailman valtioiden sitoutuvan hillitsemään kulutuksen nousua, presidentti on myös pessimistinen sen suhteen, haluavatko valtiot luopua tavoitteistaan parantaa kansalaistensa elintasoja:

Rio de Janeirossa puolitoista vuotta sitten pidetyssä **ympäristökokouksessa maailman maat sitoutuivat toimiin** tämän kehityksen [kasvihuoneilmiön] hillitsemiseksi. Nämä toimenpiteet, jos niitä johdonmukaisesti toteutetaan, tulevat johtamaan kulutustason nousun hidastumiseen. On kuitenkin syytä olettaa, että **ajankohtaiset elintasopyrkimykset painavat vaakakupissa enemmän** kuin tulevaisuuden uhkakuvat. (Koivisto 1994a)

Kun kehitysmaat pyrkivät ja onnistuvat **pyrkimyksissään tehostaa taloudellista toimintaansa ja nostaa kulutustasoaan**, luonnontasapainon järkkymistähti kiihtyy. (Koivisto 1989a)

Katkelmissa korostuvat tarkoituksen elementit, eli kulutustason nousun hidastaminen mutta toisaalta valtioiden pyrkimys nostaa elintasoaan. Voidaan tulkita, että Koivisto toistaa ekojohtajuuden diskurssia painottaessaan kestävyuden ideaa luonnonvarojen ja kulutuksen suhteen.

Ympäristöpolitiikan johtamisen kannalta Koiviston puheissa toistuu kansainvälisen yhteistyön tärkeys (1988; 1989). Kansainvälisen yhteistoiminnan merkitystä presidentti selittää viittaamalla Tšernobylin ja Baselin ydinvoimalaonnettomuuksiin:

Menneen vuoden **pahat ympäristöonnettomuudet**, erityisesti Tšernobylissa ja Baselissa, osoittavat, minkä haavoittuvuuden tekninen kehitys tuo tullessaan ja **miten vähän valtakuntien rajat merkitsevät silloin, kun onnettomuuksien vaikutukset leviävät. Hyvinvointimme, terveytemme ja jopa elämämme on monen meille tuntemattoman henkilön kädessä. Siksi yhteisymmärrys, yhteistoiminta ja yhteisvastuu on välttämätöntä. Se on välttämätöntä kansallisesti ja se on välttämätöntä kansainvälisesti.** (1987)

Koiviston puhe ympäristöongelmien laadusta ja ratkaisemisen tavoista näyttäisi viittaavan vahvasti Westernin ekojohtajuuden diskurssiin. Koiviston ympäristöpuhe ilmentää eniten ekojohtajuuden diskurssia, kun presidentti ymmärtää Suomen valtiona olevan osa maailmanlaajuista ekosysteemiä ja ongelmien ratkaisujen vaativan globaalia yhteistyötä. Myös ekojohtajuudelle tyypillinen ekologisuuteen perustuva eettinen lähtökohta ilmenee puheessa, kun Koivisto esittää huolensa luonnonvarojen kestävydestä ja luonnon tasapainosta.

Koiviston uudenvuodenpuheet kokonaisuutena

Analyysin perusteella presidentti Koiviston uudenvuodenpuheista voidaan havaita kaikkia Westernin kuvaamia johtamiskursseja. Ne kuitenkin painottuvat eri politiikan sektoreille, eikä yksikään diskurssi dominoi tiettyä puheenaihetta vaan sitä pehmentää yleensä toinen diskurssi.

Ulkopolitiikan saralla presidentin puheet voidaan tulkita sekä messiaanista että terapeutista diskurssia edustavaksi. Näin siksi, että hän puhuu usein valtiojohdon tapaamisista, mikä viittaa messiaaniseen diskurssiin. Toisaalta nämä tapaamiset ja konferenssit voidaan tulkita ”klinikoina”, joiden tarkoituksena on eri osapuolet huomioimalla parantaa kansainvälistä tilannetta, jolloin johtamiskurssi muuttuu terapeuttisemmaksi. Kansalaisen rooli ulkopoliitikassa jää Koiviston puheissa ulkopoliittisen johdon seuraamiseksi, mikä viittaa messiaaniseen johtajuusdiskurssiin.

Koiviston talouspuhe on lähes kokonaan kontrolleridiskurssin dominoimaa. Puhe koostuu pentadisesti kulissin elementistä, eli taloudellisista näkymistä, ja sen hallinnasta. Suomi näytetään koneena, johon syötetään taloudellisia panoksia ja josta saadaan vastaavasti tuotoksia. Tätä tulkintaa vahvistaa havainto Koiviston runsaasta taloudellisten lukemien ja termien käytöstä. Koivisto puhuu välillä sekä työttömien että yleisesti suomalaisten potentiaalista ja sen hyödyntämisestä viitaten näin terapeutiseen diskurssiin. Kuitenkin presidentin puheista jää käsitys, että suomalaisten potentiaalin löytäminen tai aktivoiminen ei ole itsetarkoitus, vaan se palvelee taloudellisia päämääriä. Kansalaisten osaksi jää siis olla mahdollisimman hyödyllinen osa taloudellista järjestelmää, mikä viittaa vahvasti kontrolleridiskurssiin.

Koiviston ympäristöpuheet ilmentävät vahvasti ekojohtajuuden diskurssia, koska hän peräänkuuluttaa talouden kasvun rajoja ympäristön näkökulmasta ja katsoo ympäristöongelmia globaalista kontekstista. Kuitenkin talous- ja ympäristöpuheiden johtajuusdiskursseissa voidaan havaita ristiriitaa: siinä missä ympäristöasioissa Koivisto ilmentää ekojohtajuutta edellä mainituin havainnoin, Suomen taloutta käsittelevissä puheissa se on kontrolleridiskurssia. Suomen talouskysymykset ja -ongelmat pysyvät kansallisessa kontekstissa, eikä globaalia kontekstia huomioida kestävyyskäsitteen näkökulmasta. Globaaleihin ongelmiin vastataan siis kansainvälisellä yhteistyöllä, mutta Suomi tekee omaa rationaalista, Koiviston sanoin ”realistista”, talouspolitiikkaa, vaikuttipa se kansainvälisessä kontekstissa positiivisesti tai negatiivisesti.

5.2.2 Valtiopäivien avajaispuheet

Koiviston pitämistä valtiopäivien avajaispuheista voidaan tehdä samanlaisia havaintoja kuin uudenvuodenpuheista, kun tarkastellaan puheiden ulko- ja talouspoliittisia osuuksia. Ulkopoliittikka koostuu presidentin puheissa enimmäkseen valtioiden välisistä neuvotteluista ja niiden aikaansaannoksista (esim. Koivisto 1982b; 1985b; 1986b; 1989b). Myös luottamuksen käsite toistuu avajaispuheiden ulkopoliittisissa osuuksissa kuten uudenvuodenpuheissa (esim. Koivisto 1983b; 1984b; 1985b). Näin ollen molemmissa puhetyypeissä Koivisto toistaa ulkopoliitikassa samoja johtajuusdiskursseja, eli messiaanista ja terapeutista diskurssia.

Presidentin talouspoliittinen puhe on myös samanlaista kuin uudenvuodenpuheissa, eli hän kuvaa tarkasti talouden tilaa taloustieteellisin käsittein ja väliin korostaa taloudellisten realiteettien tiedostamisen tärkeyttä. Realismin peräänkuuluttamista tapahtuu esimerkiksi vuoden 1985 avajaisissa:

Monet asiat kaipaavat korjaamista ja parantamista. Usein on tällöin **kysymys rajallisten voimavarojen tarkoituksen- ja oikeudenmukaiseksi** koetusta käytöstä. Tässä suhteessa vuotuinen **tulo- ja menoarvio** on mitä tärkein asiakirja. (Koivisto 1985b)

Kontrolleridiskurssi ilmenee katkelman kulissi- ja väline-elementtien kautta. Rajalliset resurssit toimivat konemetaforan eastonilaisena ”syötteenä” ja budjetti byrokraattisena työkaluna talouspolitiikan tekemiseen.

Talouden realiteettien tunnustaminen korostuu erityisesti vuoden 1993 avajaispuheessa, jossa Koivisto käytännössä sanelee, mitä toimenpiteitä olisi tehtävä laman kääntämiseksi, kuten työttömyyskierteen katkaiseminen ja ”luopuminen paljosta sellaisesta mihin on totuttu”. Presidentti kuvaakin puhettaan lopuksi ”tylyksi”, mutta ei voi puhua ”ystävällisemmin” johtamatta kuulijoita harhaan. (Koivisto 1993) Tässä kohdin presidentti vaikuttaa ”jyrähtävän” arjen politiikan ”yläpuolisena” henkilönä, jolloin hän toisintaa messiaanista johtajuusdiskurssia. Tulkinta on osuva, kun huomioidaan puheen konteksti eli syvä 1990-luvun lama. Kriisien aikana yhteiskunnallinen tarve ”messiaaniselle” johtajalle on suuri, mikä selittää Koiviston tyyliä katkelmassa.

Avajaispuheiden talouspoliittinen johtajuus on siis samanlaista kuin uudenvuodenpuheissa, eli kontrolleridiskurssiin kuuluvaa. Presidentti kuitenkin joissain kohdin pehmentää puhettaan esimerkiksi muistuttamalla vuoden 1988 puheessaan, että hallituksen aluepolitiikan tarkoituksena on ”turvata kansalaiselle työtä, asunto ja peruspalvelut koko maassa” (Koivisto 1988b). Tämän perään Koivisto toteaa kokonaan asutun ja aktiivisesti käytetyn maan olevan ”valtakunnan etu” (1988b), mikä viittaa vahvasti terapeuttiseen johtamiskurssiin, jossa seuraajien hyvinvointi on tärkeää tavoitteiden saavuttamiseksi. Toisaalta presidentti vaatii samassa puheessa väestöltä ”omaa kiinnostusta ja aktiivisuutta” ja ”valmiutta uusien asioiden ja asenteiden omaksumiseen” (Koivisto 1988b). Koiviston suhtautuminen alueiden kehittämiseen on siis samanlaista kuin työttömyyteen, eli valtiovallan on puututtava siihen mutta kansalaisten itse on myös aktivoiduttava. Tämä viittaa edelleen vahvaan kontrolleridiskurssiin.

Avajaispuheista voidaan ulko- ja talouspolitiikan lisäksi analysoida kolmea laajaa aihepiiriä, joiden kautta voidaan tulkita Koiviston käyttämiä johtajuusdiskursseja. Aihepiirit voidaan nimetä ”kansanedustajat ja parlamentarismi”, ”hallitus ja hallinto” sekä ”presidentti-instituution muutos”.

Kansanedustajat ja parlamentarismi

Koivisto käy eduskuntavaalien jälkeisissä valtiopäivien avajaisissa keskustelua siitä, millaisia odotuksia vaalit asettavat kansanedustajille tai millainen vaalien tulos on politiikan tekemisen ja hallituksen muodostamisen kannalta. Tällöin voidaan tarkastella puheita toimija- ja toimijuuselementin näkökulmasta. Erityisesti vuoden 1983 avajaispuhe on analyysin arvoinen.

Vuoden 1983 avajaispuheessaan Koivisto, pohtiessaan vaaleissa tapahtunutta edustajien suurta vaihtuvuutta, liittää kansanedustajiin sellaisia ominaisuuksia kuin ”nuhteettomuus” ja ”tehtävien hoitaminen antaumuksella ja suurella taidolla”. (Koivisto 1983b) Kansanedustajaan liitetyt arvot ja tekemisen laatu näyttävät korkealentoisilta, mikä viittaa vahvasti messiaaniseen johtajuusdiskurssiin. Tulkintaa vahvistaa myös Koiviston oma rooli samassa puheessa. Hän kommentoi vaalitulosta aktiivisen seuraajan roolista:

Eduskunnan työtä varsin läheltä seuranneena minusta on varsin kiistatonta se, ettei valitsematta jääneiden, mutta ehdolla olleiden edellisen eduskunnan jäsenten ansioluettelossa ollut mitään sen kaltaista kielteistä, että heidän osaksensa tullut kannatuksen supistuminen olisi ollut siltä kannalta katsoen perusteltua.

Yhden opetuksen toivon menneen perille, koska minusta se opetus on ollut saatavissa jo pidemmän ajan kuluessa. Ei pidä ajatella, että sosiaalipoliittinen lainsäädäntö aikaansaa voittopuolisesti myönteistä palautetta äänestäjäkunnalta. (Koivisto 1983b)

Presidentti katkelman toimijana antaa kuvan itsestään opettajamaisena hahmona, joka jälkikäteen antaa palautetta kuulijoilleen eli eduskunnalle ja sen kansanedustajille. Opettajan hahmo voidaan tulkita messiasdiskurssin ilmentymäksi.

Toisaalta Koiviston puhe muuttuu pragmaattisemmaksi, kun hän puhuu eduskunnasta kokonaisuutena. Vuoden 1983 avajaispuheessa presidentti toteaa eduskunnan tärkeäksi tehtäväksi ”myötävaikuttaa uuden hallituksen aikaansaamiseen” (Koivisto 1983b). Tätä katkelmaa voidaan tulkita kontrolleridiskurssin ilmaisuksi, sillä Koivisto implikoi poliittisen järjestelmän olevan ”kone”, jonka funktion täyttämiseksi uuden eduskunnan on muodostettava hallitus.

Viimeisessä valtiopäivien avajaispuheessaan vuonna 1994 Koivisto mainitsee menneet eduskuntavaalit vain ohimennen, todeten niiden tuloksen ilmaisevan kansalaisten tyytymättömyyttä ”elinolosuhteittensa kehittymiseen”. Hän myös toteaa, ettei hallitus, joka on eduskunnan heijastus, ole suosittu sen tekemien menoleikkausten ja veronkorotusten takia. (Koivisto

1994b) Dramatistisesti Koiviston näkemys eduskunnasta muodostuu siis kansalaisten korostuneesta roolista, ja hallitus agenttina on taas määräytynyt kansalaisten aktista, eli tyytymättömyyden ilmaisusta vaaliosallistumisen kautta.

Kokonaisuutena Koiviston puheiden osuudet käydyistä vaaleista ovat toimijoiden hallitsemia. Niin kansalaiset äänestäjinä, kansanedustajaehdokkaat kuin puolueet hallitus- tai oppositio-puolueina määrittävät politiikan tekemisen edellytyksiä. Presidentin vaalipohdiskelun voidaan tulkita ilmaisevan messiaanista diskurssia, kun hän nostaa esille kansanedustajaehdokkaiden nuhteettomuuden ja hyvän ansioluettelon, jolloin hän korostaa selkeästi tiettyjä arvoja hyvässä ”kansanedustajuudessa”. Kielellisesti hän myös neuvoo, miten hallitusneuvotteluissa tulisi edetä, jolloin hänen puheessaan korostuu messiaaniselle johtajuudelle tyypillinen mentorointi.

Hallinto

Tutkimuksen kannalta mielenkiintoinen asiakokonaisuus liittyy hallintokoneiston laatuun ja ongelmiin, jotka Koivisto nostaa esille vuoden 1984 avajaispuheessaan. Presidentti pilkkoo asian kolmeen osaan. Ensiksi hän kuvaa hallinnon nykytilaa ja sen ongelmia. Toiseksi hän kertoo, mitä varten hallintokoneisto on olemassa, millainen on hyvä hallinto ja sen viranomaiset, ja lopuksi esittää toimia hallinnon kehittämiseksi. Hallintopuheen rakennetta mukaillessa voidaan analysoida neljän Burken elementin kautta: kulissin, päämäärän, toimijan ja välineen.

Kulissielementin näkökulmasta hallintoa toimijana määrittelee resurssien maailma. Koiviston mukaan hallinnon tehtävät ja voimavarat ovat laajentuneet, millä on ollut sekä myönteisiä että kielteisiä puolia. Toisaalta hallinto on ”pystynyt suoriutumaan tehtävistään epäilemättä tuloksellisemmin kuin ennen”, toisaalta sen on ”pelätty muodostuvan liian kalliiksi ja virkavaltaiseksi sekä etäännyvän kansalaisten ongelmista”. Myöhemmin presidentti toteaa, että ”taloudellisesti hyvinä aikoina hallintomme saattoi perustaa toimintansa voimavarojen jatkuvaan kasvuun”, mutta ”nyt ainoa järkevä vaihtoehto on säästäminen, tuottavuuden kohottaminen ja määrän sijasta laatuun keskittyvä uudistuspolitiikka”. (Koivisto 1984b) Resurssien korostaminen hallinnon mahdollistajana tai rajoittimena viittaa vahvasti kontrolleridiskurssiin.

Hallintopuheen päämääräelementti voidaan tiivistää Koiviston puheeseen hallinnon tarkoituksesta:

Hallinto on **kansalaisten tarpeita varten ja virkamiehet kansaa varten**. Tämä on syytä pitää jatkuvasti mielessä, vaikka hallintomme virkavaltaisuus lieneekin itsenäisyytemme aikana lieventynyt. Virkamieskoulutusta ja virkatyötä tulee kansanvaltaisessa maassa leimata **kansalaispalvelun henki**. (Koivisto 1984b)

Kansalaiset tarpeineen ovat selkeästi hallinnon päämäärä, joka määrittelee myös virkamiehiä toimijoina Koiviston vaatiessa heiltä ”kansalaispalvelun henkeä”. Katkelma voidaan tulkita terapeuttidiskurssia ilmentäväksi. Kansalaiset ovat ikään kuin ”asiakkaita” tarpeineen, joita virkamiehet ”palvelevat”. Koivisto ottaa myös etäisyyttä kontrolleridiskurssille tyypilliseen hierarkkisuuteen toteamalla hallinnon virkavaltaisuuden lieventyneen positiivisessa mielessä.

Tosin kontrolleridiskurssi palaa hallintopuheeseen, kun tarkastellaan sen toimijaelementtiä. Koivisto kuvaa hyvän hallinnon laatua siteeraamalla Urho Kekkosta:

Millaista on hyvä hallinto? Ensimmäinen virastovaltuutettu Urho Kekkonen määritteli sen näin: Hallinto on järjestettävä niin, että se on ”**metodisesti yksinkertainen, asiallisesti selvä, ajallisesti joutuista, kustannusten puolesta halpa, vaikutuksiltaan tehokas ja sellainen, että se ottaa huomioon kokonaisuuden edun**”. (Koivisto 1984b)

Kekkosen, ja siis Koiviston, hyvän hallinnon määritelmä ilmentää vahvasti kontrolleridiskursia. Määritelmässä korostuvat pyrkimys kustannustehokkuuteen, toiminnan rationalisointiin ja utilitaariseen ajatteluun. Tätä tulkintaa vahvistaa myös hallintopuheen väline-elementin tarkastelu puheen loppupuolella, kun presidentti esittää toimia hallinnon kehittämiseksi:

Viime vuosikymmenen taloudellisesti hyvinä aikoina hallintomme saattoi perustaa toimintansa voimavarojen jatkuvaan kasvuun. Nyt ainoa järkevä vaihtoehto on **säästäminen, tuottavuuden kohottaminen ja määrän sijasta laatuun keskittyvä uudistuspolitiikka**. Myös **tekniikan kehityksen tarjoamia mahdollisuuksia** on järkevästi ja hallitusti käytettävä hallinnon palvelukyvyn parantamiseen. (Koivisto 1984b)

Toistamiseen hallintopuheessa korostuu kontrolleridiskurssi, koska voimavarojen hallitseminen ja toiminnan järjeistäminen muun muassa uuden teknologian avulla on tyypillistä tälle diskurssille. Kokonaisuutena Koiviston puhe hallinnosta on siis kontrolleridiskurssin läpileikkaamaa, lukuun ottamatta sen käsitellessä kansalaisia hallinnon kohteena.

Presidentti-instituutio: vaalit, valtaoikeudet ja rooli hallitusneuvotteluissa

Koiviston avajaispuheet käsittelevät myös presidentti-instituution asemaa ja sitä, miten hän itse on ottanut osaa sisä- ja ulkopolitiikan hoitamiseen. Presidentti-instituution muuttaminen

ilmestyy avajaispuheisiin vuonna 1988 presidentin ottaessa kantaa silloisten presidentinvaalien muotoon. Hänen mukaansa käytetty vaalitapa, presidentin välittömän vaalin ja valitsijamiesvaalien yhdistelmä, oli aiheuttanut jonkin verran ”hämminkiä” (Koivisto 1988b). Tämän todettuaan hän kertoo hallituksen antavan esitykset sekä presidentinvaalien muuttamisesta kaksivaiheiseksi suoraksi kansanvaaliksi että presidentin valtaoikeuksien rajoittamisesta. Koivisto katsoo, että suora kansanvaali vahvistaisi presidentin valta-asemaa, jolloin valtaoikeuksia olisi tarkistettava. Tätä hän perustelee hallitusmuodolla:

On katsottu, että suora kansanvaali vahvistaisi presidentin asemaa suhteessa eduskuntaan. **Hallitusmuodon mukaan valtiovalta Suomessa kuuluu kansalle**, jota edustaa valtiopäiville kokoontunut eduskunta. **Eduskunnan** tulee olla poliittisen vallankäytön keskeisin elin Suomessa. Tämänkin vuoksi presidentin vaalitavan muuttamiseen tulisi liittää presidentin valtaoikeuksien rajoittaminen sekä presidentin uudelleenvalinnan rajoittaminen yhteen kertaan. (Koivisto 1988b)

Jos presidentin valitsemisessa mennään suoraan kansanvaaliin, sen on katsottu merkitsevän tasavallan presidentin aseman vahvistumista. Senkin takia on pidetty perusteltuna, että presidentin valtaoikeuksia rajoitetaan ja täsmennetään. **Hallituksen esityksellä tavoitellaan valtiojärjestyksemme parlamentaaristen piirteiden vahvistamista. Eduskunnan ja sen luottamusta nauttivan hallituksen asema ja toimintamahdollisuudet paranisivat ja presidentin valtaoikeudet johonkin mittaan supistuisivat.** (Koivisto 1989b)

Pentadisesti Koiviston puhe rakentuu agentin dominanssille, eli hallitusmuoto määrittää missä poliittinen valta Suomessa sijaitsee. Koska presidentti haluaa käytännössä jakaa valtaa eduskunnan kesken eikä keskittää sitä itselleen, katkelma voidaan tulkita ekojohtajuusdiskurssin ilmentymäksi. Koivisto peräänkuuluttaa myös uudistusten oikeanlaista säätämistä, jotta muutokset tulisivat voimaan ennen seuraavia presidentin vaaleja (Koivisto 1988b). Lainsäädäntötyön prosessimaisuuden korostaminen voi viitata kontrolleridiskurssiin, jolle on ominaista koheen metaforan käyttö.

Presidentti-instituution kannalta olennainen valtiojohtajuuden osa liittyy presidentin ja hallituksen välisiin valta-asemiin, joihin Koivisto ottaa kantaa muutaman otteeseen. Esimerkiksi presidentti ottaa kantaa eduskunnan hajottamisoikeuden edellytyksiin vuonna 1989:

Eduskunnan hajoitus on ratkaisu, jonka osalta olisi parempi, jos laissa olisivat annettuina ne poliittisen **kriisin tunnusmerkit**, joiden pitäisi olla näkyvissä, ennen kuin eduskunnan hajoittamiseen voitaisiin mennä. Kun tällaisia tunnusmerkkejä ei ole voitu määritellä tarvittavalla täsmällisyydellä ja riittävällä joustavuudella, on päädytty siihen, että hajoituspäätöksen kannalla tulisi olla myös pääministerin. (Koivisto 1989b)

Presidentti-instituution kannalta Koivisto katsoo siis, että koska eduskunnan hajottamista välineenä ei ole määritelty tilannetekijöiden kannalta riittävästi, hajotusoikeuden tulisi olla myös pääministerillä. Katkelma voidaan tulkita kontrolleridiskurssin ilmentymäksi, koska Koivisto haluaa selvät askelmerkit eduskunnan hajottamisen käynnistämiseksi.

Vuonna 1994 puheessaan presidentti ottaa eduskunnan hajottamisprosessin uudelleen esille. Hän toteaa, että valtiollisen järjestelmän toimivuus edellyttää, että hallitus voi tarvittaessa vetoa kansaan (Koivisto 1994b). Hän ei siis sanojensa mukaan halua myötävaikuttaa ajatuksen eduskunnan hajottamisen aloitteen siirtämistä eduskunnan puhemiehelle, koska se ei olisi ”realistinen vaihtoehto” (Koivisto 1994b). Kansaan vetoaminen aktina voidaan tulkita pyrkimyksenä vallan tasapainottamiseen eduskunnan ja hallituksen välillä, mikä voidaan tulkita ekojohtajuuden diskurssiksi.

Koivisto toisaalta myös torjuu ajatuksen, että presidentin ja pääministerin ollessa erimielisiä valtioneuvoston tai sen ministerin eron myöntämisestä asia jätettäisiin valtioneuvoston oikeuskanslerille, eli virkamiehelle. Hän toteaa hallituksen esityksen hyväksymisen vahvistavan eduskunnan luottamusta nauttivan pääministerin ja valtioneuvoston asemaa. Hän pidättäytyy tuomasta tämän enempiä kantaansa esille, mutta on kuitenkin valmis keskustelemaan tarvittaessa perustusvaliokunnan kanssa. (Koivisto 1989b) Voidaan tulkita, että Koivisto ottaa etäisyyttä kontrolleridiskurssiin sivuuttaessaan virkavaltaisen hallinnan, ja sen sijaan ilmentää enemmänkin ekojohtajuutta jakaessaan valtaa hallituksen kanssa.

Kysymys eduskunnan hajottamisesta sekä oikeudesta myöntää ero hallitukselle tai ministerille rakentuu Koiviston puheessa voimakkaasti parlamentarismien kehittämisen päämäärän ympärille, mitä hän korostaa myös edellä käsitellyn presidentin vaalitavan muuttamisen kohdalla. Tämän lisäksi hän kytkee asiaan myös käytännöllisiä kysymyksiä eduskunnan toimivuudesta, jolloin pentadisesti välineen elementti on vahvasti läsnä. Johtajuusdiskurssien näkökulmasta Koiviston puheet voidaan tulkita hyvin vahvasti ekojohtajuusdiskurssin ilmentymäksi, koska hän pyrkii jakamaan valtaa eduskunnan ja valtioneuvoston kanssa ja ottaa etäisyyttä hierarkiseen järjestykseen, jossa presidentti itse olisi ylimpänä. Toisaalta perustuslakien muutosten korostaminen lainsäädännöllisenä prosessina viittaa jossain määrin myös kontrolleridiskurssiin, koska sille on tyypillistä koneen metaforan implikointi.

Ulkopolitiikkaan liittyen Koivisto ottaa kantaa avajaispuheissaan myös presidentin asemaan ulkopoliittisena johtajana. Hän näkee ulkopoliittikan johtamisen olevan presidentin toimintaluetta:

Ulkopolitiikassa meidän on syytä pyrkiä yhtenäiseen esiintymiseen ja korostaa jatkuvuutta. Tämä antaa luontaisen toimintapohjan ulkopoliitikassa tasavallan presidentille. **Presidentti** valitaan pidemmäksi aikaa kuin mitä hallitukset tavallisesti toimivat. **Presidentti voi omistautua** erityisesti ulkopoliitiikan kysymyksiin, ja hänelle aukeavat maailmassa useammat ovet kuin pääministerille. (Koivisto 1994b)

Pentadisesti Koiviston näkemys ulkopoliitiikan johtamisesta rakentuu toimijan elementin vaaraan, eli presidentillä on enemmän aikaa keskittyä ulkopoliittisiin kysymyksiin kuin useammin vaihtuvilla hallituksilla, ja presidentillä on paremmat mahdollisuudet päästä eri ulkopoliittisten toimijoiden luokse kuin pääministerillä. Toisin sanoen kysymys ulkopoliittisesta johtajuudesta näkyy Koiviston puheessa presidentti-instituution parempina ominaisuuksina tehdä ulkopoliittikkaa. Tätä hän myös esitti edellä käsitellyissä uudenvuodenpuheissaan, kun hän totesi valtionjohtajien henkilökohtaisten suhteiden olevan olennainen osa luottamuksen ilmapiirin rakentamista, eli Koiviston puhe implikoi tässä kohdin sekä terapeutista että messiaanista johtajuusdiskurssia.

Toisaalta Koivisto jatkaa, ettei presidentin vetämä ulkopoliittikka ole parlamentarismin kanalta toivottavaa:

Mutta ulkopoliittinen päätöksenteko pitäisi saada **paremmin jäsentyneeksi ja järjestelmällisemmäksi**. Nykyisin sitä tapahtuu ulkoasiainhallinnon puitteissa liian paljon presidentin yleisen ulkopoliittisen toimivallan pohjalta. Parlamentarismissa järjestelmässä sen pitäisi tapahtua **enemmän hallituksen valvonnassa ja vastuulla**, erityisesti yhdentymiskehityskin huomioon ottaen, koska siellä ratkaistavilla asioilla on yleistä yhteiskuntapoliittista merkitystä aivan toisella tavalla kuin perinteisesti ulkopoliitiikan alaan kuuluviksi katsotuissa asioissa.

Presidentin ulkopoliittisen päätöksenteon muotoja tulisi kehittää siihen suuntaan, että **presidentti johtaisi ulkopoliittikkaa hallituksen kautta**.

Olen keskustellut sekä hallituksen – nykyisen ja sen edeltäjän – ulkoasiainvaliokunnan että koko hallituksen kanssa ulkopoliitiikan ajankohtaisista kysymyksistä **koettaen hakea tapaa, joka ankkuroisi tasavallan presidentin päätöksentekoa myös asiallisesti valtioneuvostossa tapahtuvaksi...**

Se, että minä en ole löytänyt luontevaa tapaa vähentää tasavallan presidentin-osuutta juoksevassa ulkopoliittisessa päätöksenteossa ja kääntää ulkoministeriö saamaan toimivaltuutensa valtioneuvostolta, ei tarkoita sitä, etteikö tähän suuntaan pitäisi pyrkiä menemään. (Koivisto 1994b)

Koiviston puhe ulkopoliitiikan johtamisesta kääntyy pentadien osien suhteen toimijakeskeisyydestä välineellisyyteen, eli siihen miten ulkopoliittikkaa tulisi johtaa: Koivisto tavoittelee jäsentynyttä ja järjestelmällistä päätöksentekoa, nimenomaan sen kytkemistä paremmin osaksi hallituksen toimintaa. Presidentin retoriikassa näkyy myös toimijaelementti negatiivisessa merkityksessä, sillä hän katsoo ulkopoliitiikan hoitamisen olevan nykyisin liian riippuvaista

presidentistä. Toisaalta hän ottaa etäisyyttä tähän näkemykseen toteamalla, että vaikka hän itse ei ole löytänyt ratkaisua ulkopoliittikan työnjakoon, on tavoite silti kannatettava.

Presidentin kannan ulkopoliittikan työnjaosta voidaan tulkita vastustavan Westernin messiaanista johtamiskurssia, sillä tälle diskurssille on ominaista johtajuuskeskeisyys. Sen sijaan Koiviston puhe ulkopoliittikan hoitamisesta näyttäisi ilmentävän enemmänkin ekojohtajuuden diskurssia, jolle johtajuuden jakaminen on ominaista. Kuitenkaan ulkopoliittisen vastuun jakaminen hallituksen ja presidentin välillä ei merkitse Koiviston pakoilevan vastuuta eli ilmentävän *laizzes faire* -johtamista, sillä hänen puheissaan korostuu kuitenkin halu ottaa osaa ulkopoliittikan hoitamiseen tasavertaisena toimijana.

Samassa puheessa Koivisto ottaa myös kantaa presidentin valtaoikeuksiin sisä- ja talouspolitiikassa:

Sisäpolitiikassa ei tasavallan presidentin pitäisi olla kovin aktiivinen: **Mehän elämme moniarvoisessa yhteiskunnassa.** On parempi, että **eri henkilöt edustavat erilaisia arvoja ja tavoitteita** ja sovittelevat niistä lähteviä pyrkimyksiä keskenään, kuin että tällainen punninta tulisi tapahtumaan yhden henkilön sisällä. On vain hyväksi, että presidentillä ei ole sen suurempia mahdollisuuksia – kuin on – puuttua sisä- ja erityisesti talouspolitiikan kysymyksiin. (Koivisto 1994b)

Presidentin näkemys aktiivisuudestaan, tai paremminkin passiivisuudestaan, sisäpolitiikassa rakentuu pentadisesti toisaalta kulissin eli moniarvoisen yhteiskunnan, toisaalta toimijoiden eli vallankäyttäjien varaan. Jälkimmäinen elementti pureutuu Koiviston näkemyksissä heidän substanssiinsa, eli moninaiisiin arvoihin ja tavoitteisiin. Tältä pohjalta hän siis katsoo, ettei sisä- tai talouspolitiikan pohdinta voi olla yhden henkilön, eli presidentin, harteilla. Koivisto lähestyy sisä- ja talouspolitiikkaa toimijan näkökulmasta: presidentti yksinään ei ole paras hoitamaan maan sisäisiä asioita, mutta monista arvoista ja tavoitteista koostuva parlamentti taas on.

Koivisto tekee tarkan erottelun ulko- ja sisäpolitiittisen johtamisen välillä: sisä- ja talouspolitiikka on jätettävä konsensushakuiselle parlamentille, kun taas ulkopoliittikassa presidentillä on paremmat resurssit ja ominaisuudet tämän hoitamiseen, mutta pelkästään presidenttiin nojaavaa ulkopoliittikkaa on vältettävä. Westernin johtajuusdiskurssien näkökulmasta presidentin puhe ulko- ja sisäpolitiittikan työnjaosta ilmaisee toisaalta messiaanista ja terapeutista diskursssia Koiviston korostaessa henkilökohtaisia suhteita ulkopoliittikassa, mutta toisaalta ekojohtajuuden diskurssia Koiviston ollessa myötämielinen ulkopoliittisen päätöksenteon jakamiseen.

Presidentin näkemys sisäpoliittisesta johtajuudesta edustaa myös jossain määrin ekojohtajuuden diskurssia hänen korostaessaan hallituksen arvojen ja tavoitteiden moninaisuutta sekä epäilleessään sisäpoliittisen vastuun antamista yhden henkilön käsiin. Organisaation moninaisuuden huomioiminen ja johtamisen jakaminen ovat Westernin mukaan juuri ekojohtajuuden tyypillisiä ominaisuuksia.

Toisaalta presidentti on valmis ottamaan kantaa sisäpoliittisiin kysymyksiin tarvittaessa. Vuoden 1986 valtiopäivien avajaispuheessaan hän ottaa kantaa loppiaisen ja helatorstain siirtämiseen kirkollisessa kalenterissa:

Tämän aamun lehdistä havaitsin **Teidän, Herra Puhemies**, todenneen, että eduskunta hyväksyessään valiokuntamietintöön perustuvan lain ei hyväksy sellaisenaan perusteluja muulta kuin niiltä osin, kuin ne otetaan eduskunnan vastaukseen. Se oli merkittävä havainto. **Olisitte vain saanut tehdä sen hiukan aikaisemmin.**

Kun arvioin eduskunnan toimia tässä vaiheessa, **minun on tietysti syytä valita sanani suurella huolella**, koska ei ole tietoa, **miten eduskunta kestää** sen toiminnan kriittisen tarkastelun. (Koivisto 1986b)

Dramatistisesti katkelma rakentuu pitkälti agentin ja aktin muodostamalle ratiolle: eduskunnan puhemies määrittää agenttina, tekikö hän Koiviston mukaan ratkaisunsa tarpeeksi ajoissa, ja eduskunta toimijana puolestaan määrittää, miten presidentin tulisi valita sanansa ottaessaan kantaa asiaan. Koiviston johtajuusdiskurssi voidaan tulkita messiaaniseksi, kun hän henkilökohtaisella arvovallallaan tulee eduskunnan ulkopuolelta opastamaan tai pikemminkin nuhtelevaan lainsäädäntöprosessia. Tulkintaa vahvistaa myös Koiviston ilmeinen närkästyminen tilanteeseen hänen todetessaan, että ”suuri vallankäyttö, mihin olen nyt kirkkolain osalta ollut pakotettu, käy ajan mittaan voimille” (Koivisto 1986b).

Presidentin johtajuuden näkökulmasta Koivisto ottaa avajaispuheissaan kantaa myös hallituksen muodostamiseen, koska hänellä on ollut siinä keskeinen asema. Vuonna 1991 hän kuvaa omaa osuuttaan Harri Holkerin sekä sivumennen Esko Ahon hallitusten muodostamisissa:

Annoin Harri Holkerille tehtäväksi selvittää **kaksi vaihtoehtoa**: ensiksi sen, joka toteutuikin, sekä tarvittaessa toiseksi porvarillisen hallituksen muodostamisen. Kuten olen julkisuudessa kertonut, **ei tämä järjestys sisältänyt minun puoleltani kannanottoa vaihtoehtojen suosituimmuuteen nähden.**

Julkisuudessa on toistuvasti väitetty, että minä olisin harjoittanut painostusta – voimakkaampiakin ilmaisuja on käytetty – saadakseni kohta paikkansa jättävän hallituksen kokoon ja siten syrjäyttänyt eduskunnan tahdon. Jos joku katsoo silloin joutuneensa painostuksen kohteeksi minun puoleltani tai minun nimissäni, pyydän siitä ilmoittamaan, että minäkin tietäisin.

Neljä vuotta sitten [1987] ilmoitin eduskuntaryhmien **edustajille pitäväni hallitusneuvottelut tiukassa ohjauksessani**, mitä he pitivät hyvänä asiana ja kertoivat kantansa myös silloin tuoreeltaan julkisuuteen. Tällä kerralla **minulla ei ole tällaiseen menettelyyn mitään nähtävissä olevaa syytä**. (Koivisto 1991b)

Katkelmasta käy ilmi Koiviston olevan keskeinen hahmo hallituksen muodostamisessa, tai nimenomaan ei ole: hän ei ole mielipiteineen toimijana vaikuttanut hallituskokoonpanon muodostamiseen, lukuun ottamatta vuotta 1987. Sen sijaan Holkerin etsimät vaihtoehdot, julkisuus, eduskuntaryhmien edustajat sekä epämääräiseksi jätetty painostusta kohdannut ”joku” ovat katkelmassa toimijoita, jotka ovat määritelleet sen, mitä Koivisto on tai ei ole tehnyt. Pentadisesti toimijaelementti on siis tekstissä hallitseva mutta kieltävässä muodossa. Johtamisen kannalta Koivisto ottaa etäisyyttä hallituksen muodostamiseen toimijana. Toisaalta Koivisto myöntää ottaneensa tiukan otteen vuoden 1987 hallituksen muodostamisesta, mutta hän perustelee tätä silloisten eduskuntaryhmien suostumuksella. Silloisessakin tilanteessa siis Koiviston osuus hallituksen muodostamisesta oli eduskuntaryhmistä riippuvainen, eli agentti elementtinä on edelleen hänen motiivinsa.

Westernin johtajuusdiskurssien näkökulmasta Koiviston johtajuus hallituksen muodostamisen prosessissa ei ole yksiselitteinen, sillä hän kieltää painostaneensa osapuolia ja samalla toteaa, ettei hänen tarvinnut vuonna 1991 ottaa ohjaksia käsiinsä hallitusneuvotteluissa. Presidentti yrittää ottaa siis etäisyyttä johtajana hallitusneuvotteluihin, eli hän koettaa väistää johtajakeskeiset kontrolleri- ja messiasdiskurssit. Toisaalta Koivisto sanojensa mukaan otti itse hallitusneuvottelut ohjaksiinsa, minkä eduskuntaryhmät hyväksyivät, eli tosiasiasa presidentin rooli hallitusneuvotteluissa oli johtajakeskeinen. Presidentin rooli voidaan tulkita tarkemmin messiaaniseksi, koska hän tulee puoluepolitiikan yläpuolelta ohjaamaan hallitusneuvotteluita.

Hallituksen muodostamisen ohella presidentti ottaa kantaa yleisesti tukeensa nimittämilleen hallituksille (1994b):

Olen katsonut välttämättömäksi tukea nimittämiäni hallituksia. Se pyrkimys on minusta hyvä ja kannatettava, että **sama hallitus jatkaa** – jos eduskunnan luottamusta riittää – koko vaalikauden. Vain siten maan **asioiden hoitoon saadaan riittävää pitkäjänteisyyttä, johdonmukaisuutta ja jatkuvuutta**. Nämä tavoitteet ovat sitä tärkeämpiä, **mitä vaativampia ovat maan kannalta hallituksen hoidettavana olevat asiat**.

Katkelma rakentuu välineen ja kulissin elementtien pohjalle. Maan asioiden hoitamisen tapa välineenä sekä tilannetekijät kulissina nousevat politiikan tekemisen kannalta tärkeimmiksi tekijöiksi, joiden takaamiseksi Koiviston on tuettava hallitusta istuakseen kokonaisen kauden.

Tässä valossa katkelmaa voidaan tulkita kontrolleridiskurssin ilmentymäksi, eli politiikan tekemisen on oltava rationaalista ja suunniteltua tilannetekijät huomioiden.

5.2.3 Koiviston puheet kokonaisuutena

Koiviston puheissa ilmenevät Westernin johtajuusdiskurssit vaihtelevat hyvin paljon eri aihealueiden välillä, mutta merkillepantavaa on, etteivät yksittäisestä puheenaiheesta tulkitut diskurssit vaihtele kuitenkaan uudenvuoden- ja avajaispuheiden välillä merkittävästi. Toisin sanoen Koiviston puheenaiheita leikkaavat samanlaiset johtajuusdiskurssit riippumatta siitä, kenelle puhe on osoitettu ja mikä on puheen funktio.

Ulkopolitiikan pentadisessa analyysissä korostuvat toimijan ja välineen elementit, eli Koivisto ja muun maailman johtajat tapaamisineen ja neuvotteluineen sekä luottamus välineenä ovat ulkopoliittikan perustavia tekijöitä. Tällöin ulkopoliittikka näyttäytyy Koiviston ajattelussa hyvin henkilökeskeisenä ja toisaalta henkilökemiaa korostavana, jolloin hänen ulkopoliittinen johtajuutensa voidaan tulkita pitkälti messiaanisen ja terapeuttisen johtamiskurssin ilmentymäksi. Toisaalta myös kontrolleridiskurssia on havaittavissa, kun presidentti korostaa neuvotteluiden päämääriä, eli ulkopoliittikka on paikoitellen myös tulostavoitteellista.

Talouden osalta Koiviston puheissa kulissin elementti, eli taloustilanteen kuvaukset ja talouden kehitystä kuvaavien käsitteiden mittareiden käyttö, on hallitseva lähes koko aineiston osalta. Taloudellisten realiteettien tunnustaminen ja järkevän talouspolitiikan vaatiminen viittaavat vahvasti kontrolleridiskurssin läsnäoloon, koska talouselämä näyttäytyy tällöin ”koneena”. Myös messiaaninen johtajuusdiskurssi on läsnä paikoitellen, kun presidentti tulee ”politiikan yläpuolelta” entisinä pankkimiehenä neuvomaan ja lukemaan talouden madonlukuja kansalaisille ja eduskunnalle. Presidentti pehmentää välillä talouspuhettaan huomioidamalla kansalaisten ahdinkoa esimerkiksi työttömyyden kohdalla, mikä viittaa terapeuttiseen diskurssiin, mutta hän perää myös kansalaisilta aktiivisuutta. Tämä havainto vahvistaa edelleen kontrolleridiskurssin hallitsevuutta.

Koiviston talouspuheiden kontrolleridiskurssia haastaa kuitenkin ympäristöaiheissa ilmenevä ekojohtajuusdiskurssi. Hän kantaa huolta ympäristön kestävyuden ja elintason kohottamisen ristiriidasta. Toisaalta tämä jää muuta maailmaa koskevaksi seikaksi, kun taas kotimaan talouden ytimenä tulisi olla talouskasvu ja terve valtiontalous. Ekojohtajuus näkyy siis vain globaalilla tasolla, mutta sitä ei uloteta Suomeen itseensä.

Toisaalta ekojohtajuuden diskurssi ilmenee erityisen usein Koiviston parlamentarismia ja presidentti-instituutiota koskevissa puheissa. Hänen kantava teemansa on vallan jakaminen eduskunnan ja hallituksen kanssa, mitä voi pitää ekojohtajuuteen viittaavana merkinä. Kontrolleri- ja messiasdiskurssi ilmenevät näissä puheenaiheissa yleensä hallituksen muodostamisen yhteydessä.

Koiviston viedessä puheissaan vallankäytön toteuttamisen tasolle, eli hallintoon, johtajuusdiskurssi muuttuu kontrolleridiskurssiksi. Hallintopuhetta ohjaavat resurssit ja tehokkuuden tavoittelu, mikä on tälle diskurssille ominaista. Vain yksittäinen mainintavirkamiehistä kansanpalvelijoina viittaa terapeuttiseen diskurssiin, eli kontrolleridiskurssi on edelleen hallitseva.

5.3 Tarja Halonen

5.3.1 Uudenvuodenpuheet

Halosen puheista voidaan erottaa muutamia isoja aihekokonaisuuksia, joita analysoimalla voidaan saada kuva hänen johtajuuskäsityksistään. Analyysi voidaan pilkkoa ulko- ja talouspoliittiseen johtamiseen sekä kansalaisen rooliin. Erityisinä aiheina ovat myös ympäristö ja globaalit ongelmat.

Talouspoliittinen johtaminen ja kansalaisen osa

Kuten Koivistonkin, myös Halosen talouspuhe perustuu pentadisesti kulissielementin käyttöön, eli pääasiassa kuvaamalla talouden tilaa esimerkiksi korkotason, tuottavuuden, kilpailukyvyyn ja työllisyyden käsittein. Merkittävä ero Koiviston ja Halosen talouspuheissa nähdään kuitenkin tarkastelemalla puheiden päämääräelementtiä. Siinä missä Koiviston puheissa talouden kehitykselle ei ole erityistä päämäärää tai se näyttäytyy itsetarkoituksena, Halonen taas näkee talouskasvun olevan vain työkalu:

Meidän pitää olla sitkeitä ja kauaskatseisia. Hyvistä tuloksista huolimatta Suomessa on myös haasteita. **Talouskasvu ja hyvinvointi on jaettava** sosiaalisesti ja alueellisesti oikeudenmukaisesti. Näin sijoitamme sekä yhteiseen tulevaisuuteemme että kunnioitamme vanhempien sukupolvien perintöä ja ponnisteluja. Se on **hyvinvointimme elinehto**. (Halonen 2001a)

Pohjoismaisessa hyvinvointiyhteiskunnassamme on tavoitteena pitää kaikista huolta Väestön ikärakenteen muuttumisen myötä terveydenhoidon kustannukset ja eläkemenot kasvavat. **Hyvinvointiyhteiskunnan rahoitus pohjan turvaaminen edellyttää vahvaa kansantaloutta**. (Halonen 2003a).

On toimittava siten, etteivät taloudellisen kehityksen hidastumisen seuraukset kohdennu raskaimmin heikoimmassa asemassa oleviin ihmisiin. **Aktiivinen talouspolitiikka tarvitsee tuekseen tehokasta koulutus-, työllisyys- ja sosiaalipolitiikkaa.** Samoin pitää panostaa uuteen osaamiseen – teknologisiin ja toiminnallisiin innovaatioihin. **Tavoitteena on oltava koko väestön hyvinvointi.** (Halonen 2009a)

Taloukasvulla voidaan luoda edellytyksiä hyvinvoinnin lisäämiseen. Sen on kuitenkin oltava ekologisesti ja sosiaalisesti kestävä kehityksen mukaista. (Halonen 2009a)

Pentadisesti Halosen talouspuheessa hyvinvoinnin turvaaminen näyttäytyy päämäärän elementtinä, ja taloukasvu itsessään jää enemmänkin sille alisteiseksi välineeksi. Edelleen hän myös rajoittaa tätä elementtiä aktilla, eli vaatimalla hyvinvoinnin ja kasvun jakoa. Taloukasvu on siis Halosen puheissa hyvä, ellei peräti välttämätön, renki, mutta huono isäntä. Päämääräelementin näkökulmasta presidentin talouspuhetta ei voi siis pitää kontrolleridiskurssin ilmentymänä, koska siitä puuttuu tehokkuuden vaatimus, numeroilla hallitseminen ja konemetaforan käyttö.

Samalla hän monissa kohdin huomauttaa, että taloukasvusta huolimatta hyvinvointi- ja tuoterot ovat päässeet kasvamaan (Halonen 2002a; 2008a). Presidentin mukaan se on ”sijoittamista yhteiseen tulevaisuuteemme” (2001a), kuten myös koulutukseen, terveydenhuoltoon, sosiaaliturvaan ja ympäristöön sijoitus on ”yhteisen hyvinvointimme turvaamista” (2006a). Halonen näkee ”sosiaalisen eheyden ja taloudellisen vahvuuden” toisistaan riippuvaisina (2008a). Hyvinvoinnin korostaminen viittaa vahvasti terapeutin diskurssin läsnäoloon.

Tulkintaa voidaan vahvistaa tarkastelemalla talouspuheen väline-elementtiä. Halosella toistuu usein oletta, että globaalissa taloudessa pärjääminen ja menestyminen on luonteeltaan kilpailua (esim. Halonen 2001a, 2002a, 2006a). Tähän hän liittyy välineen elementtinä ”kilpailukyvyyn”, jonka perustana Halonen näkee ”poliittisen ja sosiaalisen vakauden” ja ”taidon toimia yhdessä” (2001a), pohjoismaisen hyvinvointiyhteiskunnan (2002a, 2012a) sekä sosiaaliset turvaverkostot (2004a). Tämä vahvistaa tulkintaa, että hyvinvointiyhteiskunnan ylläpito on Halosen talouspoliittinen päämäärä eikä taloukasvu itsessään, eli Halonen käyttää tässä kohdin terapeutin diskurssia.

Presidentti myös esittää tarkempia toimia kilpailukyvyyn takaamiseksi. Halonen näkee, että Suomi pienenä maana voi kilpailla vain ”laadulla”, johon tarvitaan ”osaamista ja luovuutta” (2007a). Hänen toistuva puheenaiheensa onkin koulutukseen, tieteeseen ja innovaatioihin panostaminen (esim. Halonen 2001a, 2003a, 2004a, 2006a, 2009a, 2010a). Aktina koulutuksen

ja tieteen vahvistaminen viittaa vahvasti terapeuttisen johtajuusdiskurssin läsnäoloon, sillä kyse on tällöin kansalaisten potentiaalın avaamisesta, mikä on tyypillistä terapeuttidiskurssille. Voidaan tosin argumentoida, että koulutukseen satsaaminen on vain kylmän rationaalista laskelmointia kilpailukyvyın vahvistamiseksi. Presidentti toteaa itse, että tieteeseen ja tutkimukseen panostaminen mahdollistaa ”kansakunnan kaikkien kykyjen hyödyntämisen” (Halonen 2001a).

Tämä tulkinta menettää kuitenkin voimaansa, kun tarkastellaan koulutus- ja laajemmin talouspuheen toimijaelementtiä eli kansalaisia niiden kohteena ja osana. Koulutukseen liittyen Halonen nostaa esille useaan kertaan elinikäisen oppimisen käsitteen (Halonen 2004a, 2006a, 2007a), eli kansalaisen mahdollisuuden kouluttautua ja päivittää osaamistaan työelämään siirtymisen jälkeenkin. Tämä voidaan tulkita edellä mainituksi ”kaikkien kykyjen hyödyntämiseksi”, mutta presidentti myös perustelee taitojen ylläpitämisen parantavan ”tulosten lisäksi myös työviihtyvyyttä” (Halonen 2006a) ja yleisesti ”tiedon luovan laatua elämään kaikenikäisille ihmisille” (Halonen 2009a). Nämä huomiot viittaavat terapeuttiseen diskurssiin, kun Halonen korostaa elinikäisen oppimisen laadullisia hyötyjä työllisen kannalta. Tuloksellisuus ja työviihtyvyys eivät ole myöskään ristiriidassa, koska terapeuttisessa diskurssissa tulosten taakkeena nähdään seuraajiin panostaminen.

Kansalaisen osa voidaan tulkita terapeuttiseksi myös laajemmin talouspuheessa. Halosen viesti on, että kansalainen on enemmän kuin työpanoksensa työelämän jäsenenä. Vaikka hän toteaa Koiviston tavoin, että työelämä vaatii joustavuutta työntekijän osalta, presidentti jatkaa ihmisen olevan kuitenkin keskiössä tarpeineen työ- ja perhe-elämän sovittamiseksi (Halonen 2004a). Edelleen hän varoittaa arvottamasta ihmisiä vain taloudellisen merkityksen perusteella ja painottaa jokaisen ihmisarvoa ja oikeutta arvokkaaseen elämään (Halonen 2011a). Toisin kuin kontrolleridiskurssissa, jossa työntekijä nähdään vaihdettavissa olevana koneiston osana, Halosen talouspuheessa työntekijä on terapeuttidiskurssille tyypillinen ”asiakas”, jonka tarpeet huomioimalla voidaan laukaista hänen sisäinen potentiaalinsa. ”Koneen osa” -metaforaa vastaan puhuu myös se, että presidentti toteaa mahdollisuuden työntekoon hyvän elämän osana (Halonen 2001a) ja perusoikeutena (Halonen 2003a), eli työntekijä ei saisi olla noin vain vaihdettavissa.

Erikseen on myös mainittava vuoden 2005 uudenvuodenpuhe, joka käsittelee pelkästään tapainpäivän 2004 Kaakkois-Aasian tsunamia:

Kansalaiset, haluan toistaa suruvalitteluni **uhrien omaisille ja läheisille**. Osoitan myös **myötätuntoni** loukkaantuneille ja niille, jotka eivät tiedä läheistensä kohtaloa. **Te ette ole yksin**. Surunne ja huolenne on meidän kaikkien yhteinen. Me haluamme **olla teidän tukenanne** nyt ja tulevaisuudessa. (Halonen 2005a)

Katkelma rakentuu vahvasti toimijan ja aktin (myötätunnon osoitus) ratiolle, eli tsunamin uhrien ja heidän läheistensä hyvinvointi on puheessa ensisijaisessa asemassa, mikä vaatii myötätunnon osoitusta ja surunvalitteluja. Tämä on selkeä terapeutin diskurssin ilmentymä, kun hyvinvointi asetetaan kansalaisen peruslähtökohdaksi.

Kansainväliset suhteet ja globaali maailma

Halosen johtajuuskäsitys ulkopoliitikassa on jossain määrin verrattavissa Koiviston puheisiin. Molemmista käydään läpi, että ulkosuhteet ovat kunnossa (esim. Halonen 2004a, 2007a, 2011a) ja mainitaan muutamia valtiotason vierailuja (Halonen 2001a, 2002a, 2006a). Nämä seikat jäävät kuitenkin vain yksittäisiksi maininnoiksi Halosella, mutta niiden perusteella voidaan tehdä pieni havainto messiaanista diskurssista. Presidentti nimittäin kertoo nämä asiat minämuodossa (esim. Halonen 2006a, 2007a). Pentadisesti Halosen puheessa kulissielementin, hyvien kansainvälisten suhteiden, takeena toimii toimijaelementti, eli presidentti itse. Hän käyttää arvovaltaansa toimiessaan hyvän ulkopoliitiikan ”todistajana”, mikä viittaa jonkin verran messiaaniseen johtajuusdiskurssiin. Toisaalta tulkinnan heikkoutena on tällaisen puheen vähäisyys.

Ulkopoliittikapuheen messiaanisen diskurssin tulkintaa heikentää edelleen se, kun tarkastellaan ulkopoliittikkaa ja kahdenvälisiä suhteita laajemmin. Myös Halonen itse muistuttaa, että Suomi on aktiivinen jäsen eurooppalaisissa ja maailmanlaajuisissa järjestöissä (Halonen 2006a). Pentadisesti hänen ulkopoliittisen puheensa läpileikkaavin elementti on kulissi, eli Euroopan unioni ja YK ovat ulkopoliitiikan tekemisen paikkoja, joissa Suomi on ja on oltava mukana. Kansainvälisen areenan monenkeskisyyden korostaminen ilmentää ekojohtajuuden diskurssia, eli lähtökohtana on maailman moninapaisuuden ja keskinäisriippuvuuden tunnistaminen. On huomattava, että Halosen puheiden aikakautta kontekstoi kiihtyvä globalisaatio sekä syventyvä ja laajentuva EU, kun taas Koiviston puheiden on otettava huomioon kylmän sodan maailma ja neuvostosuhteet.

Pentadisesti Halosen puhetta Euroopan unionista voidaan tarkastella kahdella tavalla. Kun tarkastellaan unionia päämääräelementin kautta, huomataan Halosen painottavan EU:n tarkoitusta kansalaisten näkökulmasta. Hänelle EU:n menestys riippuu sen kyvystä ”parantaa ihmisten arkea” (Halonen 2001a), ja sen uudistaminen esimerkiksi perussopimuksin pyrkii vastaamaan kansalaisten tarpeisiin ja toiveisiin (Halonen 2003a, 2004a). Kyky toimia kansalaisten hyväksi painottuu Halosen puheissa edelleen hänen muistuttaessaan, että EU:n on ”omalla toiminnallaan hankittava ja säilytettävä kansalaisten tuki ja luottamus” (Halonen 2001a). Johtamiskursseja tulkiten kansalaiset voidaan nähdä terapeuttidiskurssille tyypillisinä ”asiakaina”, joiden tarpeet pitää täyttää.

Halonen toivoo myös, että Lissabonin sopimuksen myötä “unionissa voitaisiin keskittyä enemmän sisältökysymyksiin” (2010a). Sisällölliset kysymykset voidaan tiivistää esimerkiksi presidentin ennakkoon esittämiin Suomen EU-puheenjohtajakauden tavoitteisiin, jotka ovat ”turvallisuus, talouskasvu, työllisyys, sosiaalinen oikeudenmukaisuus sekä ihmisten ja ympäristön hyvinvointi” (Halonen 2006a). Koska tavoitteet koskevat suurimmilta osin kansalaisia, voidaan näin EU:n sisältöpuolen tulkita ilmentävän terapeutista diskurssia.

Jos taas analysoidaan EU:ta toimijaelementtinä, huomataan presidentin käsittävän unionin ja laajemmin Euroopan ”arvoyhteisönä” (Halonen 2002a, 2006a). Esimerkiksi Halonen kuvaa Suomen kuuluvan pohjoismaiseen perheeseen, jossa arvot ovat samat, vaikka käytännöt saattavat vaihdella (Halonen 2001a). Hän kuvaa Venäjää maaksi, joka integroituu Eurooppaan (2001a, 2002a) ja jolla on ”voimakas halu kehittyä eurooppalaisena valtiona” (2001a). Suomen tulisi tukea Viroa vahvistaessaan asemaansa ”Euroopan kansojen perheessä” (2002a). Presidentin painottaessa EU:ta ja laajemmin Eurooppaa nimenomaan arvoista rakentuvana yhteisönä, viittaa se vahvasti messiaanisen johtamiskurssin läsnäoloon, jossa arvoilla johtaminen on keskeinen elementti. Venäjästä ja Virosta tulee tässä diskurssissa ikään kuin ”opetuslapsia”, joiden tulisi ”kehittyä” eurooppalaisiksi ja liittyä mukaan tähän metaforiseen ”perheeseen”.

Arvoilla ja yhdessä tekeminen

Vaikka Halosen uudenvuodenpuheissa havaittiin erilaisia Westernin johtamiskursseja eri politiikan sektoreilla, uudenvuodenpuheista voidaan kokonaisuutena havaita ekojohtajuus ylivoimaisesti hallitsevana diskurssina, kun tarkastellaan pentadin väline- ja kulissielementtiä puheissa.

Jos arvot käsitetään välineenä, eli politiikkatoimien ohjenuorina, huomataan niiden olevan läsnä Halosen puheissa aiheessa kuin aiheessa. Tämä havaittiin analysoitaessa talous- ja ulkopolitiikkaa, jossa toistuvasti Halonen peräänkuuluttaa oikeudenmukaisuutta, tasa-arvoa, demokratiaa sekä sosiaalisesti ja ympäristön kannalta kestäväää talouskasvua. Hän kyseenalaistaa talouskasvun itseisarvona ja on kriittinen tulo- ja hyvinvointierojen suhteen. Laadultaan presidentin esittämät arvot saavat globaaleja mittasuhteita. Ne koskevat niin suomalaista työtöntä kuin kehitysmaan nälkiintynyttä. Selvin havainto Halosen ekojohtajuudesta arvojen näkökulmasta voidaan nähdä vuoden 2007 uudenvuodenpuheessa, jossa talouselämä toimijaelementtinä alistuu välineenä toimivalle arvopohjalle:

Suomi ei voi olla maailman asioiden suhteen sivustaseuraaja. **Oikeudenmukainen globaalitalous** edellyttää **yhteisiä arvoja, globaalia etiikkaa**. Suomi on ja sen pitää olla omalta osaltaan rakentamassa oikeudenmukaisempaa maailmaa. Tämä on moraalisesti oikein ja samalla se on omien etujemme mukaista. (Halonen 2007a)

Toinen väline-elementti, joka toistuu jatkuvasti Halosen uudenvuodenpuheissa, on ”yhteistyö”. Se ja yleisesti ”yhdessä tekeminen” on presidentin puheissaan jatkuvasti vaatima ratkaisukeino poliittisiin ongelmiin, kuten vuoden 2008 finanssikriisin ongelmiin, globaaliin köyhyysongelmaan tai vuoden 2005 tsunamin jälkihoitoon. Yhteistyön korostaminen viittaa sekin vahvasti ekojohtajuusdiskurssiin, jossa organisaation moninapaisuuden takia korostetaan johtamisen jakamista.

Kulissielementtiä tarkasteltaessa Halonen näkee maailman yhteen kietoutuneena verkostona:

Maailma on aikaisempaa **avoimempi ja me olemme entistä riippuvaisempia toinen toisistamme**. Muuttoliike Suomesta ja Suomeen jatkuu. Yhteiskuntamme muuttuu ja **kulttuurillinen monimuotoisuus lisääntyy. Mekin muutumme**. Samalla opimme kuitenkin arvostamaan omaa kulttuurillista ainutlaatuisuuttamme. Jokaisella on oikeus olla ylpeä kulttuuristaan, mutta suoda se myös toiselle. (Halonen 2001a)

Syyskuun tapahtumat ovat saaneet ihmiset miettimään eri puolilla maailmaa myös Suomessa oman elämänsä turvallisuutta. **Suomi on pienenä maana aina ollut riippuvainen kansainvälisestä vuorovaikutuksesta**. Me olemme oman turvallisuutemme takaamisessa **luottaneet enemmän kansainväliseen yhteistyöhön kuin asevoimaan...** (Halonen 2002a)

Globalisaatiokehityksen myötä valtiot ovat yhä enemmän toisistaan riippuvaisia. Suuretkaan **valtiot eivät voi yksin taata kansalaistensa turvallisuutta**. (Halonen 2003a)

Kansainvälistymisen myötä osa yrityksistämme kasvaa ja siirtää toimintonsa ulkomaille. Toivon, että nämä yritykset säilyttäisivät kuitenkin vahvat siteet

Suomeen ja olisivat kanssamme vahvistamassa kansainvälistä kumppanuutta ja yhteistyöverkostoa. (Halonen 2006a)

Pentadisesti otteiden ratio on globaalin, keskinäisriippuvaisuuksiin perustuvan maailman kullisin elementin hallitsevuus suhteessa muihin elementteihin; Suomen identiteetti toimijana on riippuvainen globalisaation mahdollistamasta muuttoliikkeestä, pienten ja suurtenkin valtioiden turvallisuuspolitiikka aktina on sidonnainen maailman keskinäisriippuvuuteen, ja yritysten kansainvälisyysstrategiat välineenä ovat seurausta kansainvälistyneestä maailmasta.

Koska globaali, verkottunut ja keskinäisriippuvaisuuksiin perustuva maailmankuva on näin hallitseva kullisin elementti, vahvistuu tulkinta Halosesta ekojohtajuusdiskurssin käyttäjänä.

Kokonaisuutena Halosen uudenvuodenpuheet ovat ekojohtajuusdiskurssin läpileikkaamia. Tämä havainto ei kuitenkaan kumoa eri politiikkasektoreista tehtyjä diskurssihavaintoja, kun huomioidaan ekojohtajuuden olevan johtamisen metadiskurssi, joka leikkaa kaikkea tekstiä mutta antaa tilaa muillekin.

5.3.2 Valtiopäivien avajaispuheet

Kuten Koivistonkin kohdalla, myös Halosen pitämistä valtiopäivien avajaispuheista voidaan tehdä samoja tulkintoja kuin hänen uudenvuodenpuheistaan. Avajaispuheita kokonaisuutena leimaa yhteistyö välineen elementtinä:

Perustuslain kirjaimen ja hengen noudattaminen edellyttää ylimpien valtioelinten edustajien olevan lujia ja laillisia, mutta myös **yhteistyökykyisiä**. Olen osaltani valmis ilmoittamaan jo nyt haluni hyvään **yhteistyöhön eduskunnan valitseman pääministerin ja eduskunnan luottamusta nauttivan hallituksen kanssa**. (Halonen 2003b)

Viime valtiopäivien avajaisissa korostin **ylimpien valtioelinten yhteistyökykyä**. Tässä yhteydessä voin todeta yhteistyön pääministeri Vanhasen ja hänen hallituksensa kanssa sujuneen kaikkienensa hyvin. Pidän tärkeänä myös tasavallan **presidentin ja kansanedustajien välistä yhteydenpitoa**. (Halonen 2004b)

Arvoisa puhemies! Yhteisten haasteiden ratkaiseminen ja yhteisten uhkien torjuminen edellyttävät tehokasta **monenkeskistä kansainvälistä yhteistoimintaa**. Yhdistyneet kansakunnat on kansainvälisen kehityksen ja turvallisuuden edistämisen kannalta ainutlaatuinen ja korvaamaton järjestö. (Halonen 2005b)

Keskellä talvisotaa, yli 70 vuotta sitten, solmittiin työmarkkinajärjestöjen tammi-kuun kihlaus. Se oli signaali ulkopuoliselle maailmalle Suomen kansan yhtenäisyydestä. Samalla se loi myös pohjaa vuosikymmeniä jatkuneelle sopimustyhteistyölle. **Sopiminen on mahdollistanut hyvinvoinnin vakaan ja pitkäjänteen**

kehittämisen. Sitä tarvitaan edelleen ihmisen ja luonnon kestävän kehityksen turvaamiseksi tässä globaalissa maailmassa. Sopimisen muodot voivat muuttua, mutta **luottamuksen säilyminen edellyttää** yhteiskunnan päättäjien ja eri osapuolten **yhteistä tahtoa ja yhteisiä toimia.** (Halonen 2010b)

Aihepiiristä riippumatta Halosen politiikan *modus operandi* on siis yhdessä tekeminen, jolla on selkeät tavoitteet. Avajaispuheissa sopimisen tavoitteet eivät kuitenkaan ilmene kontrolle-ridiskurssille tyypillisenä ”tuotosten” korostamisena vaan yleisesti esimerkiksi hyvinvointina tai turvallisuutena. Väline-elementin näkökulmasta Halosen avajaispuheet voidaan katsoa ekojohtajuuden diskurssiin kuuluviksi, kun yhteistyö tulkitaan sille tyypilliseksi ”jaetuksi johtajuudeksi”.

Ekojohtajuus ilmenee puheissa myös silloin, kun tarkastellaan presidentin puheita kulis-sielementin näkökulmasta:

Euroopan tulevaisuus on monikulttuurinen. Samalla sen tulee olla lujasti de-mokratiaan, ihmisoikeuksiin, oikeusvaltioperiaatteeseen ja sosiaaliseen oikeuden-mukaisuuteen rakentuva. Ihmisten muuttaminen unionin sisällä ja kolmansista maista unionin jäsenmaihin tulee jatkumaan. Meidän on saatava **maahanmuu-tolle yhteiset säännöt**, kuten jo Tampereen huippukokouksessa päätettiin. (Halo-nen 2002b)

Arvoisa puhemies! Suomi ja muut Pohjoismaat ovat perinteisesti **vahvan kansa-laisyhteiskunnan maita.** Pohjoismainen hyvinvointiyhteiskunta perustuu valistu-neeseen kansalaismielipiteeseen, joka ottaa huomioon eri väestöryhmien ja suku-polvien tarpeet. Tämä on ollut erittäin tärkeää luotaessa sukupolvien yli ulottuvaa **sosiaalista oikeudenmukaisuutta ja tietoyhteiskuntaa.** Yhteisvastuun merkitys kasvaa pyrittäessä ekologisesti kestävämpään kehitykseen. (Halonen 2007b)

Suomi on osa maailmaa ja monin tavoin itekin riippuvainen ympäröivästä maailmasta. Taloutemme hengittää pitkälti viennin tahdissa. Maailmantalouden **vaihtelut heijastuvat kansalaisten elämään.** Kansallinen talous ei voi menestyä eristyksissä muusta maailmasta. (Halonen 2011b)

Kuten uudenvuodenpuheissa, myös valtiopäivien avajaispuheissa korostuu kulissin elementti, joka on Halosen puheissa globaali maailma. Se, kaikkine vaikutteineen, on niin talouden kuin sosiaalisten kysymysten taustalla. Näin ollen Halonen ilmentää vahvasti ekojohtajuuden dis-kurssia. Tulkintaa vahvistaa myös vuoden 2007 puheen ote, jossa kansalaisyhteiskunnalla on merkittävä rooli. Ekojohtajuus näkyy siis myös paikallisella tasolla, kun politiikan teko ei ole vain hallituksen, eduskunnan tai presidentin varassa, vaan myös kansalaisyhteiskunnalla on roolinsa yhteiskunnan kehittämisessä.

Presidentin uudenvuodenpuheiden arvopohja ja siitä tehdyt johtajuusdiskurssitulkin-nat toistu-vat myös avajaispuheissa. Halonen korostaa useasti oikeudenmukaisuutta ja kestäviä arvoja:

Kauppan avautuminen ja globalisaatio on tuonut paljon hyvää, mutta on mahdollista kieltää tapahtuneen kehityksen kielteisiä vaikutuksia. **Sosiaalinen oikeudenmukaisuus ja ympäristön huomioon ottaminen** tarvitsevat puolestapuhujansa. (Halonen 2002b)

Tämä hyvinvointiyhteiskunnaksi kutsuttu malli on yleisemminkin se tapa, jolla globalisaation edut ja haitat voidaan jakaa **nykyistä tasapuolisemmin niin maiden välillä kuin niiden sisällä. Kaikilla on oma vastuunsa** tässä kehityksessä. Myös yrityksillä on yhteiskunnallinen vastuu **ekologisesti ja sosiaalisesti oikeudenmukaisesta kestävästä kehityksestä**. (Halonen 2008b)

Taloutta on elvytettävä tavalla, joka on yhteiskunnallisesti eheyttävä. **Oikeudenmukaisuus, inhimillisuus ja solidaarisuus** ovat periaatteita, joiden tulee näkyä käytännön työssä. Viisailla päätöksillä voidaan ehkäistä kansan edelleen jakautumista kahtia ja sijoittaa uuteen osaamiseen kansakuntamme tulevaisuutta varten. (Halonen 2009b)

[YK:n asettama kestävä kehitys] Paneeli julkaisi yksimielisen loppuraporttinsa viime viikolla. Kantamme on, että kestävä kehitys saavuttamiseksi talouskasvu on tervetullutta, mutta sen pitää olla **sosiaalisesti oikeudenmukaista ja sopia ekologisiin reunaehtoihin**. Raportti sisältää 56 suositusta, jotka vauhdittaisivat käytännön toimia sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä kehityksen aikaansaamiseksi. Köyhyyden poistaminen ja tasa-arvon lisääminen ovat edelleenkin mitä tärkeintä. Sekä tuotanto- että kulutustavat on saatava tukemaan kestävä kehitystä. Ilmastonmuutos on selvin osoitus siitä, että talouskasvu sellaisenaan ei lisää hyvinvointia. (Halonen 2012)

Välineen elementtinä toimivat arvot, eli oikeudenmukaisuus ja kestävä kehitys, ovat hallitsemassa asemassa suhteessa muihin elementteihin, kuten yrityksiin toimijoina ja talouskasvuun tavoitteena. Kestävä kasvun ja globaalien etiikan korostaminen viittaa vahvasti ekojohtajuusdiskurssin läsnäoloon.

Toisaalta talouden sektorilla Halonen käyttää terapeutista diskurssia, jota havaittiin myös uuden vuodenpuheissa. Esimerkiksi hän ei halua jättää ihmisiä markkinoiden varaan, vaikka markkinat ovatkin hänestä tehokkaita (Halonen 2001b), näin ollen kieltäen kontrolleridiskurssille tyypillisen tehokkuuden ihannoinnin. Presidentti myös kaihtaa pakkokeinoja työttömyyden alentamisessa, vaan korostaa sosiaalisia turvaverkkoja auttamaan yksilöä vaikeiden aikojen yli (Halonen 2010b). Puheista on tulkittavissa kansalaisen käsittäminen ”asiakkaana” ja hyvinvointivaltion turvaverkkoineen ”klinikan” metaforana, mikä ilmentää vahvasti terapeutista johtajuusdiskurssia.

Presidentti, valtioneuvosto ja eduskunta

Halonen käsittelee avajaispuheissaan myös presidentin roolia suhteessa valtioneuvostoon ja eduskuntaan. Aihetta analysoimalla saadaan Halosesta kuva enemmänkin viranhaltijana kuin arvojohtajana, mikä on päällimmäisin havainto niin uudenvuoden- kuin avajaispuheissa.

Halonen toistaa usein, että hänen ja valtioneuvoston yhteistyö on sujunut hyvin erityisesti ulkopoliitiikan hoidossa (Halonen 2001b; 2006b; 2008b). Hän perustelee yhteistyön tärkeyttä sillä saavutetuilla eduilla, kuten että ”laaja edustus” on Suomen vahvuus kansainvälisessä kanssakäymisessä (Halonen 2008b) tai että Nizzan Eurooppa-kokous onnistui Suomen osalta (Halonen 2001b). Yhteistyö on siis väline-elementti, jota presidentti tukee akteilla, eli poliittisilla onnistumisilla.

Halosen näkemys presidentin ja eduskunnan välisestä suhteesta voidaan tiivistää vuoden 2006 katkelmaan:

Ylimpien valtioelinten – eduskunnan, tasavallan presidentin ja valtioneuvoston – suhteen perustuslakimme kantava teema on yhteistyö. **Eduskunnalla on kansanedustuslaitoksena ja lainsäätäjänä** tässä yhteistyössä aivan erityinen asema. **Tasavallan presidentti saa niin ikään valtuutuksensa suoraan kansalta.** Näillä kahdella kansan suoraan valitsemalla instituutiolla on myös keskinäinen suhteensa, vaikka sen laatu poikkeaa eduskunnan ja valtioneuvoston suorasta riippuvuussuhteesta eli parlamentarismista. Eduskunta ja presidentti tapaavat toisiaan virallisesti hyvin harvoin, mutta he tosiasiallisesti vaikuttavat tämän tästä samoihin asioihin. (Halonen 2006b)

Toimijaelementin näkökulmasta Halonen nostaa presidentti-instituution ja eduskunnan tasaveroisiksi toimijoiksi politiikassa. Tätä hän perustelee niiden samanlaisella oikeutuksella eli kansantahdolla ja toisaalta yhteisellä kulissilla eli yhteisillä poliittisilla aihepiireillä. Näin olen Halosen suhde eduskuntaan voidaan tulkita jossain määrin ekojohtajuudeksi hänen ikään kuin jakaessaan poliittista johtajuutta eduskunnan kanssa.

Toisaalta presidentti pitää kiinni valtaoikeuksistaan. Hän toteaa ulkopoliittiseen johtamiseen liittyen, että ”perustuslain säännökset ovat riittävän selkeitä”, mutta että ”poliittisen järjestelmän kehittymiselle on kuitenkin jätettävä tilaa”. Myöhemmin samassa puheessa hän vaatii, että ”poliittiset kriisit on pyrittävä välttämään ja ratkaisemaan muilla kuin oikeudellisilla keinoilla“. (Halonen 2005b) On oletettavaa, että presidentti yrittää puheillaan jättää instituutiionsa liikkumavaraa, jotta syntyviä ristiriitoja ei ratkottaisi esimerkiksi perustuslain muutta-

misella, toisin sanoen presidentin valtaoikeuksen kaventamisella. Hän myös perustelee presidentin osallistumista yhteiseen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan ”Suomen edulla” (Halonen 2010b).

Vaikka siis Halonen korostaa yhteistyötä ja puhuu siitä lämpimästi, puheet presidentin aseman ja sen liikkumavaran ylläpitämisestä muuttavat tulkintaa Halosen käyttämästä johtajuusdiskurssista. Perustelut Suomen edusta ja presidentin aseman syntymisestä kansan tahdosta näyttävät viittaavan enemmän messiaaniseen johtajuusdiskurssiin kuin ekojohtajuuteen. Eri-tyisesti jälkimmäinen perustelu näyttäytyy ikään kuin ”myyttisenä” voimana, joka tekee presidentistä vähintäänkin tasaveroisen toimijan ylimmässä valtiojohdossa yhdessä valtioneuvoston ja eduskunnan kanssa. Tulkintaa vahvistaa presidentin taustoituksessa ilmennyt valtakamppailu presidentin valtaoikeuksista.

Turvallisuuspoliittinen selonteko

Kuten Svinhufvud ja Koivisto, myös Halonen käsittelee puheissaan hallitsemista käytännön tasolla. Toistuva puheenaihe hänen avajaispuheissaan on turvallisuuspoliittisten selontekojen valmisteluprosessi:

Turvallisuuspolitiikkamme perustana on viimeisen kymmenen vuoden ajan ollut selontekomenettely. Sen tarkoituksena on ollut lisätä keskustelun avoimuutta ja päätöksenteon pitkäjänteisyyttä **Eduskunnan vastaus** valtioneuvostolle **antaa parlamentaarisen selkänöjan ja ohjenuoran** ulkopolitiikan johtamiseen. (Halonen 2006b)

Valmisteilla oleva turvallisuus- ja puolustuspoliittinen selonteko **kuvaa vallitsevan tilanteen ja linjaa turvallisuuspolitiikkaa sekä puolustusvoimien kehittämistä kauas tulevaisuuteen.**

Selonteon valmistelu on lähtenyt hyvin liikkeelle. **Valtioneuvoston valmistelu ja parlamentaarinen seurantaryhmä toimivat hyvin.** Myös **julkinen keskustelu** on vilkastunut. Tämä kaikki on hyvää. Tavoitteena on kuitenkin lopulta mahdollisimman laaja yhteisymmärrys. **Yksituumaisuus** on pienen kansakunnan voima. (Halonen 2008b)

On tärkeää, että maamme kannalta keskeisistä turvallisuuspoliittisista kysymyksistä vallitsee laaja **yksimielisyys.** **Selonteot** ovat olleet tässä avuksi. Siksi minun mielestäni selontekomenettelyä olisi syytä jatkaa muodossa tai toisessa myös tulevaisuudessa. **Turvallisuuspolitiikka on pitkäjänteistä työtä.** Jo sen toteuttamiseen vaadittavat **investoinnit ovat suuria ja väistämättä yli vaalikausien meneviä.** (Halonen 2009b)

Kontrollidiskurssi ilmenee, kun tarkastellaan otteiden pentadista rakennetta väline-elementin näkökulmasta. Selonteko välineenä näyttäytyy byrokraattisena työkaluna, jonka tarkoituksena

on helpottaa turvallisuuspoliittisen linjan laatimista ja toteuttamista. Näin ollen selontekopuhetta voidaan tulkita kontrolleridiskurssia toistavaksi, kun byrokraattinen väline tulkitaan diskurssille tyypillisenä konemetaforan osana. Myös jälkimmäisessä otteessa mainitut investoinnit vahvistavat tätä tulkintaa niiden ollessa ”koneen”, eli turvallisuuspolitiikan, syötteitä.

Tarkoituselementtiä tarkastellessa diskurssi kuitenkin muuttuu. ”Yksituumaisuus” eli turvallisuuspoliittinen konsensus näyttäytyy enemmänkin ekojohtajuuden ilmentymänä, kun turvallisuuspoliittinen linja ei olekaan yhden tahon sanelemaa tai edes enemmistö päätöksellä tuotettua. Otteiden pentadisessa rakenteessa toimijaelementti onkin moninainen: eduskunta, valtioneuvosto ja julkinen keskustelu osallistuvat omalta osaltaan konsensuksen rakentamiseen. Toimijarakenteen perusteella ekojohtajuus on siis myös läsnä turvallisuuspolitiikassa, koska diskurssille on ominaista vallan hajauttaminen.

5.3.3 Halosen puheet kokonaisuutena

Kokonaisuutena Halosen puheet ovat kauttaaltaan ekojohtajuuden diskurssin leikkaamia. Puhneiden pentadisessa rakenteessa kulissin elementti rakentuu globaaliksi maailmaksi, jossa valtiot, yhteisöt, ympäristö ja talouselämä linkittyvät keskinäisriippuvaisiksi verkostoiksi.

Myös välineen elementin tarkastelu vahvistaa tulkintaa ekojohtajuuden läsnäolosta. Halosen peräänkuuluttamat arvot sosiaalisesta oikeudenmukaisuudesta, tasa-arvosta ja kestävästä kehityksestä toistuvat molemmissa puhetyypeissä aihepiiristä riippumatta. Myös yhteistyön korostaminen niin ulko- kuin sisäpolitiikassakin ilmentää ekojohtajuuden diskurssia, kun yhteistyö tulkitaan vallan hajauttamiseksi.

Toisaalta kun Halosen puhe käsittelee presidentin valtaoikeuksia, diskurssi ei ole kaikissa kohdin ekojohtajuutta yhteistyön korostamisesta huolimatta. Halonen haluaa pitää presidentin valtaoikeuksissa liikkumavaraa ja alleviivaa instituution tärkeyttä ulko- ja turvallisuuspoliittisessa päätöksenteossa, jolloin hänen johtajuusdiskurssinsa vaihtuu messiaaniseksi.

Terapeutista diskurssia havaitaan puheissa erityisesti talous- ja sosiaalipolitiikan sektoreilla. Näissä aiheissa pentadisen rakenteen päämääräelementti koostuu kansalaisten hyvinvoinnista ja heistä huolehtimisesta muun muassa koulutukseen panostamisen avulla. Puheissa kansalai-

nen näyttäytyy toimijana, johon kohdistetut politiikkatoimet voivat yleisen hyvinvoinnin lisäämisen lisäksi mahdollistaa hänen potentiaalinsa hyödyntämisen. Tämä on olennainen osa terapeutista diskurssia.

Terapeutista ja messiaanista johtamiskurssia havaitaan myös Euroopan unionia koskevissa aiheissa. Euroopan unioni näyttäytyy toisaalta kansalaisiaan palvelevana yhteisönä mutta myös vahvana arvoyhteisönä. Tämä havainto jää kuitenkin suhteellisen vähämerkitykselliseksi, kun huomioidaan aikaisemmin tehdyt päätelmät Halosen maailmankuvasta. Puheet ovat ekojohtajuuden läpileikkaamia, jolloin on oletettavaa, että Halosen EU-puhe ilmentää ekojohtajuutta myös aineiston ulkopuolella. Tätä tukee puheiden pentadinen analyysi: EU toimijana on osa globaalia maailmaa haasteineen, ja välineistö ja tavoitteet koostuvat globaaliin etiikkaan perustuvista arvoista. Näin ollen EU toimijana nivoutuu osaksi ekojohtajuuden tavoitteita.

6 Tulokset ja niiden tulkinta

Tutkimuksen ensimmäinen pääkysymys jaettiin kahteen osaan: *millaisia johtajuuskäsityksiä Suomen presidenteillä on ollut ja ovatko ne vaihdelleet politiikan eri aihealueissa?* Svinhufvudin, Koiviston ja Halosen puheiden analyysien perusteella molempiin kysymyksiin vastaaminen on mahdollista, sillä jotkut Westernin johtajuusdiskursseista ovat kullakin tutkittavalla presidentillä hallitsevia diskursseja, mutta toisaalta niiden käyttö on riippuvainen puheena olleesta aiheesta. Puheiden analyyseista tehdyt diskurssihavainnot voidaan tiivistää alla oleviin taulukoihin puheenaiheiden mukaan. Puheenaiheiden kohdalle merkitään, mitä johtajuusdiskursseja analysoituva presidentti on ilmentänyt. Diskurssin vahvuus merkitään joko **lihavoimalla** vahvaksi läsnäoloksi tai *kursivoimalla* heikoksi.

Taulukko 2. Westernin johtajuusdiskurssien esiintyvyys presidenttien uudenvuodenpuheissa aihepiireittäin.

Lihavoitu=diskurssin läsnäolo vahva, *kursivoitu*=diskurssin läsnäolo heikko, väliviiva=ei analysoitu

	Talous	Ulkopolitiikka	Kansalaiset	Ympäristö	Euroopan unioni
Svinhufvud	<i>kontrolleri</i>	-	Messiaaninen	-	-
Koivisto	Kontrolleri, messiaaninen	Messiaaninen, terapeutti, kontrolleri	<i>Terapeutti, messiaaninen, kontrolleri</i>	Ekojohtajuus	-
Halonen	Ekojohtajuus	Ekojohtajuus	Terapeutti	Ekojohtajuus	<i>Terapeutti, messiaaninen</i>

Taulukko 3. Westernin johtajuusdiskurssien esiintyvyys presidenttien valtiopäivien avajaispuheissa aihepiireittäin.

Lihavoitu=diskurssin läsnäolo vahva, *kursivoitu*=diskurssin läsnäolo heikko, väliviiva=ei analysoitu

	Talous	Ulkopolitiikka	Kansalaiset	Presidentti-instituutio	Hallinto/lainsäädäntö	Kansanedustajat ja parlamentarismi
Svinhufvud	Kontrolleri	-	Messiaaninen	-	Kontrolleri, messiaaninen	-
Koivisto	Kontrolleri, messiaaninen, terapeutti	Messiaaninen, terapeutti, kontrolleri	<i>Kontrolleri, terapeutti</i>	Ekojohtaja, messiaaninen, kontrolleri	Kontrolleri, terapeutti	Messiaaninen
Halonen	Ekojohtajuus	Ekojohtajuus	Terapeutti	<i>Messiaaninen, ekojohtajuus</i>	<i>Kontrolleri, ekojohtajuus</i>	-

Kontrolleridiskurssia esiintyy erityisesti taloutta sekä lainsäädäntöä ja yleisesti hallintoa koskevissa puheissa. Talouden tilasta ja siihen kohdistuvista poliittisista toimenpiteistä käytetään kieltä, jonka perusta on tehokkuuden maksimoinnissa, taloudellisten ”tosiasioiden” tunnustamisessa sekä valtion/talouselämän käsittämässä ”koneena” ja kansalaiset edellä mainitun ”osina”, joiden voimavarat on hyödynnettävä. Kontrolleridiskurssi ilmenee vahvasti myös lainsäädäntöprosesseja ja yleisesti hallintoa käsittelevissä puheissa konemetaforan kautta. Svinhufvud ja erityisesti Koivisto ilmentävät selvästi tätä diskurssia. Muissa puheenaiheissa diskurssi tulee ilmi, kun presidenttien puhe keskittyy tuloksellisuuteen esimerkiksi ulkopoliitikassa ja kansalaisiin potentiaalisena voimavarana talouselämässä.

Terapeuttidiskurssin esiintyvyys jää puheissa Westernin diskursseista vähäisimmäksi. Se ilmenee pääasiassa kansalaisiin kohdistuvissa puheenaiheissa, joiden kontekstina on kansalaisten hyvinvointi esimerkiksi taloudellisesti huonoina aikoina. Erityisesti Halonen peräänkuuluttaa huono-osaisten asiaa. Terapeuttidiskurssi esiintyy muuten vahvasti ainoastaan Koiviston ulkopoliitikapuheessa hänen painottaessaan luottamusta ja valtionjohtajien keskinäistä kanssakäymistä.

Messiasdiskurssi ilmenee erityisesti Svinhufvudin puheissa. Uudenvuodenpuheissaan hän korostaa jatkuvasti Suomen kansan yhtenäisyyttä ja moraalista vastuuta. Diskurssin hallitsevuus voidaan selittää pitkälti uudenvuodenpuheen tarkoituksella eli halulla rahoittaa kansalaisten mielialoja jakautuneessa yhteiskunnassa. Myös avajaispuheissa havaitaan messiaanista diskurssia, kun presidentti ylimääräisten valtiopäivien koollekutsujana tulkitaan ”ylhäältä päin” tulevana voimana, joka ratkaisee osaltaan poliittiset kiistat. Koivistolla taas messiaaninen diskurssi ilmenee etenkin ulkopoliitikassa, mutta myös 1990-luvun laman aikana eduskunnan ulkopuolisena talousosaajana. Myös kansanedustajia koskevissa puheissa Koiviston puhe on messiaanista. Presidentti-instituutiota koskevissa puheenaiheissa sekä Koivisto että Halonen käyttävät joissain määrin messiaanista diskurssia korostaakseen asemansa merkittävyyttä.

Ekojohtajuuden diskurssi ilmenee aineistossa vasta Koiviston puheissa ja vain kahdessa aiheessa. Ympäristöä koskevissa puheissa Koivisto käyttää ekojohtajuudelle tyypillistä kieltä, kantaen huolta luonnon kestävydestä ja huomioiden ympäristöpolitiikan toimintakenttänä koko maailman. Myös presidentti-instituution uudistusprosessissa presidentti toistaa diskurssia painottaen vallan jakamista. Halonen sitä vastoin toistaa ekojohtajuuden diskurssia lähes joka puheenaiheessa, painottaen kaikessa politiikassa globaalia kontekstia, sosiaalista oikeudenmukaisuutta ja tasa-arvoa sekä ympäristön kannalta kestävää toimintaa.

Kokonaisuutena presidentin johtajuuskäsitys on moninainen riippuen kulloisesta politiikan aiheesta. Yleisesti voidaan kuitenkin tulkita, että taloudessa ja hallinnossa presidentti omaksuu kontrolleridiskurssia ilmentävän johtajuuden, kun taas ulkopoliitikassa diskurssi muuttuu messiaaniseksi. Aineiston poikkeustapauksena on kuitenkin Halonen, joka Svinhufvudista ja Koivistosta poiketen pitää johdonmukaisesti kiinni ekojohtajuuden diskurssista aiheesta riippumatta.

Tutkimuksen toinen pääkysymys oli, *miten eri aikakausien presidenttien johtajuuskäsitys sopii aikansa käsityksiin johtajuudesta*. Koska käytetty johtajuusdiskurssi on tutkimuksen perusteella hyvin riippuvainen presidentin käsittelemästä aiheesta, presidentin johtajuuskäsitys ei vastaa täysin aikansa vallitsevaa johtajuusdiskurssia. Esimerkiksi Svinhufvud ilmentää talous- ja lainsäädäntöpuheessaan ajalleen tyypillistä kontrolleridiskurssia, mutta käsitellessään tarvetta kansan yhtenäisyyteen hän ilmentää selkeästi messiaanista diskurssia, jonka kukoistusaika on vasta 1980- ja 1990-luvuilla. Samalla tavalla Koivisto ilmentää kontrolleridiskurssia etenkin talouspuheessaan, vaikka sen suosio hiipui toisen maailmansodan jälkeen. Ainoastaan Halosen runsaasti käyttämä ekojohtajuuden diskurssi sopii Westernin kuvaamaan ajankohdtaan, sen syntyhetkeen ja hegemoniaan eli 2000-luvulle. Toisaalta on muistettava, että muiden diskurssien läsnäolo puheissa ei ole este tulkinnalle, sillä Westernin mukaan kaikki diskurssit ovat läsnä johtamisessa, mutta asteittain ja riippuen kontekstista (Western 2019, 308).

Tulosten valossa voidaan tehdä kaksi merkittävää kriittistä havaintoa presidenttien johtajuuskäsityksistä. Ensinnäkin kapenevat presidentin valtaoikeudet näkyvät Halosen ja Koiviston puheissa ekojohtajuuden ilmentymänä heidän jakaessaan valtaansa valtioneuvoston ja eduskunnan kesken sekä korostaessaan parlamentarismia, mutta toisaalta he myös pitivät tiukasti kiinni asemastaan. Tämä ilmenee puheissa messiaanisena johtajuusdiskurssina, jossa presidentti näyttää politiikan yläpuolisena voimahahmona (Skowronekin ”tribuunina”), jolla on asemansa vuoksi hyvät elleivät parhaat edellytykset ulkopoliitiikan hoitoon tai talouspolitiikan kommentointiin. Perustuslain määrittelemistä presidentin valtaoikeuksista huolimatta tutkimuksen presidentit ottavat kuitenkin puheissaan kantaa aiheisiin, jotka eivät kuulu varsinaisesti instituutionsa toimialaan, kuten talous- ja EU-politiikkaan sekä kansalaisten arkiseen elämään.

Tutkimuksen lähtökohdaksi oletettiin, että presidentin johtajuuskäsityksillä on merkitystä, koska hänen johtajamallinsa voi toimia esikuvana kansalaisille ja näin tehdä siitä yleisesti hy-

väksytyn diskurssin. Kyse on siis burkelaisesti identifikaation prosessista, jossa presidentti retoriikallaan vetoaa kuulijoidensa ominaisuuksiin ja arvostuksiin ja näin samaistaa heidät käyttämänsä johtajuusdiskurssin piiriin.

Toinen merkittävä kriittinen havainto onkin, että presidentin käyttämä johtajuusdiskurssi käy sitä terapeuttisemmaksi mitä lähemmäksi kansalaisten arkea presidentin puhe pääsee. Halosen ohella myös Svinhufvudin ja Koiviston puheiden diskurssit muuttuvat tällä tavalla käsitellessään lyhyesti esimerkiksi työttömien ahdinkoa. Kuitenkin puheiden käsitellessä laajoja kokonaisuuksia, esimerkiksi valtiontaloutta tai ulkopoliittikkaa, kansalainen toimijana häviää puheista tai sen rooli muuttuu identifikaatioprosessin mukaisesti kontrolleri- tai messiasdiskurssille tyypilliseksi rooliksi.

Voidaan siis tulkita, että presidenttien johtajuuskäsityksissä kansalaisen osana on olla pitkälti ”hallintoalamainen”, jonka huolet ja tarpeet huomioidaan ohimennen, mutta muuten kansalaisen on palveltava Suomen ja sen talouden intressejä. Myös Halosen ekojohtajuutta ilmentävissä puheissa kansalaiselle ei näyttäisi olevan sijaa toimijana, vaan esimerkiksi globaalialueiden oikeudenmukaisuutta ja kestävästä kehitystä tehdään valtioiden ja ylikansallisten järjestöjen johdolla. Burkelaisesti selitettynä presidentit siis luovat identifikaatioprosessin avulla hierarkiaa ja ylläpitävät sitä: poliittinen linjaveto ja päätöksenteko on poliittisen eliitin käsissä ja kansalaisten rooli on tukea sitä. Tällöin presidentit törmäävät Burken esittämään hierarkian aiheuttamaan syyllisyyden tunteeseen, josta puhdistautumiseksi presidentit toisaalta huomioivat kansalaisten ahdinon ja toisaalta uhriutuvat syyttämällä epäsuotuisaa tilannekuvaa esimerkiksi taloudessa.

Tulkintaa ”hallintoalamaisuudesta” voidaan selittää teoreettisen viitekehyksen ja pentadisen rakenteen näkökulmasta. Blondelin määrittelemänä poliittinen johtajuus on vallankäyttöä, jolla ohjataan ihmisjoukkoja haluttuun toimintaan. Kyse on siis edelleen Blondelin määrittelemistä johtajuuden funktion osista, eli kulloisen poliittisen ongelman diagonista, sen ratkaisemista ja kansalaisten mobilisoimisesta ratkaisun taakse. Mikäli esimerkiksi talouspolitiikassa presidentti katsoo tarvittavan laajoja toimia valtiontalouden turvaamiseksi, kansalaisen on annettava oma panoksensa siihen. Näin ollen pentadisen rakenteen näkökulmasta kansalaiset toimijoina ovat alisteisia kulissin, toimijuuden ja tarkoituksen elementeille. Mikäli edelliset elementit ilmentävät kontrolleri- tai messiasdiskurssia, tällöin myös toimijan elementti muuttuu sellaista ilmentäväksi. Kyseessä on siis Burken esittämästä retoriikan ”salakavalasta” puolesta eli retoorikon kyvystä samaistaa yleisöään laajempiin kokonaisuuksiin.

Tutkimuksessa käytetty teoreettinen viitekehys ja metodi olivat analyysin kannalta tuloksellisia, mutta analyysin yleisluontoisuuden vuoksi mahdollista tulevaa tutkimusta voidaan tarkentaa. Ensinnäkin presidentin puheissa voidaan keskittyä yksittäisiin puheenaiheisiin, jotta presidentin johtajuuskäsitys tietyllä alalla voitaisiin selvittää mahdollisimman tarkasti. Toiseksi pentadista analyysimetodia käytettäessä keskittyminen valikoituihin pentadin elementteihin mahdollistaa presidentin johtajuuskäsityksen tarkastelun Westernin johtajuusdiskurssien osaluokkien näkökulmasta, kuten näkemyksiin johdettavista tai eettisistä lähtökohdista. Tässä tutkimuksessa pentadin toimijaelementin havainnointi paljasti kansalaisen aseman salakavalan puolen, mutta jatkotutkimuksessa huomio voidaan keskittää esimerkiksi toimijuuselementtiin, kun halutaan tarkastella presidentin näkemyksiä vallankäytöstä, tai kulissielementtiin, kun tutkimus pyrkii selvittämään presidentin ulkopoliittista johtajuutta kiristyvässä maailmantilanteessa.

Viitekehys ja metodi tukivat käytetyn aineiston analyysia, mutta aineiston laajuuden vuoksi presidenttien johtajuuskäsitysten tulkinta jäi yleisluontoiseksi. Jatkossa tutkimuksen tulisi edellä kuvatulla tavalla keskittyä tiettyihin puheenaiheisiin, metodisesti tiettyyn näkökulmaan tai aineistoltaan tiettyyn tekstilajiin. Vaihtoehtoinen tekstilaji voisi olla presidentin virkaanastujaispuhe. Tämä mahdollistaisi vastavalitun presidentin johtajuuden luonteen esioletusten tarkastelun. Yhdistettynä kulloisenkin presidentin kauden viimeisiin puheisiin, analyysissa voitaisiin tarkastella johtajuuskäsitysten mahdollista muuttumista presidenttikauden aikana.

Tutkimuskohteiden näkökulmasta tutkimusta tulisi jatkaa Halosen jälkeisiin presidentteihin eli Sauli Niinistöön ja Alexander Stubbiin. Perustelu liittyy heidän presidenttikausillaan kiristyneeseen kansainväliseen tilanteeseen, Suomen heikkenevään talouteen ja ilmastonmuutokseen. Lännen ja Venäjän kiristyneet välit jälkimmäisen hyökättyä Ukrainaan vuonna 2022 sekä sen seurauksena Suomen Nato-jäsenyys ovat nousseet poliittisessa keskustelussa puheenaiheiden kärkikastiin. Samalla ikääntyvä Suomi ja hitaasta talouskasvusta kärsivä talous rasittaa valtiontaloutta, ja ilmastonmuutos vaatii nopeita kansainvälisiä ja kansallisia toimia kaikista huolimatta. Mahdollisen jatkotutkimuksen on kriittisesti analysoitava, miten nämä seikat vaikuttavat Niinistön ja Stubbin johtajuuskäsityksiin. Teorian kannalta on myös oleellista tarkastella, ilmentävätkö he ekojohtajuuden diskurssia puheissaan yhtä voimakkaasti kuin Halonen. Mikäli eivät, tällöin Westernin näkemys ekojohtajuudesta 2000-luvun hegemonisena johtamiskurssina on haastettava.

7 Lopuksi

Tutkimuksen teeman eli presidentin poliittisen johtajuuden luonteen tutkimusongelmaksi asetettiin kysymys presidentin johtajuuskäsityksen rakentumisesta. Ongelman perusteluna nähtiin toisaalta instituution valtaoikeuksien kaventuminen erityisesti uuden perustuslain tultua voimaan vuonna 2000 ja toisaalta toimintakentän laajentuminen globalisaation myötä sekä instituution vankka kansansuosio ja ”vahvan johtajuuden kaipuu”.

Analyysin tulosten perusteella presidentin muodollisten valtaoikeuksien kaventaminen ei ole poistanut presidentin asemaa johtajana, vaan muuttanut sitä. Konkreettisen poliittisen päätöksenteon sijaan presidentit tuovat sanomaansa suurelle yleisölle ja herättelevät yhteiskunnallista keskustelua. Myös Svinhufvud, jolla oli Koivistoon ja Haloseen verrattuna vahvemmat valtaoikeudet, tekee tätä uudenvuodenpuheissaan pyrkiessään yhdistämään kansaa. Presidentin johtajuus on siis pohjimmiltaan Blodelin kuvaamaa ”liikettä” ja sen ylläpitämistä. Tämä vahvistaa presidenttien, erityisesti Koiviston ja Halosen, turvautuvan Tulisin esittämään retoriseen presidenttiyteen eli vallankäyttöön, jossa omia tavoitteita viedään läpi julkisen keskustelun avulla.

Kaventuneet valtaoikeudet merkitsevät myös presidenttien halua ylläpitää omaa asemaansa, mikä ilmeni tutkimuksessa heidän oman asemansa korostamisena. Tämä havaittiin Koiviston haluna osallistua talouspoliittiseen keskusteluun, Halosen taustoituksessa kamppailuna presidentin toimivallasta sekä molempien kohdalla puheena presidentti-instituution painoarvosta ulkopoliitikassa.

Presidentin valtaoikeuskeskustelussa tulisi siis kiinnittää huomiota siihen, millaisena johtajana presidentti nähdään: hiljaisesti yhteistä poliittista linjaa toteuttavana poliitikkona, jolle on laissa määritelty tarkat toimialueet ja tehtävät, vai jyrähtelevänä unilukkarina. Näin ollen presidentin johtajuuden kriittisessä tarkastelussa pelkkä lainopillinen lähestymistapa ei ole riittävä, vaan sitä tulee lähestyä muilla tavoilla. Nousiaisen johtajatutkimuskaavion mukaisesti normatiivisen kehyksen lisäksi presidentin johtajuustutkimuksessa tulisi siis painottaa johtajuuden behavioraalisia komponentteja eli poliittista kulttuuria, persoonaa ja tilannetekijöitä.

Presidentti-instituution suosio suomalaisten parissa sekä vahvan johtajuuden kaipuu ilmenee tutkimuksessa presidenttien taipumuksena olla politiikan yläpuolinen voimahahmo, joka ratkoo vaikeina aikoina poliitikkojen väliset kiistat ja lukee tarvittaessa talouden ja yhteiskunnal-

lisen tilanteen ”madonluvat”. Kyse on siis tutkimuksen taustoituksessa esitellystä Skowronekin ”tribuunista”, joka toimii kansalaisten luottamusmiehenä ja huomioi kansalaisten tarpeet. Kuitenkin analyysi tulkitsi presidenttien puheiden retoriikasta myös ”salakavalan” puolen eli kansalaisten identifioidun talouden ja politiikan päämääriä toteuttaviksi voimavaroiksi kontrolleri- ja messiasdiskurssin muodossa. Tutkimuksen tulosten valossa presidentin johtajuuden kriittisessä tarkastelussa siis on kiinnitettävä erityistä huomiota hänen puheissaan esiintyviin intresseihin. Toisin sanoen: mitä etuja kansalaisten, päättäjien ja politiikan yleensä tulisi palvella presidentin retoriikassa?

Presidentillä on asemansa puolesta tilaa ja yleisöä näyttää esimerkkiä poliittisesta johtajuudesta. Kuitenkaan esimerkillisyyttä ei tule ottaa annettuna, vaan sitä on tarkasteltava kriittisesti, koska Nousiaisen johtajatutkimuskaaviossa johtajakäyttäytymisestä seuraa johtajuuden vaikutus. Mikäli presidentti onnistuu esimerkillään ja retoriikallaan vakuuttamaan yleisönsä seuraamaan jotain tiettyä Westernin johtajuusdiskurssia, vahvistuu sen asema laajemmin yhteiskunnassa. Tällöin on käytävä arvokeskustelua diskurssien sisällöstä: millaisessa asemassa rivikansalainen on yhteiskunnassa? Perustuuko päätöksenteko konsensukseen vai hierarkkiseen määräysvaltaan? Onko talous kaiken lähtökohta vai kansalaisten hyvinvointi ja onnellisuus? Presidentillä ja hänen johtajuuskäsityksillään on siis merkitystä.

8 Lähteet

8.1 Kirjallisuuslähteet

- Aruguete, Mara S., ja Lynn E. McCutcheon. 2021. ”Who Wishes for a Strong Leader?” *North American Journal of Psychology* 23 (1): 173–82.
- Asetus valtiopäivien avajaisten ja päättäjien juhlamenoista annetun asetuksen muuttamisesta. 311/1983*. Annettu Helsingissä 25.03.1983.
- Asetusvaltiopäivien avajaisten ja päättäjien juhlamenoista 90/1977*. Annettu Helsingissä 21.01.1977.
- Axtel Ray, Carol. 1986. ”Corporate culture: the last frontier of control”. *Journal of Management Studies* 23 (3): 286–95.
- Bass, Bernard M. 1985. *Leadership and performance beyond expectations*. Collier Macmillan. Viittaus teoksesta Timothy A. Judge, ja Ronald F. Piccolo. 2004. ”Transformational and Transactional Leadership: A Meta-Analytic Test of Their Relative Validity”. *Journal of Applied Psychology* 89 (5): 755–68.
- Bass, Bernard M., ja Ronald E. Riggio. 2006. *Transformational leadership*. 2. painos. Lawrence Erlbaum Associates.
- Blondel, Jean. 1987. *Political leadership: towards a general analysis*. Sage.
- Boje, David, John Luhman, ja Ann Cunliffe. 2003. ”A Dialectic Perspective on the Organization Theatre Metaphor”. *American Communication Journal* 6 (2). <https://ac-journal.org/journal/vol6/iss2/articles/boje.pdf>.
- Branaman, Ann. 1994. ”Reconsidering Kenneth Burke: His Contributions to the Identity Controversy”. *Sociological quarterly* 35 (3): 443–55.
- Brock, Bernard L. 1980. Rhetorical Criticism: a Burkeian Approach. Teoksessa *Methods of rhetorical criticism: a twentieth-century perspective*, toimittanut Bernard L. Brock ja Robert L. Scott. 2. painos. Wayne State University Press.
- Burke, Kenneth. 1937. *Attitudes toward history*. The New Republic. Viittaus teoksesta Paresha N. Sinha. 2010. ”The Dramatistic Genre in Leadership Studies: Implications for Research and Practice”. *Leadership* 6 (2): 185–205.
- . 1945. *A Grammar of Motives*. Prentice-Hall.
- . (1950) 1969. *A Rhetoric of Motives*. University of California Press.

- . 1965. *Permanence and Change: An Anatomy of Purpose*. Bobb-Merill. Viittaus teoksesta Paresha N. Sinha. 2010. ”The Dramatistic Genre in Leadership Studies: Implications for Research and Practice”. *Leadership* 6 (2): 185–205.
- . 1966. *Language as Symbolic Action : Essays on Life, Literature, and Method*. University of California Press
- . 1967. *The Philosophy of Literary Form*. University of California Press. Viittaus teoksesta Paresha N. Sinha. 2010. ”The Dramatistic Genre in Leadership Studies: Implications for Research and Practice”. *Leadership* 6 (2): 185–205.
- . 1968. *International Encyclopedia of the Social Sciences*. Macmillan. Viittaus teoksesta Paresha N. Sinha. 2010. ”The Dramatistic Genre in Leadership Studies: Implications for Research and Practice”. *Leadership* 6 (2): 185–205.
- Case, Charleen R., ja Jon K. Maner. 2014. ”Divide and conquer: When and why leaders undermine the cohesive fabric of their group”. *Journal of Personality and Social Psychology* 107 (6): 1033–50.
- Case, Peter. 1999 ”Remember Re-engineering? The Rhetorical Power of a Managerial Salvation Device”. *Journal of Management Studies* 36(4): 419–42.
- Casey, Catherine. 1995. *Work, Self and Society: After Industrialism*. Routledge.
- Ciulla, Joanne B. 1995. ”Leadership Ethics: Mapping the Territory”. *Business Ethics Quarterly* 5 (1): 5–28.
- Dahl, Robert A. 1957. ”The concept of power.” *Behavioral Science* 2:201–15.
- Duncan, Hugh. 1962. *Communication and Social Order*. Bedminster Press.
- Easton, David. 1957. ”An Approach to the Analysis of Political Systems”. *World politics* 9 (3): 383–400.
- Edinger, Lewis. 1972. *Political Science and Political Biography*. Teoksessa *Political Leadership: Readings for an Emerging Field*, toimittanut Glenn Paige. Free Press.
- Eduskunnan kanslian julkaisu. 2000. ”Eduskunnan juhlamenotyöryhmän muistio”. Eduskunnan kanslian julkaisu. Helsinki. https://www.eduskunta.fi/FI/naineduskuntatoimii/julkaisut/Documents/ekj_8+2000.pdf.https://www.eduskunta.fi/FI/naineduskuntatoimii/julkaisut/Documents/ekj_8+2000.pdf.
- Edwards, Richard. 1979. *Contested terrain: the transformation of the workplace in the twentieth century*. Basic books.
- Elmes, Michael B., ja Melinda Costello. 1992. ”Mystification and Social Drama: The Hidden Side of Communication Skills Training”. *Human relations (New York)* 45 (5): 427–45.

- Enteman, Willard. *Managerialism: The Emergence of a New Ideology*. University of Wisconsin Press. Viittaus teoksesta Simon Western. *Leadership: A Critical Text*. 3. painos. Sage, 2019.
- ”HE 14/1933 = Hallituksen esitys 14/1933”. 31.8.1933. https://avoindata.eduskunta.fi/digitoidut/view/ask_1933_i_ii_900?language=suomi&year=1933&page=6&query=Laki%20talousneuvostosta&pageOfWholeBook=906
- Furedi, Frank. 2004. *Therapy culture: cultivating vulnerability in an uncertain age*. Routledge.
- Haavisto, Ilkka. 2023. ”Enemmän presidenttiä! Suomalaisia kiinnostaa paluu presidenttivetoi-
seen järjestelmään”. EVA. Noudettu 25.8.2024. <https://www.eva.fi/wp-content/uploads/2023/12/eva-analyysi-no-126.pdf>.
- Hallberg, Pekka, Tuomo Martikainen, Jaakko Nousiainen, ja Päivi Tiikkainen. 2009. *Presidentin valta: hallitsijanvallan ja parlamentarismin välinen jännite Suomessa 1919–2009*. WSOY.
- Hartley, Jean, ja John Benington. 2011. ”Political Leadership”. Teoksessa *Political Leadership*, toimittanut Alan. Bryman, David Collison, Keith Grint, Brad Jackson, ja Mary Uhl-Bien. Los Angeles; SAGE.
- Heelas, Paul, ja Linda Woodhead. 2005. *The Spiritual Revolution: Why Religion Is Giving Way to Spirituality*. Blackwell.
- Judge, Timothy A., ja Ronald F. Piccolo. 2004. ”Transformational and Transactional Leadership: A Meta-Analytic Test of Their Relative Validity.” *Journal of Applied Psychology* 89 (5): 755–68.
- Juva, Einar W. 1961. *P. E. Svinhufvud 2, 1917–1944*. WSOY.
- Kankaanpää, Jaana. 2017. ”Presidentti Niinistö hermostui tutkijoiden Pohjois-Korea-vertauksista, ’törkeä loukkaus suomalaisia kohtaan’”. *Maaseudun Tulevaisuus*, 22. joulukuuta 2017. <https://www.maaseuduntulevaisuus.fi/politiikka/artikkeli-1.218473>.
- Karvonen, Erkki. 2000. ””Eheyttäjä-Esko ja ’Tasa-arvo-Tarja’: retorisia näkökulmia presidentinvaaleihin”. Teoksessa *Presidentti 2000: mistä vaalit on tehty*, toimittanut Pekka Iso-talus ja Eeva Aarnio, 128–54. SoPhi, 52. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.
- Kenny, Kate, Andrea Whittle, ja Hugh Willmott. 2012. *Understanding Identity & Organizations*. Sage.
- Kernell, Samuel. 2007. *Going Public: New Strategies of Presidential Leadership*. 4. painos. CQ Press. Viittaus teoksesta Pekka Hallberg, Tuomo Martikainen, Jaakko Nousiainen,

- ja Päivi Tiikkainen. *Presidentin valta: hallitsijanvallan ja parlamentarismien välinen jännite Suomessa 1919–2009*. WSOY, 2009.
- Koivisto, Mauno. 2017. *Kaksi kautta. I, Muistikuvia ja merkintöjä 1982–1994*. Muistikuvia ja merkintöjä 1982–1994. Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Kolanen, Risto. 1988. ”Alkuperäinen, autenttinen ja julkinen Koivisto”. *Media & viestintä* 11 (2). <https://journal.fi/mediaviestinta/article/view/73913>.
- Lakka, Päivi. 2023. ”Analyysi: Presidentin tähtipöly tarttuu kokoomukseen, kun unilukkari latelee talouden madonlukuja”. *Yle Uutiset*. 24. tammikuuta 2023. <https://yle.fi/a/74-20014357>.
- Lehtilä, Hannu. 2012. *Tarja Halonen: paremman maailman puolesta*. Tammi.
- Lessa, Iara. 2006. ”Discursive Struggles Within Social Welfare: Restaging Teen Motherhood”. *The British journal of social work* 36 (2): 283–98.
- Majander, Mikko. 2013. ”Mauno Koivisto - yksinäinen sheriffi, filosofikuningas”. Teoksessa *Presidentti johtaa: suomalaisen valtiojohtamisen pitkä linja*, toimittanut Seppo Tiihonen, Maritta Pohls, ja Risto Kolanen, 2. painos. Siltala.
- Mangham, Iain L. 1978. *Interactions and Interventions in Organizations*. J. Wiley & Sons.
- Viittaus teoksesta Paresha N. Sinha. 2010. ”The Dramatistic Genre in Leadership Studies: Implications for Research and Practice”. *Leadership* 6 (2): 185–205.
- . 1990. ”Managing as Performing Art”. *British Journal of Management* 1 (2):105–15.
- Meyer, Michael. 2001. ”Between Theory, Method, and Politics: Positioning of the Approaches to Cda”. Teoksessa *Methods of Critical Discourse Analysis*, toimittanut Michael Meyer ja Ruth Wodak, 1. painos. SAGE Publications.
- Neustadt, Richard E. 1960. *Presidential power: the politics of leadership*. John Wiley & Sons.
- Nousiainen, Jaakko. 1985. *Suomen presidentit valtiollisina johtajina: K. J. Ståhlbergista Mauno Koivistoon*. WSOY.
- Oksanen, Annukka. 1992. ”Hillityt ja harmaat suomalaispoliitikot: poliitikkoja esittävien lehtikuvien semioottista analysointia”. Tampereen yliopisto.
- Peters, Thomas J., ja Robert H. Waterman. 1982. *In search of excellence: lessons from America's best-run companies*. Harper & Row.
- Sirkkanen, Sakari, toimittaja. *Politiikkaradio: Millaista on politiikan valta Suomessa?* 18.9.2017. YLE. <https://areena.yle.fi/podcastit/1-4222454>.
- Rose, Nikolas. 1990. *Governing the soul: the shaping of the private self*. Routledge.
- Rountree, Clarke. 1998. ”Coming to terms with Kenneth Burke's pentad”. *American Communication Journal* 1 (3). <https://ac-journal.org/journal/vol1/iss3/burke/rountree.html>.

- Rountree, Clarke, ja John Rountree. 2015. "Burke's Pentad as a Guide for Symbol-Using Citizens". *Studies in philosophy and education* 34 (4): 349–62.
- Schlenker, Barry. 1985. "Identity and Self-identification". Teoksessa *The Self and Social Life*, toimittanut Barry Schlenker, 65–99. MacGraw-Hill. Viitattu teoksessa Paresha N. Sinha, ja Brad Jackson. 2006. "A Burkean Inquiry into Leader-Follower Identification Motives". *Culture and organization* 12 (3): 233–47.
- Sinha, Paresha N. 2010. "The Dramatistic Genre in Leadership Studies: Implications for Research and Practice". *Leadership* 6 (2): 185–205.
- Sinha, Paresha N, ja Brad Jackson. 2006. "A Burkean Inquiry into Leader-Follower Identification Motives". *Culture and organization* 12 (3): 233–47.
- Sirkkanen, Sakari, toimittaja. *Politiikkaradio: Millaista on politiikan valta Suomessa?* 18.9.2017. YLE. <https://areena.yle.fi/podcastit/1-4222454>.
- Skowronek, Stephen. 1997. *The politics presidents make: leadership from John Adams to Bill Clinton*. The Belknap Press of Harvard University Press.
- Snellman, Saska. 2004. "SUNNUNTAIDEBATTI | 'Valinnan paikka, rouva presidentti'". *Helsingin Sanomat*, 25. huhtikuuta 2004. <https://www.hs.fi/feature/art-2000004219187.html>.
- Sprong, Stefanie, Jolanda Jetten, Zhechen Wang, Kim Peters, Frank Mols, Maykel Verkuyten, Brock Bastian, ym. 2019. "'Our Country Needs a Strong Leader Right Now': Economic Inequality Enhances the Wish for a Strong Leader". *Psychological Science* 30 (11): 1625–37.
- Stillar, Glenn F. 1998. *Analyzing everyday texts discourse, rhetoric, and social perspectives*. SAGE.
- Strauss, Leo. 1987. "Nicolo Machiavelli". Teoksessa *History of Political Philosophy*, toimittanut Leo Strauss ja Joseph Cropsey, 3. painos. University of Chicago Press. Viittaus teoksesta Simon Western. *Leadership: A Critical Text*. 3. painos. Sage, 2019.
- Summa, Hilikka. 1996. "Kolme näkökulmaan uuteen retoriikkaan - Burke, Perelman, Toulmin ja retoriikan kunnianpalautus". Teoksessa *Pelkkää retoriikkaa: tutkimuksen ja politiikan retoriikat*, toimittanut Hilikka Summa ja Kari Palonen, 2. painos. Vastapaino.
- Tiilikainen, Teija. 2013. "Tarja Halonen - presidentti puolustuskannalla". Teoksessa *Presidentti johtaa: suomalaisen valtiojohtamisen pitkä linja*, Seppo Tiihonen, Maritta Pohls, ja Juha Korppi-Tommola, 2. painos. Siltala.
- Tucker, Robert C. 1981. *Politics as Leadership*. Columbia: University of Missouri P. Viittaus teoksesta Jean Blondel. *Political leadership: towards a general analysis*. Sage, 1987.

- Tulis, Jeffrey. 1987. *The Rhetorical Presidency*. Princeton Univ. Press. Viittaus teoksesta Pekka Hallberg, Tuomo Martikainen, Jaakko Nousiainen, ja Päivi Tiikkainen. *Presidentin valta: hallitsijanvallan ja parlamentarismin välinen jännite Suomessa 1919–2009*. WSOY, 2009.
- . 1996. ”Revising the Rhetorical Presidency”. Teoksessa *Beyond the Rhetorical Presidency*, toimittanut Martin J. Medhurst. Texas A&M Univ. Press. Viittaus teoksesta Pekka Hallberg, Tuomo Martikainen, Jaakko Nousiainen, ja Päivi Tiikkainen. *Presidentin valta: hallitsijanvallan ja parlamentarismin välinen jännite Suomessa 1919–2009*. WSOY, 2009.
- Valtiopäiväjärjestys 7/1928*. Annettu Helsingissä 13.08.1928.
- Virkkunen, Sakari. 1981. *Svinhufvud: kansallinen presidentti*. Suomen tasavallan presidentit 3. 2. painos. Otava.
- Western, Simon. 2019. *Leadership: A Critical Text*. 3. painos. Sage.

8.2 Tutkimusaineisto

- Halonen, Tarja. 2001a. ”Tasavallan presidentin uudenvuodenpuhe 1.1.2001”. Kotimaisten kielten keskus. Noudettu 21.8.2024. https://kaino.kotus.fi/korpus/teko/meta/presidentti/halonen/halonen_2001_rdf.xml.
- . 2001b. ”Valtiopäivien avajaiset helmikuun 2. päivänä 2001”. Teoksessa *Valtiopäivien avajaispuheet 1907–2006: Öppningsanföranden vid riksmötena 1907–2006*. Eduskunnan kirjaston tutkimuksia ja selvityksiä 8. 2006. Eduskunnan kirjasto.
- . 2002a. ”Tasavallan presidentin uudenvuodenpuhe 1.1.2002”. Kotimaisten kielten keskus. Noudettu 21.8.2024. https://kaino.kotus.fi/korpus/teko/meta/presidentti/halonen/halonen_2002_rdf.xml.
- . 2002b. ”Valtiopäivien avajaiset helmikuun 5. päivänä 2002”. Teoksessa *Valtiopäivien avajaispuheet 1907–2006: Öppningsanföranden vid riksmötena 1907–2006*. Eduskunnan kirjaston tutkimuksia ja selvityksiä 8. 2006. Eduskunnan kirjasto.
- . 2003a. ”Tasavallan presidentin uudenvuodenpuhe 1.1.2003”. Kotimaisten kielten keskus. Noudettu 21.8.2024. https://kaino.kotus.fi/korpus/teko/meta/presidentti/halonen/halonen_2003_rdf.xml.
- . 2003b. ”Valtiopäivien avajaiset maaliskuun 26. päivänä 2003”. Teoksessa *Valtiopäivien avajaispuheet 1907–2006: Öppningsanföranden vid riksmötena 1907–2006*. Eduskunnan kirjaston tutkimuksia ja selvityksiä 8. 2006. Eduskunnan kirjasto.

- . 2004a. ”Tasavallan presidentin uudenvuodenpuhe 1.1.2004”. Kotimaisten kielten keskus. Noudettu 21.8.2024. https://kaino.kotus.fi/korpus/teko/meta/presidentti/halonen/halonen_2004_rdf.xml.
- . 2004b. ”Valtiopäivien avajaiset helmikuun 3. päivänä 2004”. Teoksessa *Valtiopäivien avajaispuheet 1907–2006: Öppningsanföranden vid riksmötena 1907–2006*. Eduskunnan kirjaston tutkimuksia ja selvityksiä 8. 2006. Eduskunnan kirjasto.
- . 2005a. ”Tasavallan presidentin uudenvuodenpuhe 1.1.2005”. Kotimaisten kielten keskus. Noudettu 21.8.2024. https://kaino.kotus.fi/korpus/teko/meta/presidentti/halonen/halonen_2005_rdf.xml.
- . 2005b. ”Valtiopäivien avajaiset helmikuun 2. päivänä 2005”. Teoksessa *Valtiopäivien avajaispuheet 1907–2006: Öppningsanföranden vid riksmötena 1907–2006*. Eduskunnan kirjaston tutkimuksia ja selvityksiä 8. 2006. Eduskunnan kirjasto.
- . 2006a. ”Tasavallan presidentin uudenvuodenpuhe 1.1.2006”. Kotimaisten kielten keskus. Noudettu 21.8.2024. https://kaino.kotus.fi/korpus/teko/meta/presidentti/halonen/halonen_2006_rdf.xml.
- . 2006b. ”Valtiopäivien avajaiset helmikuun 3. päivänä 2006”. Teoksessa *Valtiopäivien avajaispuheet 1907–2006: Öppningsanföranden vid riksmötena 1907–2006*. Eduskunnan kirjaston tutkimuksia ja selvityksiä 8. 2006. Eduskunnan kirjasto.
- . 2007a. ”Tasavallan presidentti Tarja Halosen uudenvuodenpuhe 1.1.2007”. Kotimaisten kielten keskus. Noudettu 21.8.2024. https://kaino.kotus.fi/korpus/teko/meta/presidentti/halonen/halonen_2007_rdf.xml.
- . 2007b. ”Täysistunnon pöytäkirja 1b/2007 vp”. Eduskunta. 28. maaliskuuta 2007. <https://www.eduskunta.fi:443/FI/vaski/sivut/trip.aspx?triptype=ValtiopaivaAsiakirjat&docid=puh+1b/2007+vp+1+1+1>.
- . 2008a. ”Tasavallan presidentti Tarja Halosen uudenvuodenpuhe 1.1.2008”. Tasavallan presidentin kanslia. Noudettu 21.8.2024. <https://www.presidentti.fi/halonen/public/defaultd403-2.html?contentid=177202&nodeid=41417&contentlan=1&culture=fi-FI>.
- . 2008b. ”Täysistunnon pöytäkirja 1b/2008 vp”. Eduskunta. 5. helmikuuta 2008. <https://www.eduskunta.fi:443/FI/vaski/sivut/trip.aspx?triptype=ValtiopaivaAsiakirjat&docid=puh+1b/2008+vp+1+1+1>.

- . 2009a. ”Tasavallan presidentti Tarja Halosen uudenvuodenpuhe 1.1.2009”. Tasavallan presidentin kanslia. Noudettu 21.8.2024. <https://www.presidentti.fi/halonen/public/default9ca3-2.html?contentid=177932&nodeid=41417&contentlan=1&culture=fi-FI>.
- . 2009b. ”Täysistunnon pöytäkirja 1b/2009 vp”. Eduskunta. 4. helmikuuta 2009. <https://www.eduskunta.fi:443/FI/vaski/sivut/trip.aspx?triptype=ValtiopaivaAsiakirjat&docid=puh+1b/2009+vp+1+1+1>.
- . 2010a. ”Tasavallan presidentin uudenvuodenpuhe 1.1.2010”. Tasavallan presidentin kanslia. Noudettu 21.8.2024. <https://www.presidentti.fi/halonen/public/default507e.html?contentid=183694>.
- . 2010b. ”Täysistunnon pöytäkirja 1b/2010 vp”. Eduskunta. 3. helmikuuta 2010. <https://www.eduskunta.fi:443/FI/vaski/sivut/trip.aspx?triptype=ValtiopaivaAsiakirjat&docid=puh+1b/2010+vp+1+1+1>.
- . 2011a. ”Tasavallan presidentin uudenvuodenpuhe 1.1.2011”. Tasavallan presidentin kanslia. Noudettu 21.8.2024. <https://www.presidentti.fi/halonen/public/default9a21-2.html?contentid=209436&nodeid=41417&contentlan=1&culture=fi-FI>.
- . 2011b. ”Täysistunnon pöytäkirja 1b/2011 vp”. Eduskunta. 28. huhtikuuta 2011. <https://www.eduskunta.fi:443/FI/vaski/sivut/trip.aspx?triptype=ValtiopaivaAsiakirjat&docid=puh+1b/2011+vp+1+1+1>.
- . 2012a. ”Tasavallan presidentin uudenvuodenpuhe 1.1.2012”. Tasavallan presidentin kanslia. Noudettu 21.8.2024. <https://www.presidentti.fi/halonen/public/default121c.html?contentid=237544>.
- . 2012b. ”Täysistunnon pöytäkirja 1b/2012 vp”. Eduskunta. 7. helmikuuta 2012. <https://www.eduskunta.fi:443/FI/vaski/sivut/trip.aspx?triptype=ValtiopaivaAsiakirjat&docid=puh+1b/2012+vp+1+1+1>.
- Koivisto, Mauno. 1982a. ”Tasavallan Presidentin tehtäviä hoitavan Pääministeri Koiviston Uuden Vuoden puhe 1.1.1982”. Kotimaisten kielten keskus. Noudettu 21.8.2024. https://kaino.kotus.fi/korpus/teko/meta/presidentti/koivisto/koivisto_1982_rdf.xml.
- . 1982b. ”Valtiopäivien avajaiset helmikuun 3. päivänä 1982”. Teoksessa *Valtiopäivien avajaispuheet 1907–2006: Öppningsanföranden vid riksmötena 1907–2006*. Eduskunnan kirjaston tutkimuksia ja selvityksiä 8. 2006. Eduskunnan kirjasto.
- . 1983a. ”Tasavallan presidentin uudenvuodenpuhe 1.1.1983”. Kotimaisten kielten keskus. Noudettu 21.8.2024. https://kaino.kotus.fi/korpus/teko/meta/presidentti/koivisto/koivisto_1983_rdf.xml.

- . 1983b. ”Valtiopäivien avajaiset huhtikuun 8. päivänä 1983”. Teoksessa *Valtiopäivien avajaispuheet 1907–2006: Öppningsanföranden vid riksmötena 1907–2006*. Eduskunnan kirjaston tutkimuksia ja selvityksiä 8. 2006. Eduskunnan kirjasto.
- . 1984a. ”Tasavallan presidentin uudenvuodenpuhe 1.1.1984”. Kotimaisten kielten keskus. Noudettu 21.8.2024. https://kaino.kotus.fi/korpus/teko/meta/presidentti/koivisto/koivisto_1984_rdf.xml.
- . 1984b. ”Valtiopäivien avajaiset helmikuun 3. päivänä 1984”. Teoksessa *Valtiopäivien avajaispuheet 1907–2006: Öppningsanföranden vid riksmötena 1907–2006*. Eduskunnan kirjaston tutkimuksia ja selvityksiä 8. 2006. Eduskunnan kirjasto.
- . 1985a. ”Tasavallan presidentin uudenvuodenpuhe 1.1.1985”. Kotimaisten kielten keskus. Noudettu 21.8.2024. https://kaino.kotus.fi/korpus/teko/meta/presidentti/koivisto/koivisto_1985_rdf.xml.
- . 1985b. ”Valtiopäivien avajaiset helmikuun 7. päivänä 1985”. Teoksessa *Valtiopäivien avajaispuheet 1907–2006: Öppningsanföranden vid riksmötena 1907–2006*. Eduskunnan kirjaston tutkimuksia ja selvityksiä 8. 2006. Eduskunnan kirjasto.
- . 1986a. ”Tasavallan presidentin uudenvuodenpuhe 1.1.1986”. Kotimaisten kielten keskus. Noudettu 21.8.2024. https://kaino.kotus.fi/korpus/teko/meta/presidentti/koivisto/koivisto_1986_rdf.xml.
- . 1986b. ”Valtiopäivien avajaiset helmikuun 5. päivänä 1986”. Teoksessa *Valtiopäivien avajaispuheet 1907–2006: Öppningsanföranden vid riksmötena 1907–2006*. Eduskunnan kirjaston tutkimuksia ja selvityksiä 8. 2006. Eduskunnan kirjasto.
- . 1987. ”Tasavallan presidentin uudenvuodenpuhe 1.1.1987”. Kotimaisten kielten keskus. Noudettu 21.8.2024. https://kaino.kotus.fi/korpus/teko/meta/presidentti/koivisto/koivisto_1987_rdf.xml.
- . 1988a. ”Tasavallan presidentin uudenvuodenpuhe 1.1.1988”. Kotimaisten kielten keskus. Noudettu 21.8.2024. https://kaino.kotus.fi/korpus/teko/meta/presidentti/koivisto/koivisto_1988_rdf.xml.
- . 1988b. ”Valtiopäivien avajaiset helmikuun 5. päivänä 1988”. Teoksessa *Valtiopäivien avajaispuheet 1907–2006: Öppningsanföranden vid riksmötena 1907–2006*. Eduskunnan kirjaston tutkimuksia ja selvityksiä 8. 2006. Eduskunnan kirjasto.
- . 1989a. ”Tasavallan presidentin uudenvuodenpuhe 1.1.1989”. Kotimaisten kielten keskus. Noudettu 21.8.2024. https://kaino.kotus.fi/korpus/teko/meta/presidentti/koivisto/koivisto_1989_rdf.xml.

- . 1989b. ”Valtiopäivien avajaiset helmikuun 3. päivänä 1989”. Teoksessa *Valtiopäivien avajaispuheet 1907–2006: Öppningsanföranden vid riksmötena 1907–2006*. Eduskunnan kirjaston tutkimuksia ja selvityksiä 8. 2006. Eduskunnan kirjasto.
- . 1990. ”Tasavallan presidentin uudenvuodenpuhe 1.1.1990”. Kotimaisten kielten keskus. Noudettu 21.8.2024. https://kaino.kotus.fi/korpus/teko/meta/presidentti/koivisto/koivisto_1990_rdf.xml.
- . 1991a. ”Tasavallan presidentin uudenvuodenpuhe 1.1.1991”. Kotimaisten kielten keskus. Noudettu 21.8.2024. https://kaino.kotus.fi/korpus/teko/meta/presidentti/koivisto/koivisto_1991_rdf.xml.
- . 1991b. ”Valtiopäivien avajaiset huhtikuun 5. päivänä 1991”. Teoksessa *Valtiopäivien avajaispuheet 1907–2006: Öppningsanföranden vid riksmötena 1907–2006*. Eduskunnan kirjaston tutkimuksia ja selvityksiä 8. 2006. Eduskunnan kirjasto.
- . 1992. ”Tasavallan presidentin uudenvuodenpuhe 1.1.1992”. Kotimaisten kielten keskus. Noudettu 21.8.2024. https://kaino.kotus.fi/korpus/teko/meta/presidentti/koivisto/koivisto_1992_rdf.xml.
- . 1993. ”Valtiopäivien avajaiset helmikuun 10. päivänä 1993”. Teoksessa *Valtiopäivien avajaispuheet 1907–2006: Öppningsanföranden vid riksmötena 1907–2006*. Eduskunnan kirjaston tutkimuksia ja selvityksiä 8. 2006. Eduskunnan kirjasto.
- . 1994a. ”Tasavallan presidentin uudenvuodenpuhe 1.1.1994”. Kotimaisten kielten keskus. Noudettu 21.8.2024. https://kaino.kotus.fi/korpus/teko/meta/presidentti/koivisto/koivisto_1994_rdf.xml.
- . 1994b. ”Valtiopäivien avajaiset helmikuun 8. päivänä 1994”. Teoksessa *Valtiopäivien avajaispuheet 1907–2006: Öppningsanföranden vid riksmötena 1907–2006*. Eduskunnan kirjaston tutkimuksia ja selvityksiä 8. 2006. Eduskunnan kirjasto.
- Svinhufvud, Pehr Evin. 1932a. ”Valtiopäivien avajaiset tammikuun 19. päivänä 1932. Ylim. vp”. Teoksessa *Valtiopäivien avajaispuheet 1907–2006: Öppningsanföranden vid riksmötena 1907–2006*. Eduskunnan kirjaston tutkimuksia ja selvityksiä 8. 2006. Eduskunnan kirjasto.
- . 1932b. ”Valtiopäivien avajaiset helmikuun 2. päivänä 1932”. Teoksessa *Valtiopäivien avajaispuheet 1907–2006: Öppningsanföranden vid riksmötena 1907–2006*. Eduskunnan kirjaston tutkimuksia ja selvityksiä 8. Eduskunnan kirjasto.
- . 1933. ”Valtiopäivien avajaiset syyskuun 2. päivänä 1933”. Teoksessa *Valtiopäivien avajaispuheet 1907–2006: Öppningsanföranden vid riksmötena 1907–2006*. Eduskunnan kirjaston tutkimuksia ja selvityksiä 8. 2006. Eduskunnan kirjasto.

- . 1934. ”Valtiopäivien avajaiset helmikuun 2. päivänä 1934”. Teoksessa *Valtiopäivien avajaispuheet 1907–2006: Öppningsanföranden vid riksmötena 1907–2006*. Eduskunnan kirjaston tutkimuksia ja selvityksiä 8. 2006. Eduskunnan kirjasto.
- . 1935a. ”Tasavallan presidentin uudenvuodenpuhe 1.1.1935”. Kotimaisten kielten keskus. Noudettu 21.8.2024. https://kaino.kotus.fi/korpus/teko/meta/presidentti/svinhufvud/svinhufvud_1935_rdf.xml.
- . 1935b. ”Valtiopäivien avajaiset tammikuun 17. päivänä 1935. Ylim. vp”. Teoksessa *Valtiopäivien avajaispuheet 1907–2006: Öppningsanföranden vid riksmötena 1907–2006*. Eduskunnan kirjaston tutkimuksia ja selvityksiä 8. 2006. Eduskunnan kirjasto.
- . 1936. ”Tasavallan presidentin uudenvuodenpuhe 1.1.1936”. Kotimaisten kielten keskus. Noudettu 21.8.2024. https://kaino.kotus.fi/korpus/teko/meta/presidentti/svinhufvud/svinhufvud_1936_rdf.xml.
- . 1937a. ”Tasavallan presidentin uudenvuodenpuhe 1.1.1937”. Kotimaisten kielten keskus. Noudettu 21.8.2024. https://kaino.kotus.fi/korpus/teko/meta/presidentti/svinhufvud/svinhufvud_1937_rdf.xml.
- . 1937b. ”Valtiopäivien avajaiset helmikuun 2. päivänä 1937”. Teoksessa *Valtiopäivien avajaispuheet 1907–2006: Öppningsanföranden vid riksmötena 1907–2006*. Eduskunnan kirjaston tutkimuksia ja selvityksiä 8. 2006. Eduskunnan kirjasto.